

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

С.М. ЕШ

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для студентів спеціальності
«Фінанси» денної та заочної форм навчання

СХВАЛЕНО
на засіданні кафедри
фінансів
Протокол № 14
від 27.03. 07 р.

Київ НУХТ 2008

Еш С.М. Ринок фінансових послуг. Конспект лекцій для студентів спеціальності «Фінанси» денної та заочної форм навчання. – К.: НУХТ, 2008. – 127 с.

Рецензент **Говорушко Т.А.**, канд. екон. наук

Еш С.М.

Видання подається в авторській редакції

© С.М. Еш, 2008

© НУХТ, 2008

Тема 1. РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ І ЙОГО РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ

Вступ.

1. Ринок фінансових послуг як сегмент фінансового ринку.
2. Сфера послуг як вид людської діяльності.
3. Фінансові послуги, їх розвиток в Україні.
4. Сучасний стан розвитку ринку фінансових послуг в Україні та світі.
5. Характеристика основних інструментів ринку фінансових послуг.

ВСТУП

Ринок фінансових послуг в умовах формування та розвитку ринкових відносин поряд з використанням новітніх технологій, телекомунікацій та інформаційного простору є одним із важливих сегментів фінансового ринку.

Ринок фінансових послуг – це особлива сфера взаємовідносин державних і фінансових інститутів щодо задоволення фінансових потреб і формування пропозицій фінансово-економічних послуг на державному рівні або у світовій інтеграції країн.

«Ринок фінансових послуг» – спеціальний курс, предметом якого є вивчення специфічної сфери грошових відносин, що виникають у процесі руху фінансових ресурсів між різними суб'єктами, які надають послуги на фінансовому ринку. Метою курсу «Ринок фінансових послуг» є підготовка кваліфікованих спеціалістів та магістрів у галузі управління фінансами та аналізу фінансових послуг, який забезпечуватиме їм конкурентні переваги на ринку праці; формування у студентів комплексного розуміння системи взаємозв'язків на ринку фінансових послуг та відповідної державної політики.

Завданнями курсу є: вивчення сутності та функцій, які виконує ринок фінансових послуг; формування комплексного розуміння взаємозв'язків суб'єктів на ринку фінансових послуг та системи спеціалізованих фінансових інститутів; навчити визначати потреби споживачів фінансових послуг у конкретних ситуаціях та можливості задоволення цих потреб різними видами фінансових послуг; розвинути навички порівняльного аналізу в галузі фінансових послуг та у визначенні конкурентних переваг і недоліків окремих їх видів; забезпечити комплексне розуміння розміщення фінансових послуг різних фінансових інститутів як на фінансовому ринку в цілому так і на окремих його сегментах; визначення ролі держави та наукових засад у побудові ринку як цілісного механізму перерозподілу фінансових ресурсів; висвітлення основних напрямів державної політики в сфері регулювання фінансових відносин, які виникають на ринку фінансових послуг. Об'єктом вивчення є процес надання фінансових послуг суб'єктам господарювання та фізичним особам.

Дана дисципліна базується на вивченні таких дисциплін як «Фінансовий ринок», «Податкова система», «Страховання», «Інвестування» та ін. Знання та навички отримані в процесі вивчення курсу «Ринок фінансових послуг» можуть бути корисними як при написанні дипломної (магістерської) роботи, так і в подальшій професійній діяльності.

1. Ринок фінансових послуг як сегмент фінансового ринку

Ринок фінансових послуг у розвинутих державах світу почав завойовувати свою нішу на ринку ще в 70-х роках ХХ ст. Уже розроблені провідні *тенденції та напрями* розвитку ринку у сучасному світі, які пов'язані з певними особливостями функціонування фінансових ринків окремих держав.

Сьогодні відбувається поживлення розвитку ринку фінансових послуг в Україні, яке в основному залежить від процесів, що відбуваються у цій сфері по регіонах. Якщо оцінювати розвиток ринку фінансових послуг за сферами, то в межах країни переважає банківський сектор, страхування, інвестиційна діяльність, а також розвиток фондового сегменту ринку.

Ринок фінансових послуг – це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг.

Необхідними *передумовами* для створення вітчизняного ринку фінансових послуг є:

- 1) поява фінансових посередників, які почали формувати інфраструктуру ринку;
- 2) розвиток банківської системи, яка першою в державі почала формувати нову систему організації грошових потоків в економіці;
- 3) використання на ринку таких принципів як рівноправність, конкурентність, вільний доступ до інформації, самостійність в прийнятті рішень;
- 4) ліквідація державної монополії на використання заощаджень населення;
- 5) поява на ринку нових технологій, утворення сучасної технічної бази;
- 6) формування законодавчої бази;
- 7) масштабна приватизація і пов'язаний з нею масовий випуск цінних паперів;
- 8) створення і діяльність комерційних утворень, які почали залучати кошти на акціонерній основі;
- 9) використання цінних паперів у міжнародних взаєморозрахунках, доступ до міжнародних ринків капіталу тощо.

Ведучим сегментом на ринку фінансових послуг є банківська система, яка надає великий спектр фінансових послуг і є основним фінансовим посередником. Тому *етапи розвитку* ринку фінансових послуг закладені банківською системою.

Перший етап – 1991 – 1992 рр. – характеризується процесами створення спільних і малих підприємств, акціонерних товариств, в банківській сфері іде реорганізація, Національний банк починає перереєстрацію комерційних банків України, що були зареєстровані ще Держбанком СРСР. Був прийнятий Закон «Про цінні папери і фондову біржу», який започаткував створення фондового ринку України, Закон «Про власність», який відкрив дорогу для створення нових форм підприємств, малого бізнесу.

Другий етап – 1992 – 1993 рр. – період гіперінфляції; глибока економічна, фінансова та платіжна криза, невпорядкованість і нестабільність нормативно-

правового регулювання; виникнення банків «нової хвилі», масове народження дрібних «кишенькових» банків.

Третій етап – 1994 – 1996 рр. – змінюється кон'юнктура фінансового ринку, відбувається зміна складу акціонерів, власників багатьох підприємств, комерційних банків, їх філій, важко одержати доступ до необхідних інвестиційних коштів, відсутні послуги високої якості в тому числі банківські. Для банків – це етап банкрутства. У 1996 році прямими банкрутами стали 45 банків, а ще 60 – опинилися у стані прихованого банкрутства, у 70 банків відбулася зміна власників і склад акціонерів. Процес масового банкрутства комерційних банків вніс ускладнення в розвиток економічної системи країни, а також була підірвана довіра до банківської системи вкладників.

Четвертий етап – 1996 – 2000 рр. – впровадження національної валюти – гривні, розпочато реформування бухгалтерського обліку та звітності у банках, створено національну платіжну систему із запровадженням нових прогресивних технологій перерахування коштів на основі електронних платежів, що дало змогу досягти світового рівня обробки інформації у сфері міжбанківських розрахунків, скоротити до мінімуму термін проходження платежів.

П'ятий етап – 2000 – до нашого часу. Це період законодавчого становлення ринку фінансових послуг. Приймається ціла низка Законів, які визначають цілі та напрями діяльності фінансових інститутів, що діють на ринку; опрацьовані такі фінансові категорії як «фінансові інститути», «фінансова послуга», «ринок фінансових послуг», «фінансова установа» та інші, чітко визначені послуги, які відносять до фінансових, прийнято Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг, визначені основні завдання Комісії.

Ринок фінансових послуг розвивається відповідно до принципів і функцій розвитку фінансового ринку (так як є його сегментом), які вивчаються в курсі «Фінансовий ринок». *Основними принципами є:* забезпечення цілісності, прозорість, захист інтересів та прав інвесторів, відповідність загальноприйнятим міжнародним стандартам, централізація ринків, соціальна справедливість, урегульованість, контрольованість, ефективність, правова упорядкованість, конкурентність та інші. Ринок фінансових послуг виконує такі *функції:*

загальні:

- ⇒ *забезпечуюча* – отримання прибутку від операцій на ринку;
- ⇒ *цінова*, що забезпечує формування ринку цін;
- ⇒ *інформаційна* – доведення до учасників ринку інформації про фінансових посередників, види послуг, об'єкти інфраструктури ринку тощо;
- ⇒ *регулююча* – встановлення правил торгівлі фінансовими активами, пріоритетів, визначення органів контролю та їх функцій, порядку вирішення конфліктних питань тощо.

специфічні (конкретні):

в економічній сфері:

- розподіл і перерозподіл капіталу від інвестора до виробника;
- визначення критеріїв ефективного використання фінансових ресурсів за

секторами економіки;

- вирішення економічних проблем на грошовому, валютному, фондовому ринках та ринку позичкового капіталу;
- забезпечення прогресивного розвитку лізингових, факторингових, страхових, інноваційних та інших видів послуг;
- мобілізація і розподіл фінансових ресурсів, що обумовлюють його структуру;
- мобілізація заощаджень приватних осіб, держави, бізнесу, закордонних інвесторів та акумуляція грошових коштів у позичковий та інвестиційний капітал;
- організація процесу доведення фінансових активів до споживача;
- фінансове забезпечення та розширення процесів інвестування у виробництво на основі визначення найбільш ефективних напрямів використання капіталу в інвестиційній сфері;
- формування ринкових цін на окремі види фінансових активів;
- страхова діяльність і формування умов для мінімізації фінансових та комерційних ризиків та ін.

У політичній сфері:

- сприяння зміцненню економічної самостійності;
- прискорення інтеграційних процесів входження України до світового співробітництва;
- залучення зарубіжних інвесторів тощо.

У морально-психологічній сфері:

- формування нової поведінки, нового економічного мислення у суб'єктів ринку;
- створення у суспільстві відповідної морально-психологічної атмосфери, формування довіри до фінансових активів і в першу чергу до цінних паперів і до операцій з ними;
- запобігання виникненню на ринку зловживань, кримінального середовища тощо.

Реалізація відмічених функцій ринку визначає його роль і значення у розвитку економіки держави.

2. Сфера послуг як вид людської діяльності

Сфера послуг, як вид людської діяльності, має довгу історію і сьогодні є однією з найефективніших галузей економіки, розвиток якої відбувається швидкими темпами. Економіка початку XXI ст. характеризується значним збільшенням питомої ваги сфери послуг у виробництві ВВП (за 20 років у США частка послуг у ВВП збільшилася з 11 до 20%, частка обробної промисловості зменшилася з 28 до 17%). Крім кількісних змін у сфері послуг розширюється їх асортимент та механізми застосування. Спостерігається збільшення зайнятості в цій сфері, зростання технічної оснащеності праці, впровадження більш завершених технологій. В даний час *роль послуг*, як одного з найважливіших секторів економіки, дуже велика і актуальна. Це пов'язано з

ускладненням виробництва, насиченням ринку товарами повсякденного та індивідуального попиту, з швидким зростанням науково-технічного прогресу, що веде до нововведень в житті суспільства. Все це неможливо без існування інформаційних, фінансових, транспортних, страхових та інших видів послуг.

Поняття «послуги» включає декілька десятків видів діяльності, продукція яких може бути визначена як послуга. До числа послуг входять (за класифікатором ООН) 160 видів послуг.

У світовому експорті послуг експерти ООН виділяють такі їх групи:

⇒ *найбільш «видимі»* (перевезення, іноземний туризм та ін.);

⇒ *надходження від роялті* (платежі від патентів, торговельних марок, програмних продуктів, авторських прав тощо);

⇒ *інші послуги* (брокерські, фінансові, управлінські, бухгалтерські, архітектурні, лізинг, професійні та ін.) Фінансові послуги мають комплексний характер тому включені до третьої групи.

В статистиці національних рахунків західних держав деякі спеціалісти вважають, що до послуг можна віднести все, що не пов'язане з видобуванням корисних копалин, промисловим і сільськогосподарським виробництвом і поділяють їх на такі групи:

⇒ *споживчі* (ресторани, готелі);

⇒ *соціальні* (освіта, медична допомога);

⇒ *виробничі* (інжиніринг, консультації, фінансові та кредитні послуги);

⇒ *розподільчі* (торгівля, транспортні послуги).

Такий підхід звужує роль фінансових послуг у розвитку ринку.

В умовах розвитку ринкових відносин в Україні, а також економічних і політичних обставинах, що відбуваються в нашій країні, спостерігаються істотні зміни у сфері послуг. При кризових обставинах значно зростає об'єм послуг, специфічно властивих ринковій економіці – банківських, страхових, ріелтерських, юридичних тощо. Збільшився спектр послуг, пов'язаних з управлінням органів державної влади, а також правоохоронних органів.

Сьогодні *сфера послуг* у світі – це галузь економіки, що є однією з найперспективніших галузей економіки, що швидко розвивається і охоплює широке поле діяльності від торгівлі до фінансування, страхування та посередництва. Готелі, ресторани, пральні та перукарні, учбові, медичні та спортивні заклади, туристичні та консультаційні фірми, радіо і телестанції, музеї, театри і кінотеатри відносяться до сфери послуг. Практично всі організації надають в тому чи іншому ступені послуги. Традиційно у світовій практиці найбільш повний перелік послуг містить: транспорт, будівництво, інжиніринг, зв'язок, телекомунікаційні послуги, операції з нерухомістю, послуги з найму робочої сили, прокат фільмів і телепрограм, реклама, бухгалтерська справа, послуги щодо утворення фірм, консультування з питань управління, маркетингу.

Сфера послуг має ряд специфічних *особливостей* в порівнянні з матеріальним виробництвом.

По-перше, на відміну від товарів, послуги проводяться і споживаються в основному одночасно, не підлягають зберіганню. Це породжує проблему регулювання попиту і пропозиції послуг.

По-друге, послуги часто протиставляються продукції, хоч і в промисловості збільшується роль обслуговування, яке може включати ремонт устаткування, післяпродажне обслуговування та інші послуги, пов'язані з продажем товарів. Можна сказати, що у багатьох випадках в послугі присутній елемент товару, точно так, як і при продажі товару присутній елемент послуги, що ускладнює виділення послуги та її облік.

По-третьє, сфера послуг більше захищається державою від іноземної конкуренції, ніж сфера матеріального виробництва. В багатьох країнах транспорт і зв'язок, фінансові та страхові послуги, наука, освіта, охорона здоров'я, комунальні послуги традиційно знаходяться в повній чи частковій власності держави або контролюються і регламентуються державою. Імпорт послуг, на думку урядів багатьох країн, може представляти загрозу національній безпеці і суверенітету, тому він регламентується жорсткіше в порівнянні з торгівлею товарами.

У процесі надання послуги не створюється новий матеріально-речовинний продукт (окрім виробничих послуг), не виникає відділення послуги від джерела її надання, однак може змінюватися місцезнаходження, стан та якість об'єкта. Послуги сприяють задоволенню індивідуальних та колективних потреб і враховують коливання попиту.

3. Фінансові послуги, їх розвиток в Україні

Сфера фінансових послуг включає сукупність багатьох видів діяльності, що пов'язана з фінансовими активами і розглядається як сукупність усіх фірм, що надають фінансові послуги; як об'єднання таких традиційних і сегментованих галузей промисловості, як банківська діяльність, цінні папери, страхування, нерухомість, кредит, фінанси. У США сфера надання фінансових послуг включає нефінансові корпорації типу «Дженерал Моторс», «Форд Мотор Компанія» та інші, які зайняті у виробництві та одночасно надають фінансові послуги. Спеціальним інструментом ринку є фінансова послуга.

«Фінансова послуга — операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, - і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів» [19].

Фінансові послуги у розвиненому суспільстві мають не менше значення, ніж виробництво. Найбільш динамічно розвивається та частина сфери послуг, яка пов'язана із задоволенням потреб суспільного виробництва:

- фінансово-кредитне обслуговування;
- страхові послуги;
- інформаційне обслуговування;
- бухгалтерське обслуговування.

Сферою реалізації фінансових послуг є фінансова посередницька діяльність. *Основний зміст фінансових послуг* – забезпечення за допомогою фінансового посередництва формули Д-Д. Сутність фінансової послуги – обслуговування руху грошей з метою одержання доходу.

Особливості фінансових послуг полягають у тому, що вони:

- 1) відмінні від сфери матеріального виробництва;
- 2) залежні не тільки від пропозиції та попиту при ціноутворенні, але й від мікро- і макро- факторів (національна психологія, курс акцій, процентні ставки, рівень заробітної плати тощо).

У своїй різноманітності фінансова послуга може дорівнювати одній фінансовій операції, а найчастіше включати десятки фінансових і допоміжних операцій у поєднанні із супутніми послугами. Слід відрізнити фінансову послугу від фінансової операції, хоча вони і мають ряд **схожих** рис, таких як: дії з фінансовими активами; робота з юридичними і фізичними особами; робота в законодавчому полі відповідно до виданих ліцензій і дозволів; державне регулювання.

Відмінностями, що відрізняють фінансову послугу від фінансової операції є:

- фінансова операція конкретна і не може поділятися на сукупні частини;
- фінансова операція є складовою фінансової послуги, а не навпаки;
- фінансова послуга може включати кілька фінансових і допоміжних операцій, а за необхідності – супутніх послуг і дій;
- фінансова послуга має споживчу вартість і її відображають у тарифах;
- фінансова послуга має ознаки товару (продукту).

До фінансових операцій належать залучення, зберігання, видача, управління, купівля, продаж та інші дії з фінансовими активами

Допоміжні операції – це здійснення обов'язкових дій (операцій) під час виконання фінансових послуг з активами, які не відносять до фінансових. Наприклад, інформаційні та контрольні операції, транспортування та охорона під час надання такої фінансової послуги як інкасація.

Супутні послуги – надання послуг для поліпшення ліквідності та якості фінансових послуг. Супутні послуги надаються аудиторськими фірмами, консалтинговими підприємствами, фірмами з оцінки майна, юридичними та іншими установами.

До **видів діяльності**, пов'язаних з наданням фінансових послуг, належать послуги фінансових посередників (акредитування, акцептування, обслуговування кредитних ліній, фінансовий лізинг тощо), а також операції:

- з цінними паперами;
- управління активами;
- обслуговування кореспондентських рахунків тощо.

У 1997 році в Україні введено нову статистичну класифікацію видів економічної діяльності, в якій виділена фінансова діяльність (код 65), що включає: фінансове посередництво, фінансовий лізинг, грошове посередництво,

страхування (код 66), допоміжна діяльність у сфері фінансів і страхування, яка представлена значною кількістю фінансових послуг.

12 липня 2001 року введено в дію Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (далі Закон), який *встановлює загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснює регулятивні і наглядові функції* за діяльністю з надання фінансових послуг. Закон спрямований на створення:

- правових основ для захисту інтересів покупців фінансової послуги;
- правового забезпечення діяльності на ринку фінансових послуг, його конкурентоспроможності;
- правового забезпечення єдиної державної політики у фінансовому секторі України.

Крім Закону, відносини, що виникають у зв'язку з функціонуванням сегментів фінансового ринку в нашій країні та наданням фінансових послуг споживачам, регулюються Конституцією України та іншими законами з питань регулювання ринків фінансових послуг і нормативно-правовими актами.

В економічній літературі та Законі відзначається, що відноситься до фінансових послуг, їх особливості, які фактори впливають на розвиток ринку, дається визначення фінансовим категоріям, що діють на ринку тощо. До **фінансових послуг** належать: *випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків; довірче управління фінансовими активами; діяльність з обміну валют; залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо їх повернення; фінансовий лізинг; надання коштів у позичку, в тому числі і на умовах фінансового кредиту; переказ грошей; надання гарантій і поручительств, послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення; торгівля цінними паперами; факторинг; інші операції.*

Фінансові послуги надають фінансові установи. «**Фінансова установа** — юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом» [19]. Фінансові установи – це банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг. Можливість віднесення установи до статусу фінансової полягає в тому, що надання фінансової послуги є винятковим видом діяльності. До фінансових установ відносять і кредитні установи.

Кредитна установа – це фінансова установа, яка за законом має право надавати фінансові кредити за рахунок залучених коштів на власний ризик.

Матеріали, документи та інші відомості, якими користуються в процесі та у зв'язку з виконанням посадових обов'язків посадові особи державних органів, що здійснюють регулювання ринку фінансових послуг, та особи, запрошені для виконання цих функцій відносять до категорії «професійна таємниця». Ці відомості забороняється розголошувати в будь-якій формі до моменту ухвалення рішення уповноваженим державним органом.

4. Сучасний стан розвитку ринку фінансових послуг в Україні та світі

Ринок фінансових послуг – це сфера діяльності його учасників з метою надання і споживання певної фінансової послуги.

На ринок фінансових послуг впливає багато факторів, як прямої так і побічної дії, економічного та неекономічного спрямування. Велике значення мають *фактори неекономічного характеру*, що впливають на ринок фінансових послуг і формують довіру до нього у населення — це: політика уряду, економічна культура і порядок в країні, схильність населення до заощаджень, недовіра фізичних осіб до суб'єктів господарювання, низький рівень розвитку ринкової інфраструктури тощо.

Самими поширеними фінансовими послугами на вітчизняному ринку, які визначають його *склад* є професійні послуги на ринку банківських послуг; послуги кредитних спілок, довірчих товариств, торгівців цінними паперами, зберігачів і реєстраторів, страхових і лізингових компаній, недержавних пенсійних фондів, ломбардів, послуги у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності, з оцінювання майна та інші, що забезпечують оборот фінансових активів.

Учасниками ринку фінансових послуг є *юридичні і фізичні особи* — суб'єкти підприємницької діяльності, які мають право надавати фінансові послуги на території України, і *споживачі* цих послуг.

Учасником ринку фінансових послуг є і *саморегульвні організації* – *неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринку фінансових послуг*. Зміст діяльності цієї організації полягає в тому, що їй відповідними державними органами, що регулюють розвиток ринку, делегуються повноваження з розробки і впровадження правил поведінки, сертифікації фахівців, додаткові повноваження.

Провідні тенденції розвитку ринку фінансових послуг у сучасному світі тісно пов'язані з певними особливостями функціонування фінансових ринків окремих держав. Однак, незважаючи на безліч відмінностей, можна виділити основні *напрями розвитку світового ринку фінансових послуг*, а саме:

- а) посилення концентрації фінансово-промислового капіталу, концентрації світових ринків позичкового капіталу;
- б) розширення сфери діяльності фінансових корпорацій;
- в) посилення ролі нефінансових корпорацій у наданні фінансових послуг клієнтам;
- г) інтернаціоналізація фінансових ринків – широка диверсифікація активів і пасивів позичальників і кредиторів у країнах і регіонах;
- д) глобалізація фінансових потоків – збільшення ролі міжнародних ринків в проведенні операцій кредитування та надання позик резидентам різних країн;
- е) посилення міжнародної конкуренції на світовому ринку між суб'єктами, які є резидентами різних країн;

є) інтеграція міжнародних ринків – інтеграційні процеси призвели до зняття бар'єрів на національних боргових ринках іноземних фінансових інструментів;

ж) конвергенція міжнародних ринків позичкового капіталу – процес, який подібний до інтеграції ринків, а саме: внаслідок зняття законодавчих обмежень, бар'єрів регулювання, як правило, зникають межі між секторами та сегментами ринків;

з) комп'ютеризація та інформатизація ринків – впровадження нових інформаційних технологій, використання інформаційних систем.

Водночас ринок фінансових послуг в Україні розвивається дуже повільно. Українські компанії, що надають фінансові послуги, поки що не можуть конкурувати з аналогічними компаніями на міжнародному ринку. Частково цей процес гальмувався відсутністю відповідного законодавства, що б регулювало порядок надання окремих фінансових послуг. З іншого боку, на становлення ринку фінансових послуг негативно вплинула нестабільність української валюти, яка була спричинена незбалансованістю економіки та грошово-кредитної політики держави. Серед фінансових посередників, що діють на ринку, найбільшим попитом користуються банки. Така ситуація свідчить про те, що банківська сфера є найбільш впорядкованою і стабільною.

Для ринку фінансових послуг, щоб *бути повністю досконалим*, треба дотримуватись таких **вимог**:

по-перше, всім учасникам мати доступ на ринок і будь-кому з них не мати відношення до контролю за цінами, що встановлюються на ринку;

по-друге, легка доступність інформації щодо фінансових активів для всіх учасників ринку;

по-третє, не повинно бути перешкод щодо вільної торгівлі фінансовими активами;

по-четверте, необхідно удосконалити законодавчу базу, щоб не було спотворень, перекручувань у стягненні податків і зборів, визначенні категорій.

Проблеми сучасного розвитку ринку фінансових послуг України:

⇒ неналежний рівень інформованості населення щодо послуг, їх видів і фінансових посередників (особливо небанківської сфери), що надають ці послуги;

⇒ низький попит на послуги через високі на них тарифи та недовіру населення у зв'язку з певними стереотипами, пов'язаними із банкрутством фінансових установ;

⇒ недостатнє державне регулювання та нагляд за діяльністю банківських і небанківських фінансових посередників, здатних забезпечити цивілізованість, відкритість і доступність ринку фінансових послуг;

⇒ невідповідність законодавчого регулювання окремих видів фінансових послуг європейським нормам та ін.

Розвиток фінансового сектора кожної країни повинен проходити еволюційно, з урахуванням як загальних закономірностей, так і особливостей розвитку національного фінансового ринку. Особливо важливим зараз є вирішення проблем, пов'язаних із специфікою функціонування ринку

фінансових послуг в Україні і першочерговими завданнями його розвитку. До переліку таких *завдань* відносяться:

- забезпечення регіонального збалансування ринку фінансових послуг;
- необхідність у поширенні довгострокового кредитування як серед молоді так і серед населення старшого віку;
- розробка концепції довгострокового розвитку фінансових установ;
- приведення державної правової бази з регулювання діяльності фінансових посередників до європейських директив;
- проведення роз'яснювальної роботи щодо діяльності інститутів спільного інвестування, страхових компаній, кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів та інших фінансових посередників, що діють на ринку фінансових послуг з метою збільшення попиту на їх послуги;
- запровадження нормативів достатності капіталу та інших показників і вимог, що обмежують ризики операцій з фінансовими інструментами;
- запровадження Державного реєстру фінансових установ, що надають фінансові послуги;
- посилення державного регулювання і нагляду за діяльністю фінансових посередників, які працюють з коштами населення.

Досвід Франції [22]. У кожній державі на ринку фінансових послуг, крім банків (суто кредитних установ), а також поштових служб, існують фінансові установи, що надають широкий спектр фінансово-кредитних послуг, а також здійснюють операції з цінними паперами. До таких установ у Франції належать:

а) установи, що надають кредити промисловості та торгівлі; депозитно-консигнаційні каси; установи сільськогосподарського кредиту; фінансові компанії з лізингового кредитування; установи, які фінансують житлове будівництво;

б) муніципальні банки та ін.

Такий склад фінансових установ співпадає із загальним переліком фінансових компаній, визначених українським законодавством. У цілому фінансові установи Франції можна поділити на два види, що займаються:

⇒ кредитуванням (найбільший представник — банк «Національний кредит»);

⇒ формуванням власних фондів.

До фінансових компаній належать установи, які не мають права одержувати депозити і надавати кредити визначеного типу або лізинговий кредит. До цієї групи входять компанії, що надають: споживчий кредит; кредит під нерухомість; лізинговий кредит під рухомість або нерухомість.

У Франції сектор фінансових компаній складається із шести категорій:

1) майже 100 компаній, що займаються лізинговим кредитом під рухоме майно;

2) близько 80 компаній з управління нерухомою власністю для торгівлі і промисловості;

3) понад 60 компаній з фінансування нерухомості;

4) кілька організацій з фінансування інвестицій в галузь економії енергії;

5) близько 20 факторингових компаній;

6) банк «SOFINCO» (кредитування придбання товарів тривалого користування, зокрема автомобілів) і банківська компанія — холдинг фінансових компаній.

У Франції функціонує близько 350 банків. Перша група поєднує три найбільших банки (Паризький Національний банк; «Креді Ліоне»; «Сосьєте Женераль») — найменш спеціалізовані; друга поєднує досить великі універсальні банки; третя — банки середнього і малого розміру, які проводять універсальну діяльність; четверта – близько 40 банків, які характеризуються більш вузькою галуззю діяльності, ніж банки третьої групи; п'ята – 60 інших банків. До шостої групи належать касові банки й облікові будинки (близько 20). Сьому групу утворюють 20 інвестиційних банків, найбільш спеціалізованих. Восьма група — 120 іноземних банків. Близько 20 банків важко віднести до будь-якої конкретної групи, вони складають дев'яту групу.

На ринку банківських фінансових послуг найбільший обсяг складають вкладні операції — чекові рахунки, депозитні вклади до запитання, термінові депозити та ін. Проценти за цими вкладами звільняються від податків.

Дуже широко у Франції використовуються операції лізингу, які одержали бурхливий розвиток завдяки пільговим умовам оподаткування. Перевагою лізингу є «полегшення» основного капіталу вивільнення оборотних коштів у розпорядження підприємства.

У Франції щодо житлового фінансування розрізняють дві великі категорії позичок: позички, призначені для будівництва соціального житла і позички для фінансування вступу у право власності.

Система фінансових послуг у Франції — досить розвинена, насичена банками та іншими фінансовими установами. Разом з тим найбільшу кількість фінансових послуг надають банківські установи.

Така ж ситуація характерна в даний час і для України. Відмінними рисами французького ринку фінансових послуг порівняно з українським є широке поширення послуг лізингу і факторингу в країні. Для України важливим є використання цього досвіду, залучення засобів на депозити, крім того, корисним було б запозичення найсучасніших способів надання фінансових послуг, наприклад створення «домашніх банків».

5. Характеристика основних інструментів ринку фінансових послуг

Ринок фінансових послуг відрізняється наданням різноманітних фінансових послуг.

За окремими видами фінансових ринків розрізняють інструменти, які їх обслуговують, що подано у табл. 1.1.

Рекомендовані інструменти ринку фінансових послуг

Таблиця 1.1

Вид фінансового ринку	Зміст фінансового інструменту
Інструменти ринку позичкових капіталів	Гроші і розрахункові документи, які обертаються на грошовому ринку
Інструменти ринку цінних паперів	Цінні папери, що обертаються на цьому ринку; склад цінних паперів за їх видами, особливостями емісії та обігу регулюється відповідними нормативно-правовими актами
Інструменти валютного ринку	Іноземна валюта, розрахункові, валютні документи, окремі види цінних паперів, які обслуговують цей ринок
Інструменти страхового ринку	Страхові послуги, які пропонуються на продаж (страхові продукти), розрахункові документи та окремі види цінних паперів, які обслуговують цей ринок
Ринок золота (срібла, платини) та дорогоцінного каміння	Цінні метали та камені, які купуються з метою формування фінансових резервів і тезаврації, розрахункові документи і цінні папери, що обслуговують цей ринок
Ринок нерухомості	Цінні папери та документи, що засвідчують право власності на той чи інший вид нерухомості

Класифікація фінансових інструментів за ознаками:

за рівнем ризику:

⇒ *безризикові фінансові інструменти.* До них належать державні короткострокові цінні папери, короткострокові депозитні сертифікати найбільш надійних банків, «тверда» іноземна валюта, золото та інші цінні метали та каміння, придбані на короткий період. Термін «безризикові» є певною мірою умовним, тому що потенційний фінансовий ризик несе в собі будь-який із перерахованих видів фінансових інструментів; вони служать лише для формування точки відрахунку виміру рівня ризику за іншими фінансовими інструментами;

⇒ *фінансові інструменти з низьким рівнем ризику.* До них належать як правило, короткострокові боргові фінансові інструменти, що обслуговують ринок грошей, виконання зобов'язань за якими гарантовано стійким фінансовим станом і надійною репутацією позичальника (характеризується терміном «першокласний позичальник»);

⇒ *фінансові інструменти з помірним рівнем ризику.* Вони характеризують групу фінансових інструментів, рівень ризику за якими приблизно рівний середньоринковому;

⇒ *фінансові інструменти з високим рівнем ризику*. До них відносяться фінансові інструменти, рівень ризику за якими суттєво перевищує середньоринковий;

⇒ *фінансові інструменти з дуже високим рівнем ризику* («спекулятивні»). Вони характеризуються найвищим рівнем ризику і використовуються для здійснення найбільш ризикованих спекулятивних операцій на ринку фінансових послуг. Прикладом високоризикованих фінансових інструментів є акції «венчурних» підприємств; облігації з високим рівнем відсотка, емітовані підприємством з кризовим фінансовим станом; опціонні та ф'ючерсні контракти та ін;

за характером фінансових зобов'язань:

⇒ *інструменти без наступних фінансових зобов'язань*. Вони є предметом самої фінансової операції і при передачі покупцю не несуть додаткових фінансових зобов'язань з боку продавця (валютні цінності, золото тощо);

⇒ *боргові фінансові інструменти* – характеризують кредитні відносини між їх покупцем і продавцем, зобов'язують боржника погасити в передбачені терміни їх номінальну вартість і заплатити додаткову винагороду у формі процента (облігації, векселі, чеки);

⇒ *дольові фінансові інструменти* – підтверджують право їх власника на частку (пай у статутному фонді їх емітента) і на отримання відповідного доходу (у формі дивіденду, процента). Дольовими фінансовими інструментами є цінні папери відповідних видів (акції, інвестиційні сертифікати);

залежно від пріоритетної значущості:

⇒ *первинні фінансові інструменти* – характеризуються їх випуском в обіг первинним емітентом і підтверджують прямі майнові права або відносини кредиту (акції, облігації, чеки, векселі та ін.).

⇒ *вторинні фінансові інструменти, або деривативи*, характеризують виключно цінні папери, які підтверджують право або зобов'язання їх власника купити або продати первинні цінні папери, які обертаються, валюту, товари чи нематеріальні активи на попередньо визначених умовах у майбутньому періоді. Залежно від складу первинних фінансових інструментів або активів, відповідно до яких вони випущені в обіг, деривативи поділяються на фондові, валютні, страхові, товарні та ін. Видами деривативів є опціони, свопи, ф'ючерсні і форвардні контракти;

за термінами обігу:

⇒ *короткострокові фінансові інструменти* (з терміном обігу до одного року), які використовують для обслуговування операції на ринку грошей, цінних паперів, позичкового капіталу;

⇒ *довгострокові фінансові інструменти* (з періодом обігу більше одного року). До цього виду фінансових інструментів належать так звані «безтермінові фінансові інструменти», кінцевий термін погашення яких не встановлено (наприклад, акції). Вони обслуговують операції на ринку капіталу;

за гарантованістю рівня доходності:

⇒ *фінансові інструменти з фіксованим доходом* – характеризують фінансові інструменти з гарантованим рівнем доходності при їх погашенні (або

протягом періоду їх обігу) незалежно від кон'юнктурних коливань ставки позикового процента (норми прибутку на капітал) на ринку фінансових послуг;
⇒ *фінансові інструменти з невизначеним доходом* — фінансові інструменти, рівень дохідності яких може змінюватись залежно від фінансового стану емітента (прості акції, інвестиційні сертифікати) або у зв'язку зі зміною кон'юнктури фінансового ринку (боргові фінансові інструменти із «плаваючою» процентною ставкою, «прив'язаною» до встановленої облікової ставки, курсу певної «твердої» іноземної валюти та ін.).

Наведена класифікація відображує поділ фінансових інструментів лише за найбільш суттєвими загальними ознаками.

Контрольні питання

1. Яке місце займає ринок фінансових послуг у фінансовій системі країни?
2. Характерні ознаки формування та розвитку регіональних ринків фінансових послуг.
3. Які функції виконує ринок фінансових послуг?
4. За якими ознаками на ринку фінансових послуг досліджуються фінансові інструменти?
5. Як поділяють фінансові інструменти залежно від ризику?
6. Чим відрізняються дольові фінансові інструменти від боргових?
7. Чим відрізняється фінансова операція від фінансової послуги?
8. Які умови забезпечують розвиток досконалого ринку фінансових послуг?
9. Які існують в Україні проблеми, що пов'язані з розвитком ринку фінансових послуг?
10. Які фактори впливають на розвиток ринку фінансових послуг?

Тести для самоперевірки

- 1. Фінансові установи в Україні можуть надавати фінансові послуги в кількості:**
 - а) одну;
 - б) дві;
 - в) декілька;
 - г) усі відповіді правильні.
- 2. Метою надання фінансових послуг є:**
 - а) одержання прибутку;
 - б) збереження реальної вартості активів;
 - в) захист інтересів споживачів;
 - г) усі відповіді правильні.
- 3. Місцем перерозподілу фінансових ресурсів є:**
 - а) державні фінанси;
 - б) фінансовий ринок;

- в) бюджет;
- г) фінансові установи.

4. До функцій ринку фінансових послуг відносять:

- а) мобілізація фінансових ресурсів;
- б) перерозподіл фінансових ресурсів;
- в) формування цін на фінансові активи;
- г) усі відповіді правильні.

5. Видами діяльності, що віднесені до ринку фінансових послуг є:

- а) банківська діяльність;
- б) лізинг;
- в) валютні операції;
- г) усі відповіді правильні.

6. Фінансові активи у системі національних рахунків визначені як:

- а) такі, що мають вартість;
- б) знаходяться у власності економічних суб'єктів;
- в) такі, від яких в майбутньому очікують дохід;
- г) усі відповіді правильні.

7. Фінансові послуги в Україні надають:

- а) юридичні особи;
- б) фізичні особи;
- в) суб'єкти підприємницької діяльності;
- г) усі відповіді правильні.

8. Виділити законодавчо-нормативні документи, що регулюють ринок фінансових послуг:

- а) Конституція України;
- б) Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»;
- в) Закон України «Про банки та банківську діяльність»;
- г) Закон України «Про господарські товариства».

9. Рисами, що визначають відмінність фінансової послуги від фінансової операції є:

- а) державне регулювання;
- б) наявність ознак товару;
- в) поділ на окремі операції;
- г) усі відповіді правильні.

10. За характером фінансових зобов'язань фінансові інструменти поділяють на такі види:

- а) без наступних фінансових зобов'язань;
- б) боргові;
- в) дольові;
- г) усі відповіді правильні.

Література: 14; 19; 22, с. 19 – 22, 30 – 39; 32, с. 22 – 23; 36, с. 89 – 94.

Тема 2. СУБ'ЄКТИ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1. Склад суб'єктів ринку фінансових послуг.
2. Система взаємодії суб'єктів ринку фінансових послуг.
3. Правові основи діяльності установ з надання фінансових послуг.

1. Склад суб'єктів ринку фінансових послуг

На економічних ринках діють суб'єкти ринку (продавці – посередники – покупці), які беруть участь у торговельних операціях різних послуг та інструментів ринку. Характер (тактика) поведінки суб'єкта на ринку залежить від стратегічної мети, яку він поставив перед собою.

Основними **суб'єктами ринку фінансових послуг** є:

- а) фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності;
- б) юридичні особи — фінансові установи;
- в) фінансові посередники, які отримують для управління клієнтів фінансові активи і повинні, виконуючи правила й вимоги банківського та інвестиційного менеджменту, одержати дохід у розмірі, що дозволяє задовільнити вимоги клієнтів та мати прибуток не нижче середнього для конкретного виду діяльності або забезпечити збереження реальної вартості активів.

Суб'єктами ринку фінансових послуг **як покупця** можуть бути:

- а) **кожний громадянин як фізична особа**, що не обмежена законом у правосуб'єктності та дієздатності. (Фізичні особи, як суб'єкт ринку фінансових послуг, використовують кошти для поточного споживання товарів та послуг і заощадження з метою задоволення своїх майбутніх потреб);
- б) **групи громадян** (партнерів);
- в) **трудові колективи**;
- г) **юридичні особи** усіх форм власності.

Суб'єктів ринку фінансових послуг також класифікують за формами та функціями.

За формою: господарюючі суб'єкти — фінансові установи; фізичні особи; державні фінансові установи; саморегульовні організації.

За функціями: емітенти; інвестори; інституційні інвестори; фінансові посередники; інститути інфраструктури ринку тощо.

Світова практика накопичила значну кількість різних форм господарювання, які водночас є господарськими суб'єктами ринку фінансових послуг. У законодавстві встановлені такі організаційно-господарські форми діяльності: індивідуально-трудова; державні підприємства; кооперативи; орендні підприємства; фермерські господарства; колективні господарства; акціонерні товариства; малі підприємства; корпорації; об'єднання; господарські товариства; асоціації; консорціуми; спільні (змішані) підприємства, приватні підприємства, товариства з різними видами відповідальності та ін.

Найпоширенішими є три основні форми підприємництва (бізнесу), які також відіграють значну роль на ринку фінансових послуг – це одноосібне володіння, товариство та корпорація.

Спільним для всіх цих форм є поняття підприємства (установи), тобто всі вони є юридичними особами, *суб'єктами* як ринкової економіки, так і учасниками ринку фінансових послуг.

Надзвичайно важлива роль у системі ринку фінансових послуг належить **населенню**. Воно є одним із його суб'єктів, тому що частина доходу, що ним не використовується упродовж певного періоду, перетворюється на заощадження і може, за наявності відповідного фінансового механізму, стати потужним джерелом економічного зростання країни.

У сучасних умовах до інститутів інфраструктури включають наступні структурні утворення: фондові та валютні біржі, комерційні банки, брокерські компанії, інвестиційних дилерів та андеррайтерів, системи міжбіржових і міжброкерських зв'язків, інвестиційні компанії та фонди, трастові компанії, фінансові супермаркети, страхові компанії, пенсійні фонди, національну депозитарну систему, реєстраторів цінних паперів, інформаційно-консультативні центри, розрахунково-клірингові установи та інші кредитно-фінансові й інвестиційні інститути, кожний із яких на ринку фінансових послуг виступає суб'єктом.

2. Система взаємодії суб'єктів ринку фінансових послуг

З урахуванням *принципових форм укладання угод* на ринку фінансових послуг його суб'єктів можна поділити на групи:

- **продавці і покупці** фінансових активів (інструментів, послуг);
- **фінансові посередники**;
- **суб'єкти**, що виконують допоміжні функції (функції обслуговування основних учасників ринку; функції обслуговування окремих операцій на ринку тощо).

З урахуванням *сегментів ринку фінансових послуг*: страхового, позичкового капіталу, цінних паперів, валютних операцій та ін. виділяють прямих учасників і посередників, які є суб'єктами і виконують певні функції.

Прямі учасники ринку — це **продавці і покупці** фінансових активів (послуг), які здійснюють основні функції у проведенні фінансових операцій.

На страховому ринку основними видами прямих учасників операцій виступають *страховики та страхувальники*.

На ринку позичкових капіталів основними учасниками прямих фінансових операцій є:

- **кредитори**, які надають позику у тимчасове користування під певний процент. Основною функцією кредиторів є продаж грошових активів (як власних, так і залучених) для задоволення різноманітних потреб позичальників у фінансових ресурсах;
- **позичальники**, які отримують позики від кредиторів під певні гарантії їх повернення і за певну плату у формі процента.

На ринку цінних паперів основними видами прямих учасників фінансових операцій є:

- **інвестори**, які характеризують суб'єктів ринку, що вкладають свої

грошові кошти в різноманітні цінні папери з метою отримання доходу. Цей дохід формується за рахунок отримання процентів, дивідендів і приросту курсової вартості цінних паперів;

- *емітенти* – залучають необхідні і фінансові ресурси за рахунок емісії цінних паперів. Вони виступають виключно в ролі продавця цінних паперів із зобов'язанням виконувати всі вимоги, які випливають із умов їх випуску.

На валютному ринку прямими учасниками є: *покупці і продавці* валюти, якими виступають держава; банки; підприємства, що ведуть зовнішньоекономічну діяльність; фізичні особи.

Велике значення у розвитку ринку фінансових послуг відводять фінансовим посередникам (детально будуть розглядатися в темі 3.)

Важливим *суб'єктом*, що діє на ринку фінансових послуг України та виступає як його посередник, є **небанківські фінансові установи (НФУ)**, які відіграють провідну роль в економічному розвитку країни оскільки пропонують значно ширший спектр фінансових інструментів, ніж банки. Це створює додаткові стимули до посередництва залучених заощаджень, зокрема фізичних осіб та використання можливостей виробничих підприємств у доборі джерел фінансування. Досвід багатьох країн, зокрема Франції (див. *тему 1*), засвідчив, що НФУ виконують надзвичайно важливу роль у соціальному захисті малозабезпеченої частини населення. До НФУ відносять *кредитні інститути*, які представлені лізинговими, факторинговими компаніями, кредитними спілками, касами взаємодопомоги та *контрактними фінансовими інститутами*, які включають ІСІ, пенсійні та благодійні фонди, страхові компанії, ломбарди, позичково-ощадні асоціації та ін.

Серед НФУ, що представлені кредитними інститутами, важлива роль належить **кредитним спілкам**. Перший кредитний кооператив в Україні був створений у 1868 році одеськими ремісниками під назвою «ощадно-кредитне товариство». До 1918 року у східній Україні існувало понад 3300 кредитних спілок, які поєднували 2 мільйони чоловік. У 1930 році усі кредитні спілки були ліквідовані. В даний час в Україні необхідність у спеціалізованих фінансових установах досить велика. **Кредитна спілка** є *суспільною організацією, яка залучає грошові заощадження своїх членів для взаємного кредитування*. Факторами видачі кредитів є особистість позичальника та його капітал і кредитоспроможність, забезпечення кредиту, умови забезпечення. Кредит до 1000 грн забезпечується поручительством; понад 1000 гривень – заставою. Управління кредитною спілкою забезпечують загальні збори її членів, які обирають спостережну раду та ревізійну комісію. Оперативну роботу з управління кредитною спілкою виконує правління. Вищим органом є збори. Правління включає 11 чоловік, кредитний комітет — 7, наглядова рада — 5.

Розвиток цього виду фінансових послуг відбувається повільними темпами. Законодавство про кредитні спілки складається з Закону України «Про кредитні спілки» від 20.12.01 р. та «Типового статуту кредитної спілки», погодженого Постановою Правління НБУ в лютому 1994 р. Вони передбачають регулювання та нагляд за діяльністю кредитних спілок з боку спеціально

уповноваженого Кабінетом Міністрів України органу державної виконавчої влади, яким є Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг.

Згідно із ст. 1 Закону **кредитна спілка** — це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

У світі кредитні спілки належать до кооперативних організацій. У зв'язку з цим кооперативи мають особливий правовий статус неприбуткових (non-profit) організацій, а їх діяльність регулюється не підприємницьким, а спеціальним (кооперативним) законодавством.

Властивості кредитної спілки:

- *правовий статус* — фінансова установа;
- *вид діяльності* — надання кредитно-фінансових послуг;
- *кооперативна природа* — діяльність на неприбуткових засадах, надання послуг за собівартістю.

Фінансово-економічний механізм діяльності кредитних спілок відрізняється від інших фінансових установ, тому що є неприбутковим. В Україні необхідність у спеціалізованих фінансових установах досить велика так як пов'язана, в першу чергу, з розвитком малого бізнесу. Становлення малого підприємництва майже завжди пов'язане з труднощами в отриманні початкового капіталу. Банки зацікавлені у кредитуванні вже стабільного бізнесу з постійними грошовими потоками. Тому основним інвестором малих проектів виступають такі інститути, як кредитні спілки. В Україні існують солідні теоретичні доробки щодо розвитку даного інституту. Головними **причинами слабого розвитку кредитних спілок** в Україні є:

- відсутність достатньої юридичної бази, яка б регулювала їх діяльність;
- повне протиріччя існуючого вітчизняного законодавства щодо кредитних спілок загальною визначеним нормам світового права;
- загальна нестабільність в державі, при якій довгострокове кредитування вважається надризиковим;
- соціально-психологічна причина, пов'язана з недовірою населення до фінансових структур, які збирають кошти.

Незважаючи на велику кількість труднощів, кредитні спілки пройдуть свій етап становлення і займуть своє місце у кредитно-банківській системі.

Важлива роль, як суб'єкта ринку фінансових послуг, належить **пенсійним фондам**, які надають послуги і виконують певні функції на ринку. В Україні функціонує 763 районні і місцеві управління соціального захисту населення і 728 регіональних підрозділів Пенсійного фонду (ПФ). У даний час в Україні нараховується близько 14 млн. пенсіонерів, зокрема 2 млн. інвалідів. З 14 млн. пенсіонерів 46% одержують пенсію менше прожиткового мінімуму. Розмір пенсійного забезпечення знаходиться в співвідношенні 1:46, а це свідчить про те, що нині діюча система соціального захисту збільшує нерівність серед пенсіонерів, що вимагає реформи з урахуванням світового досвіду. **Прожитковим мінімумом** є вартісна оцінка життєвих засобів, необхідних для підтримки життєдіяльності і відновлення робочої сили працюючого.

В Україні існує загальнообов'язкове державне пенсійне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, що передбачає призначення, перерахунок і виплату пенсій, надання соціальних послуг застрахованим особам і членам їх родин із коштів Пенсійного фонду України, що формується за рахунок страхових внесків роботодавців і громадян на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, бюджетних і інших джерел, а також регулює порядок формування загальнообов'язкового Накопичувального пенсійного фонду і виплати з його коштів пенсій або одноразових виплат.

Пенсія — гарантована щомісячна грошова виплата для забезпечення громадянам у старості на випадок повної або часткової непрацездатності, втрати годувальника, а також у зв'язку з досягненням законодавчо встановленого стажу роботи у сферах трудової діяльності.

Залежно від причини, що зумовлює право на одержання пенсії, розрізняють такі види державних пенсій:

а) трудові: за віком; по інвалідності; у випадку втрати годувальника; за вислугу років: окремим категоріям громадян, зайнятим на роботах, виконання яких призводить до втрати професійної працездатності до настання віку, що дає право на пенсію за віком;

б) соціальні — пенсії непрацездатним громадянам, які не мають права на трудову пенсію; розмір соціальних пенсій встановлюється по категоріях у відсотках до мінімальної пенсії за віком, що гарантує громадянам мінімальний прожитковий рівень незалежно від наявності виробничого стажу. Такі пенсії передбачено виплачувати за рахунок державного та місцевих бюджетів.

Позитивні зміни за останній проміжок часу, передбачені програмою уряду України щодо її реформування, спрямовані на створення НФУ належного розміру та значення. Світовий досвід показав, що побудова великого та ефективного сектора НФУ є довготривалим процесом. Останні дослідження довели, що в країнах з невеликим банківським сектором, як в Україні, капіталізація фондових ринків здебільшого не перевищує 10% ВВП. Разом з тим за останні три роки відбулося бурхливе зростання страхового ринку України, який досягає в межах 3,7% ВВП. Але недостатній рівень пропозиції надійних цінних паперів обмежує активність фінансових установ, таких як пенсійні фонди та страхові компанії. Недостатній рівень розвитку банківського сектора гальмує розвиток усього ринку фінансових послуг і обмежує діяльність НФУ. Сектор НФУ в Україні, крім страхових компаній, настільки незначний, що їх роль у наданні фінансових посередницьких послуг майже непомітна. Але саме їх діяльність повинна поліпшити соціальний стан громадян в Україні шляхом розширення ринку фінансових послуг, особливо в системі соціального страхування, зокрема недержавного пенсійного забезпечення.

Світовий банк рекомендує найближчим часом приділити увагу розвитку банківського сектора для створення великого та розвинутого ринку НФУ, що є актуальним на даному етапі фінансових відносин в країні. Першочерговими завданнями є закладання правових, регулятивних та інших структурних основ, необхідних для запровадження вищих стандартів довіри та ефективності для усіх видів НФУ. Саме запровадження принципів фідучіарної (довірчої)

відповідальності сприятиме зміцненню банківського сектора і розширенню підгалузі НФУ.

Якщо порівняти дані України з іншими країнами, то необхідно відзначити розвиненість сектора НФУ в Німеччині, Південній Кореї, Великобританії, США, де відбувається інтенсивний розвиток фондового ринку. На активність ринку капіталу впливає інтенсивний попит з боку основних інституційних інвесторів, таких як пенсійні та страхові фонди. В Україні є лише 120 емітентів, акції яких пройшли лістинг на фондовій біржі. Для порівняння: в Росії таких емітентів 220, в Болгарії та Словаччині – понад 800 у кожній з країн, 2000 і 3000 відповідно на основних фондових біржах Лондона та Нью-Йорка. Капіталізація фондового ринку України складає близько 4% ВВП. У таких країнах, як Росія, Польща та Чеська Республіка, цей показник становить 18 – 24%, в Естонії та Угорщині – понад 30%, а в країнах з найбільш розвинутими ринками, таких як Великобританії та США – понад 140%. Ринковий оборот (відношення обсягів торгів до капіталізації) в Україні складає близько 15% порівняно з 45% в Росії, понад 50 Польщі, Чеській Республіці та Угорщині, понад 100% на більш розвинутих ринках та кількох ринках, що розвиваються, наприклад Португалії, Туреччині та Південної Кореї. Надзвичайно високий рівень концентрації обороту утримується навколо 5% фірм, що пройшли лістинг в Україні. Тобто, 5 чи 6 із 120 підприємств, які пройшли лістинг, забезпечують 95% всього ринкового обороту. На ринку панує лише мала кількість гравців.

3. Правові основи діяльності установ з надання фінансових послуг

В Україні основними законодавчими актами, що регулюють банківську діяльність, є закони: «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», «Про власність», «Про підприємництво», «Про державні гарантії повернення заощаджень громадян України».

Законодавче регулювання ринку цінних паперів виконують Закони «Про цінні папери і фондовий ринок», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», Постанова Верховної Ради України «Про концепцію функціонування і розвитку фондового ринку в Україні».

Законодавче регулювання діяльності небанківських фінансових установ регулюється значною кількістю документів (приблизно 80): законами «Про підприємництво», «Про господарчі товариства», «Про лізинг», «Про кредитні спілки», декретами Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», «Про довірчі товариства» та ін. Відсутність системного законодавства й ефективних принципів регулювання діяльності фінансових установ є найбільш важливою проблемою розвитку ринку фінансових послуг. В основі взаємодії фінансових установ із клієнтами лежить *принцип фідучіарності*, тобто відносин, заснованих на довірі.

Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (ст. 7) урегульовані умови початку діяльності фінансової установи. Юридична особа здобуває статус фінансової установи після її внесення до державного реєстру фінансових установ.

Треба також звернути увагу на те, що згідно із законодавством діяльність фінансових установ в Україні підлягає *ліцензуванню*, тобто їх діяльність починається тільки після одержання ліцензії.

Світовий досвід висуває три **основні умови** для початку ефективної діяльності фінансової установи:

- 1) виконання законодавчо-нормативних умов з реєстрації й облікової політики;
- 2) створення внутрішніх положень з правил надання послуг відповідно до законодавства;
- 3) підготовка кадрів і персоналу відповідно до характеру фінансових послуг.

До фінансових установ висуваються вимоги щодо їх організаційно-правової форми. Ст. 8 зазначеного вище Закону встановлено, що фінансові установи можуть створюватися в будь-якій організаційно-правовій формі, якщо закони з питань регулювання окремих сегментів ринку фінансових послуг не містять спеціальних правил або обмежень; ст. 9 передбачає, що статутний капітал повинен бути сплачений у грошовій формі і розміщений на банківських рахунках. Продаж і придбання частини капіталу фінансової установи здійснюється на умовах, встановлених законодавством України.

Діяльність фінансових установ відбувається на конкурентній основі відповідно до Закону України «Про обмеження монополізму недопущення несумлінної конкуренції підприємницької діяльності», де встановлено, що фінансові установи здійснюють свою діяльність з урахуванням вимог антимонопольного законодавства. Наприклад, обмежена участь однієї фінансової установи в статутному фонді іншої.

У фінансових установах обмежені права керівників і співробітників, які не можуть брати участь і приймати рішення про зобов'язання на їх користь або на користь установ чи підприємств, де вони або їх родичі мають діловий інтерес при укладанні договору з даною фінансовою установою.

Щодо реклами у фінансових установах, то забороняється надавати інформацію, що містить неправдиві відомості.

Для підвищення довіри клієнтів до фінансових установ останні повинні максимально забезпечити їх інформацією про фінансові показники діяльності, що підлягають опублікуванню; переліком послуг і тарифами на їх надання; кількісними показниками акцій, що знаходяться у власності членів його виконавчого органу, і переліком осіб, частка акцій яких у статутному фонді перевищує 5%.

Усі фінансові установи підлягають **обов'язковому зовнішньому аудиту**. Його особливістю є:

- наявність спеціального сертифіката;
- відсутність спільних прав власності з фінансовою установою;
- входження до спеціального реєстру аудиторів фінансових установ.

Вимоги до клієнтів фінансових установ:

- ідентифікація особи — споживача послуги відповідно до її державної реєстрації;

- перевірка повноважень особи – споживача послуги;
- архівація документів, пов'язаних з ідентифікацією;
- оповіщення державних органів без інформування клієнта про сумнівні операції.

Важливим моментом при розгляді діяльності фінансових установ є те, що вони не несуть відповідальності за порушення комерційної таємниці, пов'язаної з проведенням сумнівних операцій; зобов'язані розробляти і впроваджувати програми з протидії і легалізації грошей, придбаних незаконним шляхом; можуть об'єднуватися в різні союзи й асоціації.

Об'єднання може придбати статус саморегулювальної організації, якщо буде внесено до спеціального реєстру, що створюється уповноваженим органом з регулювання діяльності фінансових установ.

Види фінансових послуг, для яких ліцензування є обов'язковим:

- а) страхові послуги;
- б) накопичувальне пенсійне забезпечення;
- в) надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів;
- г) будь-які фінансові послуги, пов'язані з залученням фінансових коштів фізичних осіб.

Ліцензія видається через 5 днів після ухвалення позитивного рішення і внесення плати. Якщо протягом 30 днів заявник не оплатив державний збір, рішення може бути скасовано, а ліцензія визначена недійсною.

Контрольні питання

1. Які фінансові установи діють на ринку фінансових послуг?
2. Як класифікують суб'єктів ринку фінансових послуг за функціями?
3. Які існують умови створення та діяльності фінансових установ?
4. Назвати суб'єктів ринку фінансових послуг, які є його прямими учасниками?
5. Які функції на РФП виконують кредитори та позичальники?
6. Які умови у світовій практиці забезпечують ефективну діяльність фінансових установ?
7. Які фінансові інститути відносять до НФУ?
8. Яку роль на РФП відіграють кредитні спілки?
9. Фактори зростання ролі НФУ на ринку фінансових послуг.

Тести для самоперевірки

1. Обмеженнями, що встановлені на діяльність фінансових установ є:

- а) заборона на участь нерезидентів у статутному фонді фінансової установи;
- б) виключний вид діяльності за визначеною фінансовою послугою;
- в) обов'язкова наявність ліцензії;
- г) усі відповіді правильні.

2. Умовами, що визначають необхідність ліцензії на проведення лізингових операцій є:

- а) робота із нерезидентами;

- б) лізингування автомобілів;
- в) залучення коштів кредитних установ;
- г) залучення коштів фізичних установ.

3. Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» регулюється капітал:

- а) банків;
- б) страхових компаній;
- в) кредитних спілок;
- г) усі відповіді невірні.

4. Спеціальні законодавчі акти в Україні існують для таких видів діяльності:

- а) факторингових операцій;
- б) банківської діяльності;
- в) лізингу;
- г) іпотеки.

5. Установою, що може надавати кредити за рахунок залучених коштів є:

- а) банк;
- б) страхова компанія;
- в) лізингова компанія;
- г) усі відповіді правильні.

6. Діяльність кредитних спілок в Україні регулюється:

- а) указом Президента України;
- б) постановою Верховної Ради України;
- в) законом України;
- г) усі відповіді правильні.

7. Закон України «Про фінансові послуги...» регулює діяльність пенсійних фондів:

- а) державних;
- б) недержавних;
- в) обидві відповіді вірні.

8. Всі фінансові установи підлягають зовнішньому аудиту:

- а) так;
- б) ні.

9. Основними суб'єктами ринку фінансових послуг є:

- а) фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності;
- б) юридичні особи — фінансові установи;
- в) фінансові посередники.

10. Суспільна організація, яка залучає грошові заощадження своїх членів для взаємного кредитування – це:

- а) банк;
- б) кредитна спілка;
- в) пенсійний фонд.

Література: 2; 8; 9; 10; 11; 17; 19; 20; 22, с. 40 – 53; 32, с. 13 – 14.

Тема 3. ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ

1. Поняття фінансового посередництва.
2. Функції фінансових посередників на ринку фінансових послуг.
3. Послуги фінансових посередників.
4. Фінансове посередництво та небанківські фінансові інститути.

1. Поняття фінансового посередництва

Фінансові посередники – це фінансові установи, до яких належать суб'єкти банківської системи, небанківські фінансові та кредитні інститути.

Ступінь розвитку ринку фінансових послуг характеризується кількістю фінансових посередників і їх різноманітністю, а також асортиментом фінансових послуг, які вони надають. На розвиненому ринку здійснюють свою діяльність значна кількість фінансових посередників, які за певну плату (ціну) надають різні види фінансових послуг. Ці послуги пов'язані як із збереженням реальної вартості фінансових активів, так із одержанням прибутку.

⇒ При **емісії корпоративних цінних паперів** та на **кредитному ринку** – фінансові посередники сприяють інвестуванню коштів у різні галузі економіки.

⇒ При **емісії державних боргових зобов'язань** та на **ринку державного кредиту** – залученню коштів для забезпечення потреб Державного бюджету.

⇒ **На вторинному ринку цінних паперів** фінансові посередники забезпечують стабільне функціонування цього ринку, задовольняють інтереси юридичних та фізичних осіб щодо інвестування коштів у фінансові активи та вилучення їх з процесу інвестування, надають інформаційні, консультаційні, управлінські послуги.

⇒ **На первинному ринку** до основних фінансових послуг посередників належать залучення коштів і надання позик, що здійснюють, наприклад, банки та фінансово-кредитні установи на ринку позикового капіталу. Такими послугами вважають андеррайтинг, або обслуговування емітентів в організації та проведення емісій фінансових активів, визначення портфеля страхових ризиків для страховиків.

⇒ **На високорозвинених ефективних ринках** фінансові посередники допомагають інвесторам у прийнятті зважених та оперативних рішень щодо інвестування коштів у фінансові активи і забезпечують реалізацію цих рішень. На таких ринках посередники забезпечують оперативне інвестування, вилучення коштів інвесторами. Фінансові посередники дають інвесторам можливість в будь-який час вилучити кошти і в разі потреби знову інвестувати їх на більш вигідних умовах.

⇒ **При обслуговуванні учасників ринку** фінансові посередники надають або окремий вид послуг, який і визначає в цілому їх роль на ринку, або – широкий спектр фінансових послуг. До останніх належать банки, що здійснюють значну кількість операцій від імені та за рахунок клієнтів як на ринку позикових капіталів, так і на фондовому і валютному ринках.

Механізм надання фінансових послуг визначається специфікою та ступенем розвитку цього ринку, а також регулюванням діяльності фінансових інститутів з боку держави. Важлива роль в цьому механізмі належить банківським установам.

Розрізняють *три основні системи взаємодії* банківських установ та операторів фондового ринку, які дають їм принципово різні можливості щодо здійснення діяльності на ринку цінних паперів і поєднання традиційної банківської діяльності з діяльністю на фондовому ринку.

До *першої системи* належать такі країни, як Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, де функціонують універсальні банки, які забезпечують перелік банківських, страхових послуг та послуг, пов'язаних з цінними паперами. Банки володіють значною часткою акцій промислових корпорацій.

Друга система – британська, яка поширена у Великобританії, Канаді, Австралії. Банки цих країн можуть брати участь в андеррайтингу для регулювання системи ризиків на ринку фінансових послуг. Державою обмежується участь банків у формуванні акціонерного капіталу підприємницьких структур.

Третя система передбачає правове відокремлення банківської діяльності від сфери діяльності з цінними паперами. Така система існує в США та Японії. Однак японським банкам дозволено володіти значною часткою акцій промислових корпорацій, тоді як американським — ні. Переважну більшість послуг на фондовому ринку надають інвестиційні компанії та інші фінансові посередники.

2. Функції фінансових посередників на ринку фінансових послуг

Посередники ринку фінансових послуг мають свої конкретні **функції**, виконання яких підкреслює *значення* посередництва на ринку. *По-перше*, посередники консолідують ризики, багато з них приймають на себе, насамперед ризик неповернення виданих позичок та виплати процентів у строк (дефолт). *По-друге*, забезпечують деномінацію заощаджень. Дрібні позички у посередника нагромаджуються поступово. Згодом на їх основі укладаються угоди з цінними паперами на більші суми. Чим на більшу суму укладено угоду, тим нижчими виявляються адміністративні, консультаційні, юридичні та інші подібні витрати. Посередник має кращий доступ і можливості придбати інформацію з широкого кола питань, які стосуються обігу цінних паперів.

Крім основних функцій фінансові посередники також займаються:

- наданням послуг, пов'язаних з емісією фінансових активів і з їх обігом на вторинному ринку і одночасно забезпечують його стабільне функціонування;
- інвестуванням коштів у різні галузі економіки при емісії корпоративних цінних паперів та на кредитному ринку;
- залученням коштів для забезпечення потреб державного бюджету при емісії державних боргових зобов'язань та на ринку державного кредиту;

- отриманням прибутку за рахунок економії, що обумовлена зростанням масштабу операцій при аналізі кредитоспроможності потенційних кредиторів, розробці порядку надання позик і розрахунків за них;

- допомогою приватним особам, що мають заощадження, диверсифікувати їх (вкласти капітал у різні підприємства);

- інвестуванням коштів юридичних та фізичних осіб у фінансові активи та вилучення їх з процесу інвестування на ринку;

- забезпеченням ліквідності ринку під час здійснення не тільки оперативного інвестування але й оперативного вилучення коштів інвесторами тобто, саме фінансові посередники дають інвесторам змогу в будь-який час вилучити кошти і в разі потреби знову інвестувати їх на більш вигідних умовах та інші.

Посередництвом між емітентами та інвесторами займається значна кількість фінансових інститутів, багато з яких мають власні функціональні обов'язки. Так, *комерційні банки* обслуговують клієнтуру, залучають грошові кошти на рахунки, надають позички на різні строки. Але, крім цього, вони на замовлення клієнтів купують і продають цінні папери, виплачують по них дивіденди і проценти. Або, наприклад, *пенсійні фонди*, які за своїм призначенням мають нагромаджувати кошти членів фонду для наступних виплат пенсій (за укладеним договором між адміністрацією фонду та його членами). Нагромаджені грошові вклади учасників вкладаються в цінні папери, і фонд отримує певні доходи.

У зв'язку з посиленням державного регулювання національних ринків та зростаючими потребами учасників ринку в якісних і різноманітних послугах фінансове посередництво набуває універсальних форм.

3. Послуги фінансових посередників

Кожний сегмент ринку фінансових послуг має своїх посередників, які надають окремі види послуг. Так на валютному ринку послуги будуть пов'язані з купівлею та продажем валюти, на грошовому ринку – з кредитними та депозитними операціями, на фондовому – з середньостроковими та довгостроковими інвестиціями тощо. Основними послугами фінансових посередників на ринку цінних паперів є:

- послуги з оцінки ризику і розміщення цінних паперів;
- агентські послуги;
- брокерська та дилерська діяльність.

⇒ **Послуги з оцінки ризику і розміщення цінних паперів.** Самими поширеними послугами з оцінки майна і розміщення цінних паперів є андеррайтинг.

Андеррайтинг — це комплекс послуг з організації та проведення емісії цінних паперів, що надаються фінансовими посередниками емітенту; система послуг, яка включає етапи роботи із підготовки та проведення емісії, визначення ризику цього процесу та можливості його хеджування. При проведенні андеррайтингу посередник надає емітенту одну з таких послуг:

а) консультує емітента про час, термін, обсяг та інші характеристики емісії;

б) сприяє викупу частини емісії або всього обсягу емісії цінних паперів у емітента;

в) розміщує емісію серед інвесторів відповідно до визначеного рівня ризику.

Успішне проведення андеррайтингу передбачає викуп цінних паперів за нижчою ціною і подальше розміщення їх на ринку за вищою ціною. Різницю між ціною викупу та ціною розміщення цінного папера називають *андеррайтинговим дисконтом*, який залежить від обсягів емісії та від ступеня ризику цінних паперів. Його розміри для акцій промислових корпорацій становлять 2 – 8%, для довгострокових корпоративних облігацій зменшується на 1 – 3%. Тобто чим більшим є обсяг емісії та нижчим ступінь ризику цінних паперів, тим меншим буде розмір андеррайтингового дисконту.

Серед механізмів андеррайтингу використовують аукціон. Для участі в ньому андеррайтери створюють об'єднання, кожне з яких пропонує свої умови викупу. Аукціон проводиться за однією ціною або множиною цін.

Приклад. Загальний обсяг емісії становить 300 млн. грн. Андеррайтери пропонують викупити певні частки емісії за відповідну винагороду. У разі аукціону з однією ціною (*табл. 3.1*) підприємства А, Б, В, Г отримають право на розміщення часток емісії обсягом 80, 90, 60, 70 млн. грн. відповідно за винагороду в розмірі 6,2% від обсягу частки.

Запропонована андеррайтерами емісія до викупу

Таблиця 3.1.

Назва підприємства	А	Б	В	Г
Обсяг емісії, млн. грн.	80	90	60	70
Премія за розміщення, %	6,1	6,15	6,2	6,2

Усі підприємства отримають однаково високу винагороду. У разі проведення аукціону за множиною цін андеррайтери – переможці будуть розміщувати свої частки на ринку за запропоновану ними винагороду. Так, компанії А, Б, В, Г розміщуватимуть частки емісії на ринку відповідно за 6,1; 6,15; 6,2; 6,2%. При викупі посередником частки емісії цінних паперів андеррайтер пропонує майбутньому емітенту боргових зобов'язань ряд підприємств, які зможуть купити частку випуску при повному рівні відсоткового доходу та даті погашення. Протягом кількох днів емітент повинен дати відповідь на цю пропозицію. У разі позитивного рішення андеррайтер викупує частку емісії і розміщує її серед своїх клієнтів — інституційних інвесторів — або перепродає іншим андеррайтерам. Таку форму андеррайтингу

використовують при великих обсягах емісії для зменшення інвестиційного ризику.

Андеррайтингові послуги можуть надаватися фінансовими посередниками при різних способах розміщення цінних паперів. При проведенні приватного розміщення фінансові посередники проводять консультації з потенціальними емітентами та інвесторами проекту. У визначені терміни за попередньо обумовленою ціною вони передають цінні папери емітента визначеному колу інституційних інвесторів. Андеррайтинг, як і багато інших фінансових послуг, у різних країнах здійснюють різні фінансові посередники. У більшості країн Західної Європи андеррайтингом займаються комерційні банки, а в США — інвестиційні банки.

⇒ **Агентські послуги.** У більшості випадків учасники ринку фінансових послуг діють не безпосередньо, а через своїх агентів — фінансових посередників. Останні від імені і за рахунок клієнтів проводять фінансові операції та отримують за це винагороду. Агенти на ринку фінансових послуг продають цінні папери, страхові послуги, валюту. *Агентами* вітчизняних банків на валютному ринку виступають юридичні особи, які організовують на основі відповідної агентської угоди пункти з обміну валюти. Відносини між агентом — фінансовим посередником та клієнтом регулюються відповідною агентською угодою або договором доручення. Договір про надання агентських послуг є договором-дорученням між довірительом і агентом, за якими довіритель доручає агенту виконання частини своїх функцій та повноважень за рахунок і від імені довірителя за певну винагороду. Згідно з агентською угодою, одна особа (агент) здійснює певні юридичні чи фактичні дії за дорученням, за рахунок і в інтересах іншої особи (принципала).

Виділяють два основні **види агентських угод** — *договір доручення (договір трасту)*, в якому агент (повірений, довірена особа) бере на себе зобов'язання укладати від імені та за рахунок принципала (довірителя) угоди з третіми особами; *та договір комісії*, в яких агент бере на себе зобов'язання виконувати певні юридичні дії, у тому числі укладати угоди в інтересах довірителя. У договорі комісії агент (комісіонер) зобов'язується укладати угоди від свого імені, але за рахунок принципала (комітента). Таку форму широко використовують у торгівлі цінними паперами, в діяльності банків та страхових компаній з обслуговування клієнтів. Агентські послуги надаються як корпоративним, так і індивідуальним клієнтам. В агентській діяльності на ринку фінансових послуг виділяють такі *види трастів*:

1) **банківський** – при якому видами *трастових операцій* для фізичних осіб є:

- управління майном на довірчій основі – представлено як довірчий траст. При цьому клієнт надає майно в довірче управління з передачею після смерті майна та доходу спадкоємцям і

- розпорядження майном після смерті власника;

2) **страховий** – полягає в призначенні банка або іншої довіреної особи довірительом по страховому полісу;

3) **корпоративний** траст – засновується у формі майна, переданого банку в забезпечення випуску цінних паперів. Траст на користь найманих працівників може приймати форму пенсійного плану або плану участі в прибутках.

До *агентських функцій* належить:

- зберігання цінностей у сейфі. Банк здійснює зберігання та видачу у разі потреби цінностей за дорученням клієнта без прийняття самостійних рішень щодо управління цінностями;
- зберігання, купівля-продаж цінностей;
- виплата доходу згідно з інструкцією.

Агентська угода в США, Англії та інших країнах призначена для регулювання відносин, які в більшості європейських країн визначаються угодами доручення та комісії.

⇒ **Брокерська діяльність.** Брокер виступає посередником, агентом замовника та діє від свого імені або імені клієнта та за його дорученням і отримує винагороду у вигляді комісійних. **Брокерська діяльність** – це діяльність з укладення угод з продажу цінних паперів, страхових полісів та інших фінансових послуг на основі угод комісії або доручення.

Проведення трансакцій на фондовому ринку супроводжується брокерською діяльністю, де комісійні складають основну частку витрат. Так, діяльність брокерів в США має універсальний характер. Вони діють як брокери, дилери та інвестиційні банкіри. Конкуренція сприяла запровадженню нових фінансових послуг на ринку, зокрема для управління готівкою. Такі рахунки забезпечують власникам набір фінансових послуг, що включають кредитні картки, надання позик, автоматичне інвестування виручки від продажу цінних паперів у взаємні фонди грошового ринку тощо. Для кожного з клієнтів брокерська контора відкриває клієнтський рахунок, рух коштів на якому відображує операції купівлі та продажу на замовлення клієнта тих чи інших цінних паперів. Основною інформацією, що міститься в замовленні клієнта, оформленому у вигляді клієнтської заявки, є назва брокерської контори, вид цінного папера, розмір заявки, максимальний термін виконання, тип заявки.

Залежно від терміну виконання розрізняють *заявки*:

- а) одноденні (повинна бути виконана протягом дня, але при невиконанні до кінця дня вона анулюється);
- б) на визначений термін (тиждень, місяць) (діє протягом визначеного в ній терміну, по закінченні якого вона автоматично анулюється);
- в) відкриті. Відкрита заявка чинна до її виконання чи відміни клієнтом.

Часто такі заявки вимагають від клієнта регулярного підтвердження того, чи залишається заявка чинною. Інвестор може дати таке підтвердження на тиждень або місяць, тоді брокер несе відповідальність за відміну заявки по закінченні наведеного терміну.

Основні типи заявок визначаються з вимог інвесторів щодо обмеження цін купівлі-продажу цінних паперів і класифікуються так:

- *ринкова* – заявка на купівлю або продаж певного виду цінного папера за найбільш вигідною поточною ціною (одноденна). Більша частина угод на біржах укладається на основі ринкових заявок;

- *лімітна* – заявка з обмеженням цін. У цьому разі зазначається гранична ціна, тобто мінімальна ціна продажу або максимальна ціна купівлі. Якщо цей ліміт не досягається (поточна ціна продажу нижча від граничної або поточна ціна купівлі вища від граничної), заявка брокером не виконується;

- *«стоп»* – заявка брокера здійснити купівлю або продаж акції в той момент, коли ціна досягне обумовленого в наказі рівня, тобто купити акції, коли ціна зросте до зазначеного в заявці рівня або продати, коли ціна впаде до визначеного рівня. Як правило призначення таких заявок — страхування від можливих збитків і забезпечення деякого мінімального рівня прибутку;

- *лімітна «стоп»* – заявка, яка автоматично перетворюється в лімітну по досягненні деякої буферної ціни. При подачі такої заявки інвестор зазначає дві ціни: буферну, або «стоп» – ціну, та граничну ціну виконання. Якщо лімітна заявка може бути виконана за невизначеною ціною після досягнення ціною певного рівня, то лімітна «стоп» – заявка може бути невиконана взагалі, оскільки по досягненні буферної ціни може відразу стати недосяжною гранична ціна виконання.

При проведенні операцій на фондовому ринку через *посередництво брокерської контори* інвестор може відкрити в конторі звичайний клієнтський рахунок або рахунок з використанням маржі, що є одним із варіантів овердрафту. Останній відкриває перед інвестором і брокерською фірмою більші можливості щодо управління грошовими потоками та цінними паперами клієнта. Рахунок з використанням маржі дає змогу інвестору здійснювати *маржинальні угоди* та отримувати у позику цінні папери. *Маржинальна угода* полягає в тому, що коли у клієнта не вистачає коштів для купівлі цінних паперів, то він може перевищити ліміт за рахунком. Тим самим він отримує позику в брокера. Як забезпечення брокерського кредиту використовуються цінні папери клієнта, що перебувають на зберіганні у брокера. Маржинальні угоди укладаються при зростанні курсу цінних паперів. Прибуток інвестора перевищить прибуток, отриманий ним з використанням звичайного рахунку. Падіння ринкових цін на цінні папери при використанні рахунку з маржі призводить до більших збитків, ніж використання звичайного рахунку. Частина маржі в загальній сумі інвестованих коштів встановлюється державою. У США, наприклад, ця частка дорівнює 50%.

⇒ **Дилерська діяльність.** Роль дилерів на ринку фінансових послуг полягає в тому, що вони впливають на забезпечення ліквідності та стабільності ринку. **Дилерська діяльність** – це діяльність з укладання угод від свого імені і за свій рахунок через оголошення цін купівлі та продажу фінансових послуг за *об'явленими цінами*.

Основний *дохід дилерів* — це плюсова різниця між цінами продажу та купівлі послуг. Ця різниця є платою за терміновість і врівноваження тимчасового дисбалансу між попитом і пропозицією на певні види фінансових послуг, що надаються на ринку. Цінові коливання, які могли б мати місце,

пом'якшуються з допомогою операцій, які проводяться на ринку дилерами. Дилери готові придбати потрібні, наприклад, інвесторам цінні папери та викупити їх у разі потреби. Дилери дають можливість споживачу в будь-який час купити чи продати фінансову послугу, сприяють ціновій стабілізації та забезпечують ліквідність ринку, вони також надають інформаційні послуги учасникам ринку, а на деяких ринках виступають у ролі ведучих аукціонів на біржах.

Тих, хто займається дилерською діяльністю на ринку, часто називають *маркет-мейкерами* (ті, що формують ринок). Торговців цінними паперами, які проводять операції з великими пакетами цінних паперів як від свого імені, так і в інтересах клієнтів, називають *трейдерами*. Як правило, трейдери виконують і брокерські, і дилерські функції на ринку. Вони можуть формувати та реалізувати на ринку фінансових послуг різні стратегії. Ці стратегії досить ризикові й пов'язані з отриманням значних прибутків при правильному прогнозі цін або значних збитків при помилковому прогнозуванні. Залежно від того, яку стратегію реалізують дилери на ринку, їх поділяють на «биків» (грають на підвищення цін) та «ведмедів» (грають на зниження цін).

Від того, на якому часовому проміжку вони проводять свої операції, їх поділяють на скальперів, одноденних та позиційних трейдерів.

Скальпер (scalper) — професійний торговець, який «грає» на мінімальних коливаннях цін і отримує дохід за рахунок великих обсягів угод. Як правило, скальпери реалізують біржові контракти через кілька хвилин чи годин після їх купівлі. Часто це оптові торговці, які укладають угоди з іншими брокерами.

Одноденний трейдер (day trader) утримує ринкову позицію протягом торгової сесії і рідко залишає позицію до наступного робочого дня. Більшість денних торговців - члени біржі.

Позиційний трейдер (position trader) займає позицію по строковій угоді і потім утримує її протягом певної кількості днів, тижнів, місяців. У разі правильного прогнозу руху цін на ринку може отримувати значні прибутки. Незалежно від того, на якому часовому проміжку реалізують свої стратегії посередники, тих, хто будує свої стратегії на основі тимчасових змін цін на активи, називають *спредерами*. *Спредери* вивчають закономірності та взаємозв'язок цін на активи в різні періоди року і прогнозують їх на майбутні періоди. За допомогою аналізу та побудованого на ньому прогнозу спредери визначають максимальну різницю в цінах і у разі зростання цієї різниці вступають у біржову гру.

4. Фінансове посередництво та небанківські фінансові інститути

Роль НФУ на ринку фінансових послуг була визначена в темі 2, де вони розглядалися як суб'єкти ринку. Важливу роль НФУ відіграють і як посередники, оскільки надають велику кількість послуг. Свою нішу на ринку фінансових послуг уже зайняли кредитні спілки, пенсійні фонди, страхові та інвестиційні компанії та ін. В останні роки активізувалась робота пенсійних фондів. В Україні в систему пенсійного забезпечення входять *Недержавні пенсійні фонди (НПФ)*, що діють на основі ст. 42 Конституції України, згідно з

якою: «... кожна особа має право займатися підприємницькою діяльністю, яка прямо не заборонена законом» і на основі Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) — фонд, створений для поліпшення пенсійного забезпечення громадян через виплату недержавних пенсій і захисту їх заощаджень від інфляції; є фінансовою установою, у рамках якої збираються тимчасово вільні кошти підприємств і громадян, що можуть бути спрямовані на розвиток всієї економіки України.

У Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України для НПФ передбачений спеціальний код діяльності — 96320 «Недержавне пенсійне забезпечення». Учасником недержавного пенсійного забезпечення є фізична особа, якій відповідно до договору виплачується недержавна пенсія. Вкладником є юридична особа, одна із сторін пенсійного договору, яка передає пенсійні внески на благо визначених їм учасників. *Недержавна пенсія або додаткова* – це грошові кошти, що виплачуються учасникові за умовами договору за рахунок недержавного пенсійного страхування. Діяльність НПФ не відноситься до банківської, страхової або діяльності на фондовому ринку.

Недержавні пенсійні фонди надають такі послуги:

- складання договору про додаткове пенсійне забезпечення громадян;
- відкриття іменних пенсійних рахунків учасників;
- розміщення пенсійних внесків на депозитних рахунках;
- регулярне ознайомлення учасників з розміром пенсійного накопичення;
- здійснення пенсійних виплат;
- надання послуг додаткового пенсійного забезпечення працівникам підприємств (трудова пенсія);
- одноразові пенсійні виплати;
- виплата всієї накопиченої на рахунку учасника суми протягом декількох років;
- комбіновані виплати;
- виплата сиротам;
- виплати по інвалідності.

За рахунок доходів у процесі своєї діяльності недержавні пенсійні фонди покривають свої *витрати*, пов'язані з веденням справи:

- витрати на виготовлення бланків договорів, полісів, книг учасників;
- витрати, пов'язані з математичними (актуарними) розрахунками (визначається обсяг фінансових зобов'язань страховика, ліквідність його страхових зобов'язань);
- витрати на рекламу;
- витрати на нагромадження необхідної інформації;
- витрати на заробітну плату персоналові фонду;
- плата за оренду приміщення;
- оплата комунальних послуг, послуг зв'язку;
- витрати на утримання і обслуговування автотранспорту;

- амортизаційні відрахування.

Перераховані витрати складають собівартість послуг недержавних пенсійних фондів. *Доходи* фонду складаються з:

- частини інвестиційного прибутку, отриманого від пенсійних внесків, розміщених на іменних пенсійних рахунках, що залишається в розпорядженні фонду і є його власністю. Вона визначається у відсотках від суми прибутку, встановлюється відповідно до пенсійного договору і складає 20 — 25%;
- комісійного збору, що встановлюється у відсотках від першого пенсійного внеску вкладника, якщо це передбачено умовами договору;
- доходу з обороту власних засобів пенсійного фонду (статутні засоби);
- надходжень з інших джерел, що не заборонені законодавством.

Світова практика пенсійного забезпечення громадян свідчить про те, що здійснення за рахунок засобів держави обов'язкового пенсійного забезпечення, як правило, гарантує лише мінімальний прожитковий рівень. Більший прожитковий рівень може забезпечити тільки додаткове пенсійне забезпечення. Професійні додаткові пенсії в старості відіграють важливу роль у Великобританії, Нідерландах, скандинавських країнах. Працівники у *Великобританії*, що регулярно виплачують встановлені законом внески в одну з приватних пенсійних систем, одержують право вийти з обов'язкової державної пенсійної системи. Пенсійне недержавне забезпечення зосереджене в руках страхових компаній, для яких цей вид бізнесу забезпечує понад 50% обороту. У *США* приватним страхуванням охоплено тільки 60% працюючих, що свідчить про неможливість заміни обов'язкової державної пенсійної системи приватною. У *Швеції* і *Норвегії* координація державної і недержавної підтримки полягає не тільки в наданні мінімальних пенсій, а й у підтримці громадян з низьким заробітком. Працівники із середніми і високими доходами самі створюють собі високий рівень життя при досягненні пенсійного віку. Політика пенсійного забезпечення в *Чилі* ґрунтується на повному нагромадженні засобів. У цьому випадку мова йде про недобровільне приватне забезпечення, а про обов'язкове, нормоване і регульоване забезпечення, встановлене державою. У *Росії* у вересні 1992 року вийшов Указ президента РФ „Про недержавні пенсійні фонди”, а 08.04.1998 р. був прийнятий Федеральний Закон «Про недержавні пенсійні фонди».

Важливу роль на ринку фінансових послуг серед НФУ, як посередники, виконують і **страхові компанії**, які є ощадними установами контрактного типу. Зміст їх діяльності полягає в акумуляції страхових патентів фірм, установ та фізичних осіб і виплати коштів у страховому випадку. Вони володіють, як правило, стійкими пасивами і можуть вкладати деякі свої ресурси в різні об'єкти, насамперед, це поширюється на інвестування коштів в цінні папери. Страховий бізнес акумулює значний за обсягом фінансовий капітал, який нагромаджується за допомогою продажу страхових полісів. Економічною основою є розрив у часі між отриманням страхових внесків і виплатою відшкодування по ризикованих операціях. Ці суми мають довгостроковий характер, що дає змогу страховим компаніям виступати значними інвесторами на ринку фінансових послуг. Страхування може бути прибутковим бізнесом,

якщо правильно побудувати механізм управління і прогнозу діяльності страхової компанії. Вдалий приплив грошових коштів у вигляді страхових премій і достатні доходи від активних інвестиційних операцій дають змогу набагато перевищити суму щорічних виплат отримувачам полісів і це призведе до зростання загального сукупного прибутку страхової компанії.

Оскільки існують різні відмінності в об'єктах страхування, всі страхові відносини класифікують на такі **напрями**:

- страхування підприємницьких ризиків;
- майнове страхування;
- соціальне страхування;
- страхування окремих осіб;
- страхування відповідальності.

Особлива увага приділяється напрямку страхування підприємницьких ризиків, де об'єктом страхування є ризик неодержання прибутку або втрат промисловими одиницями. Страхування відіграє вагомую роль у забезпеченні неперервності і безперебійності суспільного виробництва. Особливе місце займає контроль та оцінка остаточного результату діяльності страхової компанії, за допомогою якої можна якісно та кількісно оцінити фінансовий стан страхової компанії та його зміни за певний період.

Звичайними **страховими послугами**, що надає компанія є:

- страхування життя;
- страхування непрацездатності;
- страхування від нещасного випадку;
- страхування від пожеж;
- страхування від стихійного лиха;
- страхування від банкрутства та всіх фінансових ризиків суб'єктів господарювання тощо.

Контрольні питання

1. Яких суб'єктів ринку фінансових послуг відносять до фінансових посередників?
2. На які групи поділяють фінансових посередників?
3. Значення фінансового посередництва в розвитку економіки.
4. Які послуги надають НПФ, страхові компанії?
5. Які банківські операції є комісійно-посередницькими?
6. Які етапи в своєму розвитку пройшла банківська система як фінансовий посередник?
7. Назвати загальні та конкретні функції фінансових посередників.
8. Які послуги надають фінансові посередники?
9. Чим відрізняється брокерська діяльність від дилерської?
10. Які послуги відносять до андеррайтингу?

Тести для самоперевірки

1. Фінансове посередництво – це:

- а) участь третьої особи у забезпеченні обігу фінансових активів;
- б) страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів відносно третіх осіб;
- в) діяльність органів місцевого самоврядування із фінансування закладів освіти;
- г) випуск фінансових активів.

2. Брокер є посередником на ринку фінансових послуг, який:

- а) від свого імені обслуговує споживача послуг;
- б) від імені продавця обслуговує споживача;
- в) від свого імені і за свій рахунок здійснює операції з купівлі-продажу фінансових активів;
- г) від свого імені і за рахунок споживача здійснює операції з купівлі-продажу фінансових активів.

3. Дилер є посередником на ринку фінансових послуг, який:

- а) від свого імені обслуговує споживача послуг;
- б) від імені продавця обслуговує споживача;
- в) від свого імені і за свій рахунок здійснює операції з купівлі-продажу фінансових активів;
- г) від свого імені і за рахунок споживача здійснює операції з купівлі-продажу фінансових активів.

4. Андеррайтинг у страхуванні пов'язаний із:

- а) визначенням рівня ризику страхувальника;
- б) визначенням процентного доходу за облігаціями;
- в) визначенням страхових тарифів;
- г) усі відповіді правильні.

5. Прямими учасниками сегментів ринку фінансових послуг є:

- а) емітенти;
- б) інвестори;
- в) страховики та страхувальники;
- г) усі відповіді правильні.

6. Фінансовими посередниками є:

- а) банківська система;
- б) небанківські фінансові інститути;
- в) кредитні інститути;
- г) усі відповіді правильні.

7. До агентських функцій належать:

- а) зберігання цінностей у сейфі;
- б) купівлі-продаж цінностей;
- в) виплата доходу згідно з інструкцією;
- г) усі відповіді правильні.

8. Андеррайтинговий дисконт – це:

- а) різниця між ціною викупу та ціною розміщення цінного папера;
- б) дохід від зберігання цінностей;

- в) винагорода у вигляді комісійних;
- г) позитивна різниця між цінами продажу та купівлі послуг.

9. Маржинальні угоди укладаються:

- а) при зростанні курсу цінних паперів;
- б) при падінні курсу цінних паперів;
- в) при зростанні і при падінні курсу цінних паперів;
- г) правильна відповідь відсутня.

10. В агентській діяльності на РФП виділяють такі види трастів:

- а) банківський;
- б) страховий;
- в) корпоративний;
- г) усі відповіді правильні.

10. Послугами недержавних пенсійних фондів є:

- а) відкриття іменних пенсійних рахунків;
- б) виплати сиротам і по інвалідності;
- в) розміщення пенсійних внесків на депозитних рахунках;
- г) усі відповіді правильні.

Література: 8; 10; 12;17; 19; 22, с. 54 – 63; 32, с. 14 – 15; 36, с. 95 – 152.

Тема 4. ІНСТИТУЦІЙНА ТА СЕГМЕНТАРНА СТРУКТУРА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1. Інституційна структура ринку фінансових послуг.
2. Сегментація ринку фінансових послуг.
3. Характеристика структури ринку фінансових послуг за групою фінансових активів:
 - 3.1. Фінансові послуги на ринку нерухомості.
 - 3.2. Довірчі фінансові послуги.
 - 3.3. Послуги інститутів у сфері аудиторської діяльності.
 - 3.4. Послуги з антикризового управління.

1. Інституційна структура ринку фінансових послуг

Структура будь-якого сегменту фінансового ринку, в тому числі і ринку фінансових послуг – це його організаційна побудова за певними ознаками. У світі не існує єдиного методу структуризації ринку фінансових послуг. У міжнародній практиці розвинених країн щодо структури фінансового ринку використовують дві ознаки: *часову та інституційну*. На вітчизняному ринку виділяють *часову, інституційну і сегментарну ознаки* структури фінансового ринку і його сегменту – РФП, згідно з якими виділяють грошовий сегмент РФП, інституційну і сегментарну структуру.

1. **Часова ознака** поділяє ринки за терміном обігу фінансових активів. Відповідно **до часової ознаки** на ринку фінансових послуг виділяють **грошовий сегмент** – *ринок короткострокових грошових коштів*, що виступають у платіжних засобах і ринок *середньострокових і довгострокових грошових коштів*, що представляють інвестиційний фактор у розвитку

економіки (або ринок короткострокових, середньострокових і довгострокових капіталів).

2. Згідно з *інституційною ознакою* структура фінансового ринку розвинених країн складається з кредитно-фінансових інститутів (банків та інших установ) і ринку цінних паперів. Така структура має відмінності: у США переважають акціонерні кредитно-фінансові інститути, а в країнах Західної Європи і Японії – напівдержавні, державні і кооперативні. *Інституційна структура* вітчизняного ринку фінансових послуг багатьма авторами, які досліджують фінансовий ринок і його сегменти, представлена по-різному. Самою поширеною точкою зору щодо інституційної структури РФП є та, що вона включає банківську систему, небанківські кредитні та контрактні фінансові інститути [22; 26; 36]. Але такі елементи інституційної структури представляють тільки фінансово-кредитну систему. Тому, на думку автора, *інституційна структура вітчизняного РФП* повинна включати такі елементи:

а) *регулюючий (організаційно-технічний)*, що представлений органами державного регулювання РФП (ДКЦПФР, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Антимонопольний комітет, Податкова служба тощо), інформаційними центрами, засобами зв'язку;

б) *фінансово-кредитну систему*, яка включає банківську систему, небанківські кредитні та контрактні фінансові інститути. Самими поширеними фінансовими інститутами вітчизняного РФП є такі структурні утворення:

- фондові та валютні біржі,
- комерційні банки,
- компанії (страхові, брокерські, дилерські, інвестиційні, холдингові, трастові, андеррайтерів тощо);
- системи (національна депозитарна, міжбіржових і міжброкерських зв'язків);
- фонди (інвестиційні, інноваційні, пенсійні, благодійні, гарантування вкладів тощо);
- реєстратори та зберігачі цінних паперів;
- розрахунково-клірингові установи;
- інформаційно-консультативні центри та ін.

3. *Сегментарна структура* ринку фінансових послуг – це його побудова за видами послуг, які надають фінансові інститути, що діють на ринку. За групами цих послуг РФП поділяють на грошовий, страховий, валютний, фондовий, кредитний, на ринок позик та інші, для яких характерні свої особливості функціонування, власні правила укладання угод з фінансовими послугами. Наприклад, така послуга, як надання кредиту може бути об'єктом діяльності грошового, кредитного, а також валютного ринку.

2. Сегментація ринку фінансових послуг

Фінансові установи на РФП з метою залучення все більшої кількості споживачів своїх послуг проводять сегментації ринку, визначають привабливі

для них галузі, оцінюють потенціал їх розвитку, проводять аналіз потреб цільових клієнтів у привабливих сегментах, розробляють відповідні стратегії ціноутворення, фінансові послуги. На сучасному етапі розвитку фінансових інститутів важливим є розробка і впровадження маркетингової стратегії, одним із напрямів якої є визначення характеристик споживачів і на основі цього проведення сегментації ринку.

В економічній літературі єдиного визначення щодо поняття «сегментація ринку» не існує. Так за І.А. Бланком, *сегментація фінансового ринку* – це процес цілеспрямованого поділу його видів на індивідуальні сегменти, які розрізняються залежно від характеру фінансових інструментів, що обертаються на ньому; за Ходаківською В.П., *сегментація фінансового ринку* – це класифікація потенційних споживачів фінансових послуг згідно з їхніми вимогами до розвитку фінансового ринку [36]. В даних визначеннях мова іде про сегментацію фінансового ринку, ведучим сегментом якого є ринок фінансових послуг.

Сегментація передбачає поділ ринку на зони в межах країни, регіону, району, області, міста, населеного пункту, характеризувати яких можна за розвитком фінансової бази, галузевими ознаками, інвестиційною привабливістю тощо.

3. Характеристика структури ринку фінансових послуг за групою фінансових активів.

3.1. Фінансові послуги на ринку нерухомості.

Ринок нерухомості є складовою частиною ринку капіталу; *це система економічних, цивільно-правових відносин, що виникають з приводу об'єктів нерухомості і прав на них, в межах якої формуються попит, пропозиції, ціни та вартість на зазначені об'єкти.* В сучасних умовах нерухомість включена до товарно-грошових відносин, через які реалізуються інтереси кожної людини. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до закону України «Про заставу» (1997 р.), *нерухомість* – це земельні ділянки, житлові і нежитлові будинки, споруди, або їх частини, а також інше майно, віднесене законодавством до нерухомого, переміщення якого без заповідання непропорційної шкоди їх призначенню неможливе. Соціально-економічне призначення нерухомості визначається мотивом її придбання: отримання доходу від здачі в оренду або перепродажу, використання в якості умови господарювання або для житла. Залежно від мотиву придбання вся нерухомість ділиться на комерційну (дохідну) і некомерційну (недохідну). Відповідно формуються особливі сегменти ринку нерухомості.

Ринок нерухомості обслуговує рух капіталу переважно у майновій матеріалізованій формі, виключення становлять тільки операції з цінними паперами, пов'язаними з нерухомістю. З об'єктами нерухомості можуть здійснюватись операції купівлі, продажу, дарування, успадкування, обміну, розділу, передачі в заклад тощо.

Головними учасниками (суб'єктами) ринку нерухомості є: власники нерухомості, регіональні центри, агентства, оцінювачі, орендарі, біржі нерухомості, консультаційні фірми, іпотечні банки, страхові компанії, фонд комунального майна, місцеві ради та інші суб'єкти ринку нерухомості. Лідерами у розвитку ринку нерухомості у даний час є міста Київ, Одеса, Запоріжжя, Львів, Суми. Високими темпами розвивається цей ринок у містах Сімферополь, Херсон, Миколаїв та ін.

З розвитком ринку нерухомості в Україні з'явився новий вид діяльності – *ріелторська* – це діяльність, пов'язана із здійсненням операцій з нерухомим майном (Указ президента України від 27.06.99 р. «Про ріелторську діяльність»). Часто ріелторські фірми називають агентствами нерухомості, багато з яких сьогодні є великими комерційними підприємствами з досить значною і розвинутою номенклатурою послуг, великим обсягом продажу нерухомості, широкою рекламою, достатньою кількістю кваліфікованих кадрів.

Основними *комерційними послугами* на ринку нерухомості є:

- торгівля нерухомим майном, у тому числі продаж нерухомого майна з прилюдних торгів;
- посередницька діяльність, пов'язана з нерухомим майном;
- інформаційно-консультаційна діяльність, пов'язана з нерухомим майном.

З розвитком ринкової економіки в Україні виникла і оформилась як окрема галузь знань *оцінка нерухомості*. Необхідність в професійних оцінювачах постійно відчувають банки, інвестиційні фонди і страхові компанії, будівельні організації. Основи оцінки нерухомості необхідні всім, хто в своїй діяльності пов'язаний не тільки з ринком нерухомості, але і з закладними операціями, розробленням інвестиційних проектів і житлових програм, страхуванням, оподаткуванням.

Перші вітчизняні оцінювачі розпочали свою діяльність у період активного створення в Україні спільних підприємств. В січні 1995 року Кабінетом Міністрів було прийнято постанову «Про затвердження Методики оцінки вартості об'єктів приватизації», з якою пов'язано народження в Україні нової спеціальності «оцінювач» і створення відповідної інфраструктури і регулювання ринку оцінки майна.

Потреба в послугах з оцінки майна необхідна в таких випадках:

- у разі застави майна та коли необхідно визначити кредитоспроможність (мета оцінки – визначення реальної вартості кредитного забезпечення);
- у разі банкрутства та ліквідації підприємства (визначається вартість ліквідаційної маси);
- під час реорганізації підприємства;
- складання передавального чи розподільного балансу, а також встановлення пропорцій обміну корпоративних прав;
- у разі продажу підприємства як цілісного майнового комплексу (визначається реальна ціна продажу майна);
- у процесі санаційного аудиту (визначається санаційна спроможність для розрахунку ефективності санації);

- під час приватизації майна державних підприємств (визначається початкова ціна продажу об'єкта приватизації);

- у разі реєстрації автомобіля для сплати обов'язкових платежів та в інших випадках.

З 1996 року професію «оцінювач» внесено до Єдиного класифікатора професій України. З метою об'єднання спеціалістів, які займаються оцінкою майна, майнових і немайнових прав та оцінкою бізнесу, наприкінці 1994 року в Україні було створено першу всеукраїнську громадську організацію – Українське товариство оцінювачів (УТО), яке і сьогодні співпрацює з відділом приватизації Кабінету Міністрів, Верховною Радою, ФДМУ, Міжнародним центром приватизації, з багатьма громадськими організаціями України.

Основні послуги оцінювачів:

інвентаризація майна – визначення наявності та стану майна за даними бухгалтерського обліку;

оцінка вартості підприємства як цілісного майнового комплексу – встановлення вартості господарського об'єкта із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг) на основі методів балансової, ринкової та капіталізованої вартості.

оцінка вартості корпоративних прав – встановлення права власності на частку (пай) у статутному фонді (капіталі) підприємства разом із правом на управління, отримання відповідної частки його прибутку, а також частки активів у разі ліквідації цього підприємства, видачі кредиту під заставу корпоративних прав;

оцінка об'єктів нерухомості – визначення вартості об'єктів нерухомості за різними методами з подальшим визначенням середнього показника результатів оцінювання;

оцінка забезпечення позики, застави та боргових зобов'язань;

оцінка діючого підприємства – встановлення вартості підприємства як комерційної економічної одиниці;

оцінка бізнесу – встановлення процесу формування позиції та підрахунку вартості бізнесу (ділового підприємства) або цілісного майнового комплексу та пов'язаних з ним інтересів (прав). Оцінка бізнесу використовується як база для розподілу різних активів, що допомагає складати або переробляти фінансові звіти. *Ділове підприємство* – це комерційна економічна одиниця, метою якої є ведення господарської діяльності у сфері промисловості, послуг або інвестицій;

оцінка вартості транспортних засобів;

рецензування звітів з експертної оцінки – проведення перевірки та рецензування звітів оцінювачами Експертної ради з метою контролю за якістю виконання робіт з експертної оцінки.

Під час проведення оцінки вартості майна використовують різні *методи* – конкретний порядок, комплекс дій, що застосовується для оцінки вартості об'єкта. У закордонній і вітчизняній практиці під час оцінювання вартості майна найбільшого поширення набули три методи: *балансової вартості* – базується на використанні зазначеної в бухгалтерському балансі підприємства інформації про вартість активів, *ринкової вартості* – основу якого складають

метод витрат (у разі оцінювання вартості основних засобів) і метод аналогів (порівняння продажу) і *метод капіталізованої вартості* – побудований на концепції теперішньої вартості майбутнього Cash-flow оцінюваного підприємства; використовують даний метод під час оцінки вартості підприємства як цілісного майнового комплексу, а також корпоративних прав підприємства з метою отримання стабільних доходів.

3.2. Довірчі фінансові послуги.

Розвиток і формування ринкових відносин сприяє зростанню попиту не тільки на традиційні фінансові послуги, що діють на грошовому, кредитному ринках, а й на послуги, які забезпечують умови для ефективного, прибуткового господарювання суб'єктів економіки. Особливу увагу заслуговують *довірчі трастові послуги* фінансових установ, які створюють умови для розпорядження великими пакетами акцій промислових компаній.

Виникненню та розвитку довірчих послуг сприяли наступні чинники:

- ймовірність втрати власником свого майна у випадку самостійного здійснення ним операцій, які потребують професійних знань;
- проблеми законодавчої заборони або обмежень, які діють щодо деяких видів діяльності комерційних банків;
- недостатній рівень надійності джерел інформації, відсутність спеціальних знань і вмінь у власників майна для розпорядження або самостійного управління ним;
- зростання конкуренції між банківськими та небанківськими фінансово-кредитними установами на ринку грошей і ринку капіталу щодо залучення нових клієнтів;
- проблеми ліквідності банків і зниження рівня прибутковості традиційних ринкових операцій і послуг;
- порівняно невеликі витрати на надання зазначених послуг тощо.

Роль трастових операцій визначається тим, що фінансові установи під час їх проведення виконують функцію нагромадження грошових капіталів і їхню мобілізацію у виробництво, а конкретно для банків трастові послуги дають можливість залучити значні кошти, які можуть використовуватись ним і принести дохід.

Трастові послуги – це послуги, що ґрунтуються на довірчих правовідносинах, коли одна особа – засновник, передає своє майно у розпорядження іншій особі – довірчій особі, для управління в інтересах третьої особи – бенефіціара. Дане визначення виділяє три сторони довірчих відносин:

1) довіритель майна або цінностей (засновник) – юридична або фізична особа, яка заснувала траст і/або передала повноваження власника належного їй майна або цінностей відповідно до умов укладеної між ними угоди;

2) довірена особа (траст) – сторона, яка здійснює управління певним об'єктом. Нею можуть бути спеціалізовані трастові компанії (довірчі

товариства) або трастові відділи банків. Об'єктом довірчого управління може виступати рухоме та нерухоме майно, кошти, дорогоцінні метали, цінні папери;

3) бенефіціар – особа, на користь та в інтересах якої надаються довірчі послуги. Бенефіціара призначає довіритель (сам довіритель майна, третя особа або коло окреслених осіб), залишивши право визначення конкретних бенефіціарів довіреному власнику (наприклад, коли мета діяльності – доброчинність, сприяння розвитку освіти, науки, тощо).

Згідно зі ст. 1 Декрету № 23-95 **довірче товариство** – це товариство з додатковою відповідальністю, яке здійснює представницьку діяльність відповідно до договору, укладеного з довірителями майна (які передають довірчому товариству повноваження власника належного їм майна) щодо реалізації їх прав власників. Майном довірителя є кошти, цінні папери та документи, які засвідчують право власності довірителя. Додаткова відповідальність виражається у тому, що учасники довірчого товариства відповідають за його зобов'язаннями своїми внесками до статутного фонду, а при недостатності цих сум – додатково належним їм майном у 5-кратному розмірі до внеску кожного учасника.

Довірче товариство може здійснювати такі *операції*:

- для громадян – збереження і представницькі послуги для обслуговування майна довіртелів;
- для юридичних осіб – розпорядження майном, агентські послуги, ведення рахунків для власників їх цінних паперів і управління голосуючими акціями, переданими довірчому товариству, шляхом участі в загальних зборах акціонерного товариства.

Сутність банківських довірчих операцій полягає в передачі клієнтами банкам свого майна (без передачі права власності) для наступного інвестування цих засобів від імені їх власників і за їх дорученням на різних ринках з метою одержання прибутку, з якого банки утримують певну плату як комісію. Більшість банків пропонує своїм клієнтам на основі взаємної довіри укласти договір, що визначає основні положення їхнього майбутнього співробітництва. Усі права представництва або розпорядження коштами, цінними паперами та іншими цінностями мають силу доти, доки від клієнта не надійде спеціальна письмова вказівка про їх скасування або призупинення.

Банки можуть здійснювати *трастові операції* для фізичних і юридичних осіб. Для *фізичних осіб* основними **трастовими послугами** є:

- розпорядження майном клієнта по заповіту, по спеціальній угоді;
- виконання ролі опікуна і/або зберігача майна;
- виконання агентських посередницьких функцій;
- виконання функцій депозитарія: зберігання цінних паперів, консультації і рекомендації з питань купівлі і продажу цінних паперів, нерухомості та інші.

Для *юридичних осіб*:

- агентські послуги (передача права власності на акції та облігації, реєстрація акцій, що випускаються на біржі тощо);
- платіжні функції, наприклад, погашення облігацій, по яких настав строк,

виплату дивідендів акціонерами та інші;

- довірче управління фондами благодійників на благодійні цілі.

На ринку трастових послуг крім банків діють і трастові компанії, між якими є відмінності. Так до **трастових послуг банку** відносяться:

1. Збереження цінних паперів.
2. Ведення щомісячних бухгалтерських записів клієнта.
3. Одержання платежів від імені клієнта за дорученням, включаючи відсотки, дивіденди, орендні платежі.

4. Купівля і продаж цінних паперів за рахунок і від імені клієнта, проведення розрахунків із продавцями і покупцями.

5. Консультаційні послуги:

а) консультивання підприємств з приводу вибору оптимального портфеля цінних паперів, податкового планування, придбання нерухомості й інших матеріальних цінностей;

б) персональне консультивання громадян щодо переказу коштів та інших активів родичам і спадкоємцям у країні і за кордоном, а також щодо планування оптимального розподілу сімейних доходів.

6. Прийняття цільових вкладів громадян і організацій на купівлю нерухомості й автомобілів.

7. Створення пенсійних фондів організацій і фондів асоціацій громадян (частин пенсійних фондів, внески до яких гарантуються акціями фонду) з управління майном і надання інших послуг за дорученням і в інтересах клієнта на правах його довіреної особи.

Трастові компанії надають перераховані вище банківські послуги (крім суто банківських, що пов'язані з цільовими вкладками), а також пропонують:

- реєстрацію за кордоном;
- прийняття в управління нерухомість та інше майно в країні й за кордоном;
- інвестування засобів клієнта в операції з високою нормою прибутку при взаємному поділі ризику втрати або недотримання прибутку.

Умови, на яких здійснюються трастові угоди, діють багато років або мають безстроковий характер. Управління майном у формі трасту має юридичну основу: заповіт, спеціальну угоду, розпорядження суду.

Трастові операції пов'язані з великими грошовими сумами або коштовним майном, тому потребують особливої уваги та чіткого дотримання законодавства.

3.3. Послуги інститутів у сфері аудиторської діяльності.

Аудит як незалежний фінансовий контроль має багатовікову історію. Розвиток контролю господарської діяльності почався ще за кілька тисячоліть у країнах, що були розташовані в долинах річок Нілу, Тигру та Євфрату. Вже на початку свого зародження контроль за господарськими операціями формувався незалежним від їх безпосередніх виконавців.

У рамках СНД було створено координаційний центр з аудиту за участю відповідних структур ООН, Асоціацій бухгалтерів та аудиторів СНД і Національних асоціацій цих країн, який сприяв розробленню методичного забезпечення аудиту, створенню підручників для підготовки відповідних фахівців і магістрів з аудиту.

Основними завданнями фінансових інститутів, які надають аудиторські послуги на вітчизняному ринку, є збір достовірної вихідної інформації про господарсько-фінансову діяльність суб'єкта і на цій основі формування висновків про його реальний фінансовий стан.

Основні аудиторські послуги:

1. **Розрахунок показників фінансового стану суб'єктів ринку фінансових послуг на різних його сегментах.** Наприклад, такими показниками для інвестиційної компанії, як торговця цінними паперами, будуть коефіцієнт абсолютної ліквідності, частка фінансових вкладень у цінні папери в загальній сумі активів, коефіцієнт загальної рентабельності, частка постійних активів у загальній сумі активів тощо.

2. **Підготовка висновку.** Висновок – це обґрунтований кінцевий результат перевірки, який складається згідно з нормативами Аудиторської палати України.

3. **Супутні послуги.** Такі послуги здійснюються сертифікованими аудиторами, а також бухгалтерами, які мають відповідну вищу освіту. До супутніх аудиторських послуг належать: оглядові (експрес) перевірки і операційні перевірки.

4. **Компіляція (трансформація) бухгалтерського обліку** – це трансформація обліку і звітності юридичних осіб України за іншими, ніж в Україні, правилами (обліковими стандартами).

5. **Послуги у комерційних банках.** Проведення аудиту у комерційних банках є обов'язковим. Аудиторські послуги надають з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності і дотримання банком законодавства України про банківську діяльність, а також нормативно-правових актів НБУ.

6. **Інші послуги.** Дана група послуг включає:

- а) консультації третіх осіб з питань бухгалтерського та податкового обліку,
- б) консультації з проведення експертизи з питань підприємницької діяльності;
- в) консультації з питань представництва інтересів клієнта (замовника) перед третіми юридичними особами за його дорученням щодо економіко-правового забезпечення діяльності клієнта (замовника) тощо.

3.4. Послуги з антикризового управління.

Термін «антикризове управління» з'явився в економічній літературі та управлінському користуванні недавно, але за достатньо короткий час став одним з найбільш популярних і вживаних у сучасному діловому житті. Причиною появи і дослідження антикризового управління став невдалий

процес реформування економіки України та інших держав СНД підчас переходу до ринкових методів господарювання.

Послуги з антикризового управління надають фінансові та економічні служби підприємства, представники потенційного санатора або інвестора, незалежні аудиторські або консалтингові фірми. Часто для виконання робіт з антикризового управління залучають спеціалізовані фірми, зовнішніх консультантів, які володіють відповідними знаннями, досвідом, уміннями щодо виконання таких видів робіт.

Основні послуги з антикризового управління:

1. **Проведення санації** – це головна і найбільш ефективна послуга в системі антикризового управління. Санація – це система заходів, які спрямовані на оздоровлення фінансового стану господарюючих суб'єктів і які проводять з метою запобігання банкрутства.

2. **Реструктуризація підприємств** – це здійснення організаційно господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, форм власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів.

3. **Доарбітражне врегулювання господарських спорів** – це звернення кредитора до дебітора з письмовою претензією про відшкодування заборгованості.

4. **Арбітражне врегулювання господарських спорів** – це порушення справи Господарським судом за позовними документами зацікавлених підприємств та організацій, чиї права й законні інтереси порушено, а також державних та інших органів, що звернулися до господарського суду у випадках, передбачених законодавством України.

5. **Банкрутство підприємства боржника** – це надання послуг щодо розробки:

- а) механізму запобігання непродуктивного використання активів підприємства;
- б) реабілітаційних заходів щодо підприємств, які опинилися на межі банкрутства;
- в) програми, яка б сприяла найповнішому задоволенню претензій кредиторів.

6. **Фінансова санація на ухвалу господарського суду** – це проведення заходів про якомога повніше задоволення претензій кредиторів завдяки поліпшенню фінансового стану боржника.

7. **Мирова угода** – це процедура досягнення домовленості між боржником і кредиторами щодо пролонгації термінів сплати належних кредиторам платежів або щодо зменшення суми боргів.

8. **Податкові аспекти банкрутства та ліквідації підприємств** – це надання фахівцями фінансово-економічних служб роз'яснень (консультацій) щодо питань оподаткування, з якими стикаються в разі банкрутства та ліквідації суб'єкта господарювання його кредитори, власники корпоративних прав, податкові органи та саме підприємство.

9. **Експертна оцінка вартості майна** – визначення оцінної вартості майна експертом відповідно до договору із замовником.

10. **Консалтингові послуги з антикризового управління** – це надання комплексу послуг які включають:

а) аналіз фінансово-господарського стану підприємства за Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку (МСБО);

б) розроблення планів санації підприємств-банкрутів;

в) організація маркетингових досліджень і планування продукції;

г) оцінка нематеріальних активів підприємств за МСБО;

д) оцінка бізнесу – це впорядкований, цілеспрямований процес визначення в грошовому вираженні вартості об'єкта з урахуванням потенційного і реального прибутку, в певний момент часу в умовах конкретного ринку.

11. **Інформаційні технології та методичні розробки аналізу фінансового стану підприємств та ефективності інвестицій.** Інформаційні технології пов'язані з автоматичним перетворенням даних української бухгалтерської звітності підприємства за різні роки в аналітичні таблиці відповідно до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IAS).

Контрольні питання

1. Із яких елементів складається інституційна структура ринку фінансових послуг?
2. Що собою представляє сегментарна структура РФП?
3. Які послуги на ринку нерухомості надають фінансові інститути?
4. Які відмінності існують між банками і трастовими компаніями?
5. Які чинники сприяли виникненню та розвитку довірчих послуг?
6. Обґрунтувати історію розвитку аудиторських послуг.
7. Дати оцінку консалтинговим послугам з антикризового управління, які надаються на ринку фінансових послуг України.
8. Визначити основні аудиторські послуги, які надаються фінансовими інститутами на вітчизняному ринку фінансових послуг.

Тести для самоперевірки

1. Консалтингові послуги з антикризового управління включають:

а) організацію експертизи і розроблення інвестиційних (інноваційних) проєктів з використання інформаційної технології;

б) розроблення планів санації підприємств-банкрутів;

в) організацію маркетингових досліджень і планування продукції;

г) проведення оцінки нематеріальних активів підприємств за МСБО.

2. На ринку фінансових послуг взаємодіють:

а) оференти та споживачі;

б) посередники та оференти;

в) посередники та споживачі.

3. До ринку фінансових послуг належать:

а) професійні послуги на ринку, що забезпечують обіг фінансових активів;

б) фінансові послуги з обслуговування видатків Державного бюджету;

- в) фінансові послуги пенсійного фонду України;
- г) усі відповіді правильні.

4. Майно, яке може бути в довірчому управлінні, це:

- а) грошові кошти;
- б) цінні папери;
- в) документи, що свідчать про право власності;
- г) усі відповіді правильні.

5. Органом, який регулює недопущення обмеження конкуренції на ринку фінансових послуг є:

- а) Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Адміністрація Президента України;
- г) Антимонопольний комітет України.

6. Інфраструктура ринку фінансових послуг:

- а) забезпечує можливість реалізації фінансових інтересів первинних суб'єктів ринку;
- б) встановлює вимоги до капіталу фінансових установ;
- в) обидві відповіді правильні.

7. Діяльність інфраструктури у внутрішній системі ринку фінансових послуг:

- а) сприяє формуванню попиту на фінансові послуги;
- б) зменшує асортимент пропозиції фінансових продуктів;
- в) обидві відповіді правильні.

8. Розпорядження майном довіреною особою (банком) і розподіл доходу між отримувачами, при якому управління здійснюється в інтересах бенефіціара відноситься до трасту:

- а) заповітного;
- б) довірчого;
- в) страхового.

9. До послуг, які надають оцінювачі, відносять:

- а) інвентаризацію майна;
- б) здійснення заходів щодо залучення інвестиційних ресурсів для фінансування інноваційних проектів;
- в) оцінка вартості корпоративних прав;
- г) рецензування звітів з експертної оцінки.

10. Структура ринку фінансових послуг досліджується за такими ознаками:

- а) часовою;
- б) інституційною;
- в) сегментарною;
- г) усі відповіді правильні.

Література: 19; 22, с. 78 – 94; 34, с. 160 – 373; 38, т. 3, с. 390 – 411, т.5, с. 142 – 165, 559 – 587, 661 – 716.

Тема 5. ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ НА ГРОШОВОМУ РИНКУ

1. Послуги розрахунково-касового обслуговування.
2. Розміщення фінансових активів в банківських установах.
3. Операції з інструментами грошового ринку в платіжних системах.
4. Основні види банківських платіжних систем.

1. Послуги розрахунково-касового обслуговування

Грошовий ринок є сегментом фінансового ринку, на якому здійснюються:

- короткострокові депозитно-позичкові операції (з терміном до 1 року);
- обслуговування руху оборотних коштів підприємств та організацій, короткострокових коштів банків, установ, громадських організацій, держави та населення.

Об'єктом купівлі-продажу на грошовому ринку виступають тимчасово вільні грошові кошти. Основними **суб'єктами** грошового сегменту ринку фінансових послуг є домогосподарства, фірми, банки, структури державного управління, фінансові посередники та інші фінансово-кредитні інститути, які мобілізують і перерозподіляють грошові кошти і в операціях з купівлі-продажу грошей вони беруть саму активну участь. Фінансові активи, що обертаються на грошовому сегменті РФП, мають високу ліквідність, найменший рівень фінансового ризику і відносно просту систему ціноутворення на послуги.

Ринкова економіка потребує створення механізму розрахунків між суб'єктами ринку та економіки в цілому і забезпечення на цій основі безперервних платежів. **Розрахунки** – це система організації та регулювання платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями. Усі розрахунки, які здійснюються в економіці, поділяються на:

- **готівкові** – це платежі, що здійснюються готівкою та обслуговують рух товарів і послуг. Такі платежі в основному обслуговують розрахунки населення. В розвинутих країнах успішно розвивається система електронних платежів тому частка готівкових розрахунків має тенденцію до зниження;

- **безготівкові** – це розрахунки та платежі, які обслуговують діяльність фірм і підприємств. Безготівкові розрахунки здійснюються за допомогою банківської системи, що значно полегшує процес контролю та регулювання грошової сфери, зменшує витрати та сприяє збільшенню швидкості обігу грошей. Тому сфера безготівкових розрахунків поділяється на:

а) **міжбанківські**, які обслуговують відносини між банками і

б) **міжгосподарські** – обслуговують розрахунки між клієнтами банків.

Ведення безготівкових розрахунків базується на принципах:

- правовий режим проведення розрахунків і платежів;
- здійснення розрахунків за банківськими рахунками;
- строковість платежу;
- наявність акцепту або згоди платника на здійснення платежу;
- майнова відповідальність за недотримання договірних умов;

- підтримка ліквідності на рівні, який повинен забезпечити безперервне здійснення розрахунків;
- контроль всіх учасників за проведенням розрахунків, дотриманням встановлених правил, норм, порядку здійснення платежів.

Платежі в системі економіки поділяють на декілька груп:

1) **залежно від особливостей взаємозв'язків з процесом відтворення** – це група, яка пов'язана з основною діяльністю товаровиробників і включає:

а) *платежі за товарними операціями* – пов'язані з матеріальними та трудовими витратами, є найбільш важливим різновидом безготівкових розрахунків;

б) *платежі за нетоварними операціями* – охоплюють розрахунки за результатами основної діяльності господарюючих суб'єктів з фінансовою системою (податки до державного та місцевих бюджетів, виплати відсотків, платежі банківським і небанківським установам) і платежі, що пов'язані з формуванням і використанням спеціальних фондів підприємства (резервних, страхових та ін.);

2) **залежно від сфери обслуговування діяльності підприємств** – група, яка включає:

а) *платежі за основною виробничою діяльністю* і

б) *платежі, пов'язані з інвестиційною діяльністю*;

3) **залежно від виду операцій, за якими здійснюють платежі** – група, яка охоплює:

а) *внутрішньогосподарські платежі* – здійснюються всередині підприємства (розрахунки між філіями, підрозділами) і займають незначну питому вагу у загальному платіжному обороті підприємства і

б) *міжгосподарські платежі* – основна частина розрахунків і платежів підприємства;

4) **залежно від виду грошей, за допомогою яких здійснюють платежі** – ця група включає:

а) *платежі готівкою* і

б) *безготівкові платежі*.

Основна маса розрахунків здійснюється за допомогою банків, які діють на підставі законодавчих і нормативних документів, де визначені певні умови, принципи, правила, механізми проведення розрахунків готівкою у безготівковій формі. Банки усім суб'єктам господарювання для здійснення розрахунків можуть відкривати такі **види рахунків**:

1) **поточні рахунки** – відкриваються для зберігання коштів та здійснення усіх видів банківських операцій;

2) **депозитні рахунки** – відкриваються на підставі договору, який укладається між власником рахунка та банком з метою зберігання коштів на умовах, зазначених цим договором. Господарюючі суб'єкти не мають права проводити розрахункові операції та отримувати готівку з цього рахунка;

3) **кредитні рахунки** – відкриваються з метою одержання кредиту у грошовій формі на основі кредитного договору, який укладається між банком-кредитором і позичальником – юридичною або фізичною особою;

4) *бюджетні рахунки* – відкриваються господарюючим суб'єктам, які отримують гроші за рахунок державного або місцевого бюджетів для цільового використання.

Безготівкові розрахунки здійснюються за допомогою розрахункових документів, які мають встановлену форму. Залежно від виду розрахункових документів, способу платежу та організації документообігу в банку, у платників та отримувачів коштів розрізняють такі форми безготівкових розрахунків:

- розрахунки за допомогою платіжних доручень – найбільш поширена форма розрахунків в Україні. *Платіжне доручення* – це письмове розпорядження платника своєму банку про перерахування певної суми грошей з рахунка платника на рахунок отримувача. Приймається банком лише при наявності коштів на рахунку платника;
- розрахунки за допомогою вимог-доручень – новий вид розрахункових документів для України. *Платіжна вимога-доручення* – це вимога постачальника товарів і послуг до покупця оплатити, на підставі направлених платіжних документів про відвантаження товарів, вартість товарів і послуг відповідно до договору;
- розрахунки акредитивами – форма розрахунків, яка широко використовується в розвинутих країнах. Її сутність полягає в тому, що платник доручає своєму банку провести за рахунок депонованих коштів або під гарантію банку оплату товарно-матеріальних цінностей за місцем знаходження отримувача коштів на умовах, які передбачені платником у заяві на відкриття акредитиву;
- розрахунки чеками – самий популярний вид розрахунків за товарними операціями, а також і нетоварними платежами. *Чек* – це письмове доручення чекодавця банку, який його обслуговує, про перерахування певної суми грошей з його рахунка на рахунок отримувача коштів. Чек може виступати інструментом розрахунків у випадках, коли 1) платник не бажає здійснювати платіж до отримання товарів, а постачальник – передавати цей товар до отримання гарантії платежу; 2) продавець товарів і послуг заздалегідь невідомий.

У сучасних умовах на грошовому сегменті РФП все більше поширюються розрахунки за допомогою *дебетових і кредитових доручень*, які переказуються по системі міжбанківського та поштового зв'язку. Ця система розрахунків базується на використанні заміників готівкових грошей та спеціалізованого технічного обладнання, які використовуються з метою їх автоматизованої обробки. Обслуговування як юридичних, так і фізичних осіб здійснюється комерційними банками за допомогою:

- *автоматизованих розрахункових палат* – використовуються для здійснення масових, регулярних платежів за дебетовими та кредитовими операціями;

- *банківських автоматів* – з їх допомогою можна отримати позику в межах відкритого ліміту, зняти гроші з поточного або ощадного рахунка, обміняти іноземну валюту, здійснити переказ грошей з рахунка на рахунок та інші операції;

- *терміналів у торговельних установах* – дозволяють здійснювати платежі за допомогою банківської пластикової карти;
- *оплати рахунків за товари та послуги за телефоном*, який з'єднується з комп'ютером банківської установи;
- *міжбанківських систем електронного переказу грошей*, що дозволяє значно підвищити ефективність роботи, швидкість та якість операцій, які пов'язані з переказом грошей в межах певної країни та у міжнародній системі електронного переказу (наприклад, СВІФТ).

Грошовий сегмент РФП передбачає наявність такого товару, як гроші, які мають свою номінальну та реальну вартість, яка визначається купівельною спроможністю грошової одиниці. Важливу роль на грошовому ринку у системі ціноутворення відіграють дії Національного банку України, який для забезпечення організації готівкового грошового обігу здійснює такі заходи:

- 1) встановлює правила випуску в обіг, зберігання, перевезення, вилучення та інкасації готівки;
- 2) регулює виготовлення та зберігання банкнот і монет, створює їх резервні фонди;
- 3) встановлює систему захисту грошових знаків, їх дизайн, порядок заміни пошкоджених банкнот і монет;
- 4) визначає порядок ведення касових операцій для банків, інших фінансово-кредитних установ, підприємств та організацій;
- 5) визначає вимоги стосовно технічного стану та організації охорони приміщень банківських установ та ін.

На грошовому сегменті РФП діє відповідна *грошово-кредитна політика*, яка передбачає комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, направлених на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу. Основними економічними засобами та методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:

- процентну політику;
- рефінансування комерційних банків;
- управління золотовалютними резервами;
- визначення й регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків і фінансово-кредитних установ;
- операції з цінними паперами;
- регулювання імпорту та експорту тощо.

2. Розміщення фінансових активів в банківських установах

Період економічного зростання, який переживає Україна, важливо закріпити відповідною ефективною макроекономічною політикою уряду, основою якої має стати політика зростання обсягів інвестицій у реальний сектор економіки.

Згідно з концепцією стимулювання інвестиційного процесу Дж. М. Кейнса, однією зі складових зростання інвестицій в економіку є стимулювання збільшення обсягів *депозитного ринку*, який має стати однією з найважливіших

цілей грошово-кредитної політики НБУ. Зростання обсягів інвестицій є матеріальною основою для заощадження грошових доходів населення і підприємств, а отже, у кінцевому результаті приведе до збільшення коштів на депозитних рахунках. У такий спосіб депозитний ринок буде включено в економічну систему ринкового механізму, що базується на принципах взаємозв'язку між її структурними елементами та механізмі саморегуляції.

Депозитна політика – це система заходів банку чи фінансової установи із формування портфеля депозитних послуг, різноманітних форм і методів здійснення цих заходів, визначення його конкурентних позицій на даному сегменті ринку та забезпечення стійкості й надійності ресурсної бази. З метою ефективного здійснення депозитної політики банкам доцільно розробляти відповідний меморандум. Його призначення полягає у встановленні граничних розмірів депозитної бази, її місця в ресурсному потенціалі банку та засобах його реалізації.

Депозити – вагоме джерело надходження грошових коштів банку, тому ефективне функціонування ринку депозитів має надзвичайно важливе значення для дохідної діяльності банку і впливає на загальне функціонування економіки України в цілому.

Виникло депозитне обслуговування в XVII ст. для купців. *Депозит* (з лат. — «переданий на зберігання») – це вклад, грошові кошти у готівковій або безготівковій формі, в національній або іноземній валюті, що передаються в банк їх власником або іншою особою за дорученням для зберігання на певних умовах. Депозит виникає двома шляхами: банк може прийняти кошти від фізичної особи або фірми і помістити їх на депозитний рахунок, або може «утворити» депозит, надаючи клієнту позичку і право розплачуватися чеками проти цього депозиту. Операції, пов'язані із залученням грошових коштів на вклади, називаються *депозитними*. Залучення коштів на депозити потребує значних маркетингових досліджень. Оптимальний обсяг залучених банком депозитних ресурсів визначається безпекою та дохідністю їх розміщення: їх рівень визначається через норматив достатності капіталу, який контролюється зваженими (з урахуванням ризику) активами. При зниженні якості кредитного портфеля та інших активів, що обертаються на ринку, банк змушений обмежувати залучення депозитів до рівня адекватного їх реальній ефективності.

Найважливішим *інструментом депозитної політики* є *відсотки*, які банк сплачує вкладникам за користування залученими ресурсами. Сплата процентів за депозитними рахунками – основна стаття витрат банку. Особливо це важливо для банків із високою питомою вагою залучених ресурсів у загальній сумі ресурсів.

Ціна залучених банком коштів залежить від попиту та пропозиції на ринку. **Ринок банківських ресурсів** включає три основних сегменти:

1) **ринок міжбанківських кредитів** (МБК) – самий динамічний ринок банківських ресурсів, де термін кредитів становить близько одного місяця і ціна змінюється щодня і навіть упродовж одного дня. Залучення міжбанківського кредиту здійснюється або самостійно банком шляхом прямих переговорів, або через фінансових посередників;

2) **депозити юридичних осіб** – це ринок, на якому ставки за депозитами найпривабливіші, менше залежать від чинників короткострокового характеру і за розміром ближчі до ставок за депозитами фізичних осіб, ніж до ставок за МБК, менш чутливий до процентних коливань, оскільки термін таких вкладень, як правило, становить 1-3 місяці;

3) **депозити фізичних осіб** – це ринок з найбільшим терміном депозитів, відкритий для широкого кола клієнтів порівняно з ринком МБК чи ринком депозитів юридичних осіб, на який впливають чинники загального економічного розвитку держави: рівень інфляції, курс національної валюти, дисконтна ставка НБУ тощо. Тому банк, який має міцні позиції на депозитному ринку, провадитиме стабільну процентну політику, враховуючи при цьому політику банків-конкурентів.

На відміну від кредитних операцій, де процентний чинник не є головним при визначенні позичальника, депозитні угоди керуються банком з точки зору прибутковості.

Залучені депозити поділяються залежно від термінів строкових угод і згідно з класифікацією НБУ утворюють п'ять груп:

- 1 – до 31 дня (місяць);
- 2 – від 32 до 92 днів (квартал);
- 3 – від 93 до 183 днів (півріччя);
- 4 – від 184 до 365 днів (рік);
- 5 – понад 365 днів (довгострокові депозити).

Ще одним методом залучення коштів банків є **угода про зворотний викуп (репо)** – це угода, що укладається між банком і фірмою або з дилерами державних цінних паперів. Коли фірма хоче вкласти велику суму готівкових коштів на дуже короткий термін, вона купує у банку цінні папери на умовах зворотного викупу. Фірма може повернути кошти на наступний день та отримати за ними відсотки дещо нижчі ніж за депозитними сертифікатами.

Ресурсна база сучасного банку характеризується широкою різноманітністю видів депозитів. Це пояснюється прагненням банків в умовах сегментованого конкурентного ринку найповніше задовольнити попит різних груп клієнтів на банківські послуги і залучити заощадження й вільні грошові капітали на банківські рахунки.

Правила здійснення операцій із банківськими депозитами визначаються постановою Правління НБУ від 07.07.97 р. № 216.

Існують різні класифікації депозитів фізичних осіб, основними з них є:

а) **за терміном і порядком залучення коштів:**

- **спеціальні депозити;**
- **депозити до запитання** – представлені різними рахунками (розрахунковим, поточним тощо), з яких їх власники (юридичні й фізичні особи) можуть одержувати готівку на першу вимогу шляхом виписування грошових і розрахункових документів (видача готівки, оплата чеків або векселів);

- **строкові депозити** – самі поширені депозити у вітчизняній банківській практиці. Це пояснюється тим, що лише вони приносять дохід, який покриває

втрати, спричинені інфляцією і зараховуються на депозитні рахунки на жорстко обумовлений термін з виплатою процента.

б) за ступенем рівня платності:

- *безкоштовні* (кошти на поточних рахунках клієнтів);
- *платні* (кошти на депозитних рахунках);

в) за способом оформлення:

- *депозити, оформлені договором* (поточні рахунки і депозити);
- *депозити, оформлені ощадною книжкою* (рахунки з ощадною книжкою);
- *депозити, оформлені цінними паперами* (депозитний і ощадний сертифікати, облігації).

У світовій практиці проміжне місце між *строковим депозитом* та *депозитом до запитання* займає *ощадний депозит*, який служить власникам для накопичення грошових заощаджень. Існують такі **типи ощадних депозитів**: рахунки на ощадних книжках; рахунки з випискою стану ощадного вкладу (вкладник має справу з банком через пошту без застосування ощадних книжок); депозитні рахунки грошового ринку. Депозитні операції – це залучення коштів банком і найважливіша складова пасивів, що має як терміновий, так і безстроковий характер.

Види депозитних операцій:

- строковий депозитний вклад;
- поточний депозитний внесок;
- вклад до запитання;
- нау-рахунок.

Нау-рахунок виник на початку 80-х років **XX** ст. По ньому встановлювався спеціальний процент і балансовий залишок, який не знижувався. Звертання до рахунку приводить до збільшення операційних витрат. Проценти виплачуються у визначений термін, виходячи із середнього балансового залишку. Цей вид рахунків може бути сполучений з овердрафтом. Повне злиття розрахункового і депозитного рахунків називають *рахунком підприємства з автоматичним самоочищенням*, який характеризується високою прибутковістю при достатній свободі розміщення коштів.

Серед популярних за кордоном, а нині застосовуваних в Україні форм акумулювання коштів населення — залучення банками різдвяних, відпускних, податкових та інших строкових вкладів, внески на які відбуваються регулярно (наприклад, щотижня) з метою накопичення коштів, достатніх для оплати видатків на різдвяні свята чи під час відпустки. Для банків такі методи мобілізації коштів вигідні тим, що вони сприяють зростанню депозитів і стимулюють ощадливість вкладників.

Перегляд депозитної політики комерційних банків із 1999 року визначався новими пріоритетами і орієнтацією на реальний сектор економіки. У такій ситуації об'єктивно виникає потреба в недорогих середньо- та довгострокових кредитних ресурсах. Використання короткострокових міжбанківських кредитів вигідне тільки для спекулятивних операцій із цінними паперами й іноземною валютою. Із падінням обсягів цих операцій банки

активізували свою роботу з населенням та підприємствами, що об'єктивно привело до зростання обсягів депозитного ринку і конкуренції на ньому.

Депозитна функція банку в своєму розвитку пройшла кілька етапів.

Перший етап (XIII – XV ст.) характеризується тим, що банки надавали депозитні послуги своїм клієнтам переважно у вигляді зберігання золотих, срібних злитків та інших коштовностей. *Другий етап* (XV – XIX ст.) визначається залученням коштів клієнтів. Якщо на першому етапі банки надавали депозитні послуги тільки фізичним особам, то на другому спектр банківського депозитного обслуговування став поширюватися й на юридичних осіб. *Третій етап* починається з другої половини XX ст., тобто з часу виникнення «електронних» грошей.

Банки пропонують юридичним особам широкий спектр різних пропозицій щодо залучення вільних коштів підприємств на депозити банку у всіх видах валют. Враховуючи власні потреби та можливості, будь-який клієнт банку може вибрати вигідні для нього умови відносно строку та суми депозиту та періодичності виплати процентів. Банки приймають депозити в національній та іноземній валютах. Мінімальна сума депозиту, строк та процент у кожного банку різні. Проценти сплачуються щомісячно.

Для підприємства найбільш вигідними є ті види депозитного обслуговування, за яких сума вкладу буде мінімальна, строк – невеликим, а процент — високий. Кожне підприємство повинне самостійно вибрати для себе найліпший варіант.

На депозитному ринку можна виділити три **основні проблеми**, розв'язання яких значною мірою сприяло б удосконаленню діяльності банків України:

- нарощування обсягів різних видів депозитів усіх категорій вкладників;
- забезпечення більшої стійкості банківських ресурсів через розвиток ринку вкладів та депозитів, який є сегментом ринку капіталів;
- ефективне використання банківської інфраструктури для розвитку ринку вкладів та депозитів, яке б дало можливість зменшувати витрати заощаджування з метою отримання достатньої величини прибутку.

Депозитні рахунки підприємствам відкриваються на основі депозитного договору між власником рахунка і банком на певний строк. Кошти на ці рахунки перераховуються з поточних рахунків і після закінчення терміну на них повертаються. Проведення розрахункових операцій і видача грошових коштів готівкою з депозитних рахунків підприємств забороняються.

3. Операції з інструментами грошового ринку в платіжних системах

Основними послугами на грошовому сегменті РФП, що пов'язані з платіжними системами є переказ грошей, відкриття рахунків клієнтам членами платіжних систем, проведення реконсиляції, еквайринг та ін.

Функціонування платіжних систем, загальний порядок переказу грошей в Україні та відповідальність суб'єктів переказу регулюється з 16 травня 2001 р. спеціальним Законом України «Про платіжні системи та переказ грошей в

Україні» (далі Положення). Положення встановлює загальні вимоги НБУ до порядку здійснення банками емісії платіжних карток, визначає операції, що здійснюються з їх застосуванням, то порядок розрахунків за цими операціями, а також установлює загальні вимоги до внутрішньодержавних платіжних систем, що створюються в Україні.

У Положенні дається визначення таких термінів:

- **авторизація** – отримання дозволу на проведення операцій із застосуванням платіжної картки;

- **авторизаційний ліміт** – мінімальна сума операції, вище якої авторизація емітентом чи особою, що діє за його дорученням, є обов'язковою;

- **еквайринг** – діяльність еквайра щодо технологічного, інформаційного обслуговування торгівців і виконання розрахунків з ними за операціями, які здійснили із застосуванням платіжних карток;

- **еквайрингова установа (еквайр)** – юридична особа – член платіжної системи, власник спеціальних платіжних засобів, які здійснюють еквайринг. Емітувати спеціальні платіжні засоби (СПЗ) може тільки юридична особа — член платіжної системи;

- **кліринг** – механізм, що передбачає збирання, сортування, реконсиляцію та проведення взаємозаліку зустрічних вимог членів платіжної системи, а також обчислення за кожним із них сумарного сальдо за визначений період часу між загальними обсягами вимог і зобов'язань;

- **стоп-лист** – список платіжних карток (номерів платіжних карток), за якими заборонено проведення операцій. Залежно від правил платіжної системи стоп-лист може бути електронним і паперовим;

- **торговець** – суб'єкт підприємницької діяльності, який відповідно з еквайром або платіжною організацією приймає до обслуговування платіжні картки з метою проведення оплати вартості товарів і послуг (включаючи послуги з видачі грошей у готівковій формі), що надаються банками та іншими фінансовими установами;

- **картковий рахунок (картрахунок)** – поточний рахунок, на якому обліковуються операції з платіжними картками.

Положенням передбачено, що при виконанні операцій із застосуванням платіжних карток дебетовою схемою у разі відсутності (недостатності) коштів на картрахунку клієнта допускається виникнення овердрафту, умови якого визначаються в договорі про відкриття картрахунку. **Овердрафт** – короткостроковий кредит, який надається банком у разі перевищення суми операції за платіжною картокою встановленого витратного ліміту.

Переказ грошей – це послуга, що передбачає рух визначеної суми коштів з метою її зарахування на рахунок одержувача. Ініціатор операції й одержувач може бути однією особою. При переказі грошей приймає участь **банк-кореспондент** – це банк, що відкриває в іншому банку кореспондентський рахунок.

Основними **формами розрахунків** при переказі грошей є акредитивна; вексельна; інкасова; за гарантійними зобов'язаннями; чекова.

Суб'єктами переказів виступають члени та учасники платіжних систем.

Банки відкривають рахунки:

- *резидентам*: юридичним особам, виділеним підрозділам юридичних осіб, фізичним особам;
- *нерезидентам*: юридичним особам – інвесторам, представникам юридичних осіб, фізичним особам.

Між банками і клієнтами існують договірні відносини, побудовані на добровільній основі. Усі питання ведення і відкриття рахунків регулює НБУ з урахуванням правил конкретної платіжної системи.

Терміни переказів:

- при обслуговуванні клієнтів їх доручення на переказ здійснюється в день його надходження;
- міжбанківський переказ може здійснюватися протягом трьох операційних днів;
- внутрішньобанківський переказ здійснюється протягом двох днів.

Члени платіжних систем повинні забезпечити пересилання паперових документів на переказ в Україні до 7 робочих днів, у межах області – до 3 днів.

Платіжні інструменти, що здійснюють функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого ініціюється переказ грошей і інші операції, передбачені договором, називають **спеціальними платіжними засобами** (СПЗ). *Платіжний інструмент* – це засіб визначеної форми на паперовому, електронному, іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ грошей з відповідного рахунка платника.

Платіжна система – платіжна організація, члени платіжної системи і сукупність відносин, що виникають між ними при переказі грошей. Члени платіжних систем відкривають клієнтам два види рахунків: депозитні (вкладні) і поточні. Питання щодо ведення і відкриття рахунків регулює НБУ з урахуванням правил конкретної платіжної системи.

Розрізняють:

а) **внутрішньодержавну платіжну систему** — платіжна організація-резидент, за допомогою якої здійснюється переказ грошей винятково в межах України і

б) **міжнародну платіжну систему** – система, в якій платіжна організація (резидент або нерезидент) здійснює діяльність в двох або більше країнах.

Залежно від кількості учасників та масштабів діяльності платіжні системи поділяють на:

а) **локальні** та

б) **міжбанківські**, які, в свою чергу, поділяють на *регіональні, національні та міжнародні*. До складу міжнародних платіжних систем входять банки різних країн, що використовують єдині стандарти платіжних засобів. Уповноважені банки України мають право вступати до міжнародних платіжних систем як банки-емітенти або банки-еквайєри.

Загальні основи платіжних систем:

- діяльність внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем в Україні рівнозначна;

- порядок діяльності платіжної системи визначається її правилами, встановленими платіжною організацією;
- обов'язковим пунктом є питання врегулювання неплатоспроможності;
- правила внутрішньодержавної платіжної системи узгоджуються з НБУ;
- проведення переказу може бути проведене на основі клірингу.

В платіжній системі важливу роль відіграє **банкомат** – програмно-технічний комплекс, що в порядку самообслуговування дозволяє:

- за допомогою спеціальних СПЗ одержати гроші в готівковій формі;
- внести кошти для зарахування на рахунки;
- одержати інформацію про стан рахунків;
- виконати інші операції відповідно до технічно-функціональних можливостей.

Суб'єкти переказу несуть відповідальність за забезпечення захисту інформації. Контроль за діяльністю платіжних систем здійснює НБУ, який має право встановити заборону, обмеження або обов'язкові вимоги щодо участі банків у системах міжбанківських розрахунків, а також до використання ними банківських платіжних систем.

Реконсиляція – це послуга, що передбачає процедуру контролю і складається з ідентифікації і перевірки виконання кожного переказу за допомогою принаймні трьох показників, що визначають платіжні системи. На розрахункові операції НБУ видає ліцензію.

Безготівкові розрахунки платіжними картками. Перші платіжні картки почали використовувати в 40-х роках XX ст. у США. В Україні ринок платіжних карток почав розвиватись лише з 1996 року, коли провідні вітчизняні банки вступили до міжнародних платіжних систем *Visa International* та *Europay International*.

На території України дозволено використовувати платіжні картки, емітовані банками – членами внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем. Банки, клірингові та інші установи, які надають фінансові послуги із застосуванням платіжних карток, мають право укладати договори з платіжними організаціями міжнародних систем про членство або про участь у цих системах. Умови такого партнерства повинні відповідати чинному законодавству України.

За допомогою банківської платіжної картки та відповідно відкритого карткового рахунка власник картки може здійснювати операції сплати за товари, послуги та отримувати готівкові кошти. Можливість користування банківською платіжною картокою забезпечується відповідною платіжною системою, до складу якої входять:

- а) клієнти платіжної системи;
- б) пункти прийому карток;
- в) банк-емітент – обслуговує картрахунки клієнтів, видає платіжні картки, а також проводить розрахунки через банк-еквайер з суб'єктами ринку, які здійснюють продаж або надання послуг з використанням при оплаті банківських платіжних карток;

г) банк-еквайєр – здійснює весь спектр операцій з картками: перерахування на розрахункові рахунки клієнтів коштів за товари та послуги, приймання, сортування та розсилання квитанцій, поширення переліку карток, операції з якими призупинені на даний момент тощо;

д) процесинговий центр – це великі банки, високотехнологічні заклади, які мають потужні обчислювальні комплекси, центри обробки інформації; тримають базу даних платіжної системи та держателів платіжних карток.

Банки – члени платіжної системи здійснюють взаєморозрахунки через розрахунковий банк даної системи, в якому відкривають кореспондентські рахунки.

Банківські платіжні картки підлягають класифікації за ознаками.

- Залежно від масштабів діяльності: міжнародні, національні, локальні.
- За схемою розрахунків: дебетні картки; кредитні картки; електронні гаманці.
- За власниками карток: індивідуальні; корпоративні.

Дебетні картки забезпечують власникам доступ до їх депозитних рахунків та списання коштів у межах залишків на цих рахунках, тобто дають можливість розпоряджатися картрахунком у межах залишку коштів на ньому.

За допомогою *кредитних карток* також здійснюються розрахунки за товари та послуги, а також отримання готівки в пристроях видачі готівки, проте кошти не знімаються з депозитного рахунка клієнта, а надаються в кредит. Кредитна картка дає можливість здійснювати операції за дебетом картрахунку в межах встановленого банком-емітентом ліміту кредиту.

Електронні гаманці є специфічним видом безготівкових розрахунків, які можуть здійснюватись за стандартною дебетовою схемою, що мало чим відрізняється від схеми обігу звичайної дебетової картки, або за схемою, що не приводить до здійснення реальних взаєморозрахунків.

Існують *звичайні* та *привілейовані* картки. Привілейовані розраховані на громадян з досить високим кредитним рейтингом та значним рівнем доходів і дають право останнім на додаткові послуги.

Корпоративна картка дає можливість фізичній особі розпоряджатися картрахунком резидента або представництва нерезидента.

Валові розрахунки – це розрахунки, при яких усі платежі платника до одержувача послідовно відбиваються на рахунках розрахункової системи. На відміну від валових розрахунків, при яких кожний платіж обробляється послідовно, кліринг здійснює багатобічний залік взаємних зустрічних платежів учасників, причому оплаті підлягає тільки різниця між сумами взаємних зобов'язань.

Клірингові розрахунки виконуються сеансами. Першим етапом є прийом і нагромадження розрахункових документів на переказ коштів від учасників розрахунків. Далі для кожного учасника обчислюється його чиста позиція на рахунку, відкритому в розрахунковій палаті – підсумкове сальдо (дебетове або кредитове), отримане за результатами клірингу. Чиста позиція обчислюється як різниця між загальною кредиторською і загальною дебіторською заборгованістю кожного з учасників. Якщо отримана позиція позитивна, вона

підлягає закриттю або врегулюванню. Для врегулювання позиції учасники клірингових розрахунків резервують на своїх рахунках грошові кошти, які називаються підкріпленням. Кліринговий сеанс завершується остаточним розрахунком з клірингу, у ході якого відбувається переказ або списання грошових сум, що відповідають чистим позиціям по рахунках учасників розрахунків.

Таким чином, використання *міжбанківського клірингу* порівняно з валовими розрахунками дозволяє значно знизити потребу учасників в оборотних коштах, а використання *електронних розрахункових систем* прискорює, здешевлює і робить більш надійним проведення розрахунків.

В економічній літературі, законодавчих актах різних країн існує велика кількість визначень поняття «кліринг». Наприклад, деякі російські економісти визначають кліринг як систему регулярних безготівкових розрахунків, засновану на багатобічному заліку взаємних зустрічних зобов'язань учасників розрахунків, що завершується платежем на різницю між сумами зобов'язань.

У Законі України «Про платіжні системи і переказ грошей в Україні» *кліринг* визначається як *механізм, що включає збір, сортування, реконсиляцію і проведення взаємозаліку зустрічних вимог учасників платіжної системи, а також вирахування по кожному з них сумарного сальдо за визначений період часу між загальними обсягами вимог і зобов'язань.*

У фінансовому довіднику *кліринг* — це:

а) система безготівкових розрахунків за товари, цінні папери, послуги, що базується на обліку банками взаємних вимог і зобов'язань сторін;

б) одержання, звіряння і поточне відновлення інформації, підготовка бухгалтерських та облікових документів, необхідних для виконання угод по цінних паперах, визначення взаємних зобов'язань що передбачає взаємозалік, забезпечення і гарантування розрахунків по договорах з цінними паперами;

в) система компенсації;

г) міжнародна торгівля на компенсаційній основі. У середині країни кліринг є системою безготівкових розрахунків між банками, що здійснюються через розрахункові і клірингові палати.

Таким чином, клірингові розрахунки охоплюють кілька секторів.

Перший сектор — кліринг для юридичних осіб, що не є кредитними організаціями. Його застосування дозволяє господарським структурам вирішувати проблему дефіциту оборотних коштів.

Другий сектор — кліринг для бюджетів різних рівнів, включаючи їхнє казначейське виконання. Ця система перетворює взаємозаліки і бартер у грошові розрахунки.

Третій сектор — міжбанківський кліринг.

Четвертий сектор — кліринг для професійних учасників ринку цінних паперів.

4. Основні види банківських платіжних систем

В Україні можуть створюватися як банківські, так і небанківські платіжні системи. Внутрішньодержавні банківські платіжні системи включають:

- міжбанківські розрахунки;
- розрахунки усередині платіжних систем;
- внутрішньобанківські платіжні системи.

Небанківські платіжні системи здійснюють свою діяльність переказами юридичних і фізичних осіб після реєстрації й одержання дозволу в НБУ.

НБУ має свою **систему електронних платежів (СЕП)** – це *державна система міжбанківських розрахунків в електронній формі*.

Роль НБУ в СЕП:

- регламентація і забезпечення її діяльності;
- гарантія надійності та безпеки;
- організація проведення міжбанківських переказів.

Основними **видами банківських платіжних систем** є SWIFT, TARGET, TOPAZ, Internet.

SWIFT — співдружність всесвітніх міжбанківських телекомунікацій, яка створена у формі акціонерного товариства і зареєстрована в Бельгії. Засновниками стали:

- банки – 51%;
- інвестиційні компанії – 35%;
- біржі – 10%;
- корпорації, що створюють технічні засоби – 2%;
- фінансово-промислові групи – 2%.

Основними напрямками діяльності є:

- надання оперативного, надійного, ефективного, конфіденційного і захищеного від несанкціонованого доступу телекомунікаційного обслуговування для банків;
- проведення робіт зі стандартизації форм і методів обміну фінансової інформації.

Мета реєстрації: дослідження; розробка; впровадження; експлуатація; удосконалення; розвиток системи, яка надає можливість передавати дані, пов'язані з міжнародними відносинами. SWIFT має свої переваги і недоліки. *Переваги системи:* здійснення безпаперових платіжних операцій з мінімальним залученням людської праці і скороченням операційних витрат; прискорення обміну інформації між банками; мінімізація типових видів банківських ризиків. *Недоліком є* висока вартість підключення до мережі (160 – 200 тис. дол. США), а також SWIFT не виконує клірингових операцій, використовуються платіжні доручення, які мають традиційний характер.

Країна, що впроваджує SWIFT, створює свою регіональну адміністрацію, в Україні її функції виконує телекомунікаційна компанія.

Для інтеграції SWIFT і СЕП НБУ створений спеціальний набір програмних засобів, що дозволяє транспортувати грошові кошти в міжнародну платіжну мережу.

TARGET – трансєвропейська телекомунікаційна автоматизована система переказів міжнародних розрахунків у режимі реального часу. Її засновниками є ЄС і Європейська система централізованих банків. Система створена з метою

проведення єдиної грошової політики в новій європейській валютній зоні і розроблена для євро як внутрішнього платежу при міждержавних розрахунках ЄС. *Основне призначення системи* – об'єднання внутрішніх систем країн-членів системи в Міжнародній платіжній системі (МПС) для переказу великих сум. Елементами TARGET є внутрішня платіжна система, технологічні процедури з'єднання та функції Європейського Центрального банку.

Для полегшення швидких і своєчасних платежів у системі і попередження її неплатоспроможності, передбачений овердрафт на її рахунок у Центральному банку. Міжнародні платежі здійснюються за моделлю «Центральний банк – багатобічний кореспондент». Однак платіжні доручення передаються частіше традиційним способом за допомогою телекомунікаційних ліній. Створення МПС підсилює роль Європи у світовій економіці.

ТОPAZ – МПС для здійснення оплати і розрахунків. Вона розроблена спеціально для ринку України і запропонована НБУ за спільним проектом з VISA для здійснення розрахунків у гривні і стабілізації економіки. У січні 2002 року VISA випустила 1 млн. карток. Більше 20 банків випускають понад 60 тис. карток щомісяця.

Функції МПС TOPAZ:

- маршрутизація та авторизація угод від банку-еквайра в банк-емітент і назад;
- управління платіжною системою;
- виконання функцій заміщення емітента;
- кліринг і взаєморозрахунки між банками по всіх транзакціях в Україні.

Internet включає загальносвітову мережу платіжних систем і механізмів, які використовуються як телекомунікаційна комерційна інфраструктура в режимі on-line для покупки товарів і надання послуг. В *Internet* електронна комерція супроводжується використанням номерів кредитних карток. Обмеженість анонімності найбільш приваблива для маркетингу. Платежі із застосуванням Internet називають **крумлінгом**.

В Україні з 18.05.99 р. почала діяти міжнародна Європейська асоціація карткового бізнесу (Засновники «Аваль», «Ощадбанк», Укрсиббанк», «Приватбанк», «ПУМБ», «Укресімбанк»).

СПЗ може існувати в будь-якій формі, крім паперової, і бути носієм збереження інформації, необхідної для ініціювання переказу. Він повинен ідентифікувати його власника і відповідати вимогам захисту інформації. Емітент на основі договору може передавати СПЗ у власність або користування клієнта.

Платіжна картка – власність емітента, що передається клієнтові відповідно до умов договору. Емісію здійснюють банки, що мають ліцензію НБУ. Усі реквізити визначають платоспроможність організацій відповідно до платіжної системи. Обов'язкові реквізити спрямовані на можливість ідентифікувати платіжні системи й емітента. НБУ веде реєстр ідентифікаційних номерів емітентів карток внутрішньодержавних платіжних систем.

Одночасно із обслуговуванням платіжних (пластикових) карток появився новий вид бізнесу, який назвали **еквайрингом**. Еквайринг в Україні

здійснюють тільки юридичні особи-резиденти. Термін еквайринг запозичений з англійської мови та означає напрямок бізнесу, пов'язаний з прийомом від фірм-акцептантів даних про трансакції, перенаправлення їх до системи обміну даними і здійснення розрахунків з цими фірмами.

Акцептант (від англ. accept – приймати, визнавати) – це фірма, де пластикові картки приймаються для оплати товарів і послуг як засіб безготівкових розрахунків.

Трансакція (від англ. transaction) – це або одиничний факт використання картки для придбання товарів чи послуг, отримання готівки чи інформації за картковим рахунком, або в іншому значенні терміна – послідовність повідомлень, які виробляються і передаються один одному.

Еквайр має самостійно встановлювати перелік послуг, які він надає держателям карток (у банкоматах, касах банку, у торговців), а також встановлює величини комісійних за еквайринг. Технічний еквайр будує свої відносини з торговцем на підставі договору про обслуговування платіжних карток НСМЕП (терміналів), який укладається з урахуванням вимог Платіжної організації до його структури та змісту. За кожною трансакцією стоїть складний механізм передачі та отримання інформації з використанням дорогих технічних приладів і програм. Акцептанту необхідно пересвідчитися в тому, що на банківському рахунку пред'явника картки є достатньо коштів для здійснення покупки та організувати переведення цих коштів на свій власний рахунок, не затримуючи покупця тривалою процедурою перевірки. Існують кредитні картки, які дозволяють спростити оплату. Але у нас поширені в основному дебетові картки, які не допускають перевитрат коштів. Отже, фірмі-акцептанту важливо, щоб процедура авторизації проходила якомога швидше. Складність полягає в тому, що багато торгових і сервісних точок приймають до оплати картки різних видів, у т.ч. поєднані з послугами дисконтних систем, які пропонують різноманітні скидки. Крім того, картки бувають традиційні з магнітною полоскою і з вбудованим чіпом – мікропроцесором.

Комерційним фірмам вигідно співпрацювати з еквайринговими банками: з одного боку, вони можуть дозволити собі обслуговувати зростаючий потік клієнтів із пластиковими картками всіх видів і систем, а з іншого – мінімізувати свої витрати на купівлю дорогих терміналів, навчання персоналу, знизити ризики при прийомі до оплати «пластикових грошей».

При переказі грошових коштів за кордон краще користуватися переказами з рахунку на рахунок. При терміновості переказу краще користуватися міжнародними компаніями «Western Union» і «Money Gram». Відмінність від поштових переказів полягає в їх швидкості і забезпеченні збереження коштів. «Western Union» створена в 1851 р., «Money Gram» – у 1988 р. Мережа «Western Union» має більше 55 тис. пунктів, у СНД більше 1000 пунктів. З 1995 р. «Western Union» увійшла до складу корпорації «First» (у США) і почала працювати в Україні. «Western Union» може мати фінансові відносини з будь-якими фінансово-кредитними установами. Найбільшими партнерами є банк «Аваль» і «ПУМБ».

Раніше «Western Union» здійснювала грошові перекази тільки між фізичними особами, тепер здійснюється послуга QR – перекази від фізичних осіб фізичним особам за контрактом.

Привабливість послуги: її безпека. Недоліком є високі комісійні через високу вартість обслуговування внаслідок монофункціональності робочих місць операторів з дорогим устаткуванням.

«Money Gram» (США) в Україні з 1999 р. Його представництво в СНД розміщено в Москві.

Контрольні питання

1. Визначити самі поширені послуги грошового сегменту РФП.
2. Сутність термінових вкладів і їх різновиди.
3. Обґрунтувати сутність платіжних систем, що діють в Україні та світі.
4. Які заходи включає депозитна політика банку?
5. Що таке депозити? Як класифікують депозити фізичних осіб?
6. Що таке депозитні операції? Види депозитних операцій.
7. Яка різниця між дебетними та кредитними картками?
8. Що таке еквайринг? Яку особу називають еквайром?
9. Як класифікують платіжні картки?
10. Основні види банківських платіжних систем, їх переваги та недоліки.

Тести для самоконтролю

1. Показники оцінки рівня розвитку депозитної справи – це:

- а) середній залишок вкладів за рік;
- б) коефіцієнт обертання коштів;
- в) середній строк збереження вкладу;
- г) усі відповіді правильні.

2. Кошти на депозитний рахунок зараховуються:

- а) з кредитного рахунку;
- б) з розрахункового рахунку;
- в) з міжбанківського рахунку;
- г) усі відповіді правильні.

3. Депозитне обслуговування виникло:

- а) для роботи з купцями;
- б) для обслуговування землевласників;
- в) під час розвитку капіталізму;
- г) в середині ХХ ст.

4. Банком-кореспондентом є банк, який відкриває рахунок у:

- а) НБУ;
- б) іншому банку кореспондентський рахунок;
- в) у банку нерезидента;
- г) усі відповіді правильні.

5. Банкомат – це:

- а) каса;

- б) сховище банкнот;
- в) програмно-технічний комплекс;
- г) усі відповіді правильні.

6. Обов'язковою функцією платіжної системи є:

- а) зберігання грошових коштів;
- б) імітування грошових коштів;
- в) переказ грошей;
- г) усі відповіді правильні.

7. Реконсиляція – це процедура:

- а) переказу грошей;
- б) контролю ідентифікації виконання переказу грошей;
- в) емітування спеціальних платіжних засобів;
- г) правильні відповіді а, б.

8. Члени платіжних систем відкривають своїм клієнтам рахунки:

- а) депозитні;
- б) кореспондентські;
- в) валютні;
- г) поточні.

9. Банківські платіжні картки за схемою розрахунків поділяють на:

- а) дебетні;
- б) кредитні;
- в) електронні гаманці;
- г) усі відповіді правильні.

10. Міжнародною платіжною системою, що спеціально розроблена для ринку України є:

- а) TARGET;
- б) TOPAZ;
- в) SWIFT.

Література: 7; 22, с. 95 – 114; 26, с. 362 – 373; 40, с. 161 – 176.

Тема 6. ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ НА ВАЛЮТНОМУ РИНКУ

1. Операції з валютою.
2. Поняття і види операцій на валютному ринку.
3. Послуги валютних бірж.

1. Операції з валютою

Валютний ринок – це сукупність економічних та організаційних форм, що пов'язані з купівлею або продажем валюти різних країн. Валютний ринок як система включає в себе дві підсистеми:

1) *валютний механізм* – правові норми та інститути, що репрезентують ці норми на національному та міжнародному рівнях і

2) *валютні відносини* – це щоденні зв'язки, в які вступають фізичні та юридичні особи з метою здійснення міжнародних розрахунків, кредитних та інших грошових операцій, що спрямовані на придбання або продаж іноземної валюти. Основою цих двох підсистем є валютні операції.

Котирування – це встановлення курсів іноземних валют згідно з практикою, що склалася, і законодавчими нормами.

У світовій практиці існує два методи котирування:

1) пряме котирування, коли одиниця іноземної валюти прирівнюється до певної кількості національної валюти. Таке котирування нині застосовується в більшості країн світу;

2) побічне котирування, коли одиниця національної валюти прирівнюється до певної кількості іноземної валюти. Така система застосовується в небагатьох країнах.

Основними *суб'єктами міжбанківського* валютного ринку є:

1) Національний банк України.

2) уповноважені банки, які одержали ліцензію НБУ на здійснення операцій з валютою;

3) уповноважені фінансові установи, які одержали ліцензію НБУ на здійснення операцій з валютою.

Правила видачі Ліцензій небанківським фінансовим установам затверджені Положенням НБУ вад 9.08.02 р. № 297.

Для систематизації та вдосконалення нормативно-правових актів щодо регулювання здійснення валютно-обмінних операцій з готівкою іноземною валютою було прийнято «Інструкцію про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України» та «Інструкцію про переміщення валюти України, іноземної валюти, банківських металів, платіжних документів, інших банківських документів і платіжних карток через митний кордон України». Даними інструкціями встановлено порядок реєстрації та організації роботи пунктів обміну іноземної валюти, кваліфікаційні вимоги до працівників, які здійснюють валютно-обмінні операції з готівкою іноземною валютою, перелік валютно-обмінних операцій, які можуть здійснювати пункти обміну іноземної валюти уповноважених банків або фінансових установ та їх агентів.

Згідно з першою інструкцією, операції з купівлі або продажу іноземної валюти на суму, що перевищує еквівалент 10 000 євро за офіційним курсом гривні до іноземних валют, здійснюються тільки у касах банків (фінансових установ). Друга інструкція передбачає, що при купівлі фізичними особами-резидентами іноземної валюти 2-ї або 3-ї групи класифікатора іноземних валют Національного банку через пункти обміну уповноважених банків та фінансових установ отримувати довідку. Ця довідка надає право вивозити валюту зазначених груп класифікатора іноземних валют у межах норм – у сумі, еквівалентній 5 000 дол. США в іншій іноземній валюті за офіційним обмінним курсом гривні до іноземних валют.

Уповноваженим банкам (фінансовим установам) забороняється здійснювати безготівкові операції з купівлі-продажу іноземної валюти 1-ї групи

за іноземну валюту інших груп, крім операцій на міжнародному валютному ринку.

Висновок і підтвердження угод з купівлі-продажу іноземних валют уповноваженими банками (фінансовими установами) проводиться виключно під час торгівельної сесії, що є визначеним відрізком часу (Положення НБУ від 16.04.02 р. № 140).

Порядок і умови проведення операцій з наявною валютою визначається окремими нормативними документами НБУ. Дозволяється купівля уповноваженими особами наявної іноземної валюти за безготівкові кошти по угодах (ТОД, ТОМ, СПОТ) для забезпеченні роботи власних кас з метою виконання зобов'язань перед клієнтами.

Уповноважені особи не мають прямого кореспондентського рахунка в іноземній валюті 2-ї або 3-ї групи класифікатора та можуть здійснювати операції купівлі-продажу валют при наявності у них відповідного кореспондентського рахунку й угоди на інкасування іноземної валюти в іншому уповноваженому банку.

У правилах передбачений обмін валют для постійних представництв нерезидентів, які здійснюють підприємницьку діяльність і неторгові операції, для юридичних осіб-нерезидентів, що не здійснюють підприємницької діяльності, і для фізичних осіб-нерезидентів для здійснення неторгових операцій. Покупка іноземної валюти 1-ї групи з метою повернення на адресу нерезидента коштів, попередньо одержаних від нього резидентом за торгівельну операцію в зв'язку з тим, що взаємні зобов'язання частково або повністю не виконані, не дозволяється, якщо ці кошти отримані від нерезидента в гривнях. Іноземна валюта повинна бути витрачена протягом п'яти робочих днів або продана на міжбанківському валютному ринку. Уповноважений банк зобов'язаний продавати без доручення клієнтів усі надходження на його користь в іноземній валюті, що підлягають (відповідно до законодавства) продажу на Міжбанківському валютному ринку. Суб'єкти цього ринку України, а також валютній біржі при проведенні безготівкових операцій з купівлі-продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку одержують комісійну винагороду в гривнях.

2. Поняття і види операцій на валютному ринку

Валютні операції – це операції, які складаються з покупки або продажу валюти за дорученням клієнтів або з ініціативи самої фінансової установи; це операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, з використанням валютних цінностей, як засобу платежу в міжнародному обігу; ввезенням, переказом і пересиланням на територію країни та за її межі валютних цінностей.

Основними функціями валютних операцій є забезпечення руху позичкового капіталу та обслуговування світової торгівлі.

Валютна угода – це угода (контракт) учасників валютного ринку з купівлі-продажу, платежів, надання позичок в іноземній валюті на визначених

умовах, в яких вказується найменування валют, сума, курс обміну, процентна ставка, дата валютування (виконання).

Іноземна валюта — грошова одиниця іноземних держав у наявній або безготівковій формі, міжнародна грошова одиниця (євро), а також чеки, векселі та інші види цінних паперів, які підлягають оплаті в грошових одиницях іноземних держав. Основна частина валютних операцій поділяється на депозитні і конверсійні.

Депозитні операції — короткострокові (до одного року) операції з розміщення або залучення засобів в іноземній валюті на рахунки у банках. Їх називають «операції грошового ринку». На світовому грошовому ринку переважають міжбанківські депозити – залучені та розміщені.

Конверсійні операції – операції з купівлі-продажу (обміну, конверсії) визначених сум валюти однієї країни на валюту іншої за узгодженим курсом на визначену дату. Вони називаються «форекс». На світовому валютному ринку переважають *міжбанківські конверсійні операції*, які поділяються на:

- клієнтські (за дорученням і за рахунок клієнтів);
- арбітражні (проводяться банком за свій рахунок з метою одержання прибутку через різницю валютних курсів).

Валютний арбітраж – покупка (продаж) валюти з наступним здійсненням контругоди для одержання курсового прибутку (аналогічна операція для цінних паперів називається «репо»). Валютний арбітраж буває просторовим і часовим. Різновидом є процентний арбітраж, при якому прибуток виникає через різницю процентних ставок і валютних курсів одночасно.

Співвідношення вимог і зобов'язань у відповідних валютах називають *валютною позицією банку*. При їх рівності позиція закрита, при розбіжності – відкрита. Відкрита позиція є короткою, коли зобов'язання перевищують вимоги і довгою, коли вимоги в іноземній валюті перевищують зобов'язання. Коротку позицію відкривають при очікуванні зниження курсу валют. Закриття довгої позиції відбувається шляхом продажу раніше купленої валюти при прогнозуванні зростання курсу валют.

Конверсійні операції поділяються на:

- касові (готівкові, поточні);
- термінові.

СПОТ (англ. spot – наявний, який є у наявності) — це готівкові валютні операції, при яких обмін однієї валюти на іншу відбувається в момент укладання угоди або не пізніше, ніж на другий робочий день. Відповідно до Правил здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України, затверджених НБУ 18.03.99 р. № 127, валютні операції з валютами здійснюються на умовах:

- ТОД (постачання валюти сьогодні);
- ТОМ (на наступний робочий день);
- СПОТ (на другий робочий день).

Термінові угоди – угоди з датою валютування не раніше третього робочого дня після їх укладання.

Особливості термінових угод:

а) наявність інтервалу в часі між укладанням і виконанням угоди;

б) курс виконання угоди не залежить від зміни курсу на валютному ринку.

Термінові угоди поділяються на: *форвардні, опціонні, ф'ючерсні.*

З метою поступового наближення до стандартів ЄС та умов функціонування світових валютних ринків, а також для хеджування ризиків зміни курсів іноземних валют щодо інших іноземних валют, які виникають під час використання резидентами зовнішньоекономічних договорів, уповноваженим банкам дозволяється здійснювати операції купівлі-продажу іноземної валюти 1-ї групи Класифікатора за іноземні валюти 1-ї групи Класифікатора на умовах «форвард» на міжнародних валютних ринках за дорученням та за рахунок коштів клієнтів, які є суб'єктами господарської діяльності України. Відповідно до встановлених правил проведення термінових валютних операцій в Україні обмежене.

3. Послуги валютних бірж

Основними послугами валютних бірж є організація та проведення торгів. Отримати основні послуги валютних бірж можуть її члени, а членами валютної біржі можуть бути банки, що мають дозвіл НБУ на здійснення валютних операцій згідно з чинним законодавством та які відповідають вимогам, що висуваються до членів валютної біржі. Інші юридичні та фізичні особи можуть отримати послуги на валютному ринку через уповноважені банки шляхом надання відповідних заявок.

Основними послугами валютних бірж є:

- проведення валютних торгів;
- проведення торгів строковими контрактами;
- проведення торгів банківськими металами;
- розрахунок середньозважених ставок (курсів) за операціями банків тощо.

Нормативним актом, який регламентує вирішення питань з організації та проведення торгів є «Правила проведення торгів на валютній біржі». Валютна біржа є організатором торгового процесу і визначає:

- порядок прийому та склад учасників торгів;
- місце проведення торгів;
- регламент торгів (інструменти, дні торгів, години та послідовність проведення);
- порядок укладення та оформлення угод купівлі-продажу тощо.

Розрахунки за угодами, що укладені на біржі, проводить кліринговий дім згідно з відповідним договором між біржею та кліринговим домом.

У торгах беруть участь члени валютної біржі, які уклали договір купівлі-продажу брокерського місця, договір найму та обслуговування робочого місця

або договір на обладнання та обслуговування робочого місця трейдера. Укладання угод здійснює трейдер, який пройшов акредитацію на біржі.

Організація торгів проводиться біржею згідно з регламентом, який затверджується радою директорів біржі.

Контрольні питання

1. Як класифікують валютні ринки за територіальною ознакою?
2. Що таке валютний арбітраж? Види валютного арбітражу.
3. Які функції виконує валютний ринок?
4. Які види операцій здійснюються на валютному ринку?
5. Основні послуги валютних бірж.
6. Назвати суб'єкти міжбанківського валютного ринку.
7. Що таке валютні операції? Функції валютних операцій.
8. Що таке конверсійні операції і які із них переважають на світовому валютному ринку?
9. На які види поділяють строкові угоди?
10. Які документи дають право на покупку іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку резидентами при здійсненні неторгових операцій?

Тести для самоперевірки

1. Пряме котирування валют – це:

- а) кількість національної валюти за одиницю іноземної;
- б) кількість іноземної валюти за одиницю національної;
- в) кількість однієї іноземної валюти за одиницю іншої іноземної валюти;
- г) усі відповіді правильні.

2. Видом термінової валютної операції, що дозволений в Україні є:

- а) ф'ючерс;
- б) опціон;
- в) форвард;
- г) усі відповіді правильні.

3. Валютна операція – це операція:

- а) купівлі іноземної валюти;
- б) продажу іноземної валюти;
- в) купівлі-продажу іноземної валюти.

4. Функціями валютних операцій є:

- а) заощадження;
- б) попередження;
- в) обслуговування товарообігу;
- г) забезпечення руху позичкового капіталу.

5. Іноземна валюта існує у формах:

- а) готівковій і безготівковій;
- б) депозитній і конверсійній;
- в) обидві відповіді правильні.

6. Операції «форекс» - це операції:

- а) конверсійні;
- б) контокорентні;
- в) факторингові;
- г) лізингові.

7. Метою арбітражних валютних операцій є:

- а) одержання курсового прибутку;
- б) розширення валютного ринку;
- в) підвищення валютних курсів;
- г) усі відповіді правильні.

8. Валютна позиція банку – це:

- а) співвідношення активів і пасивів балансу;
- б) співвідношення вимог і зобов'язань з відповідних валют;
- в) співвідношення валютних депозитів і кредитів;
- г) усі відповіді правильні.

9. Спот – це валютна операція, яка відбувається на:

- а) перший робочий день;
- б) на другий робочий день;
- в) через тиждень.

10. Одержання ліцензій на валютні операції небанківським фінансовим установам затверджує:

- а) НБУ;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг;
- г) Міністерство фінансів.

Література: 2; 19; 22, с. 115 – 119; 26, с. 352 – 360; 40, с. 213 – 240.

Тема 7. ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ НА РИНКУ ПОЗИК

1. Банківське кредитування.
2. Лізинг.
3. Факторинг.

1. Банківське кредитування

Відносини з кредитування регулюються Цивільним кодексом України, Положенням НБУ «Про кредитування» № 246 від 25.09.95 та іншими нормативними актами.

***Кредит** – позичковий капітал кредитної установи в грошовій формі, що передається в тимчасове користування на умовах забезпеченості, зворотності, терміновості, платності, цільового характеру використання.*

Фінансовий кредит надається суб'єктам кредитування усіх форм власності в тимчасове користування на умовах, передбачених кредитним договором.

Суб'єкти кредитної угоди – це: кредитор; позичальник; посередник; гарант; поручитель.

Учасники — фізичні і юридичні особи-резиденти або нерезиденти.

Об'єкт кредитної угоди у вузькому розумінні — це майно, під яке видається кредит; у широкому — матеріальний процес у цілому, що забезпечує повернення позичок, заборгованості.

Види кредитів:

- *за термінами використання;*
- *за забезпеченням:* заставою; гарантуванням; іншими видами; незабезпечені (бланкові);
- *за ступенем ризику:* стандартні; з підвищеним ризиком;
- *за методами надання:* разовий кредит; відповідно до кредиторської лінії; спеціальні методи;
- *за терміном погашення:* одноразово; на виплат; достроково; після закінчення встановленого терміну кредитування.

Економічною основою кредитного процесу є взаємовідносини кредитора і позичальника, пов'язані з об'єктом кредитування.

Особливості сучасної системи кредитування:

- > використання реальних ресурсів;
- > підвищення ролі банків;
- > комерційний характер кредитування;
- > створення НБУ нормативної бази кредитування;
- > перехід від кредитування об'єкта до кредитування суб'єкта.

Методи кредитування:

- за оборотом для забезпечення основної діяльності (застосовується при інтенсивних грошових оборотах підприємства);
- за залишком (кредитуванню підлягають основні сфери діяльності підприємства, однак кредит визначається не за рухом цінностей, а за їх залишками);
- оборотно-сальдовий (перехідна форма, має риси перших двох; вводяться обмеження за розміром заборгованості);
- за контокорентом (відкривається єдиний активно-пасивний рахунок, при якому всі інші закриваються; на різницю коштів (дебетове сальдо) банком надається кредит під пільговий процент).

Різновид – овердрафт (встановлюється ліміт).

Кредитний ризик – ризик невиконання позичальником або контрагентом банку зобов'язань по кредитних операціях, який виявляється в тому, що позичальник не оплачує процентів, основний борг або відхиляється від умов кредитного договору.

Відповідно до ст. 59 Закону України «Про НБУ» для відшкодування можливих втрат по кредитних операціях правління НБУ розробив «Порядок формування резервів по кредитних операціях» від 06.07.00 р. № 279.

Заборгованостями по кредитних операціях, які входять до кредитного портфеля банку, є:

- > термінові депозити, розміщені в інших банках, і сумнівна заборгованість за ними;
- > кредити, надані іншим банкам, і сумнівна заборгованість за ними;

- > рахунки суб'єктів кредитування за овердрафтом і факторингом;
- > кошти за операціями *repo*;
- > кредити у формі обліку векселів;
- > кредити за торговельними операціями, у поточній та інвестиційній діяльності;
- > сумнівна заборгованість за кредитами;
- > кредити в інвестиційну діяльність і на поточні потреби фізичних осіб;
- > гарантії, акцепти, авалі.

Згідно з п. 4.3 «Порядку формування резервів по кредитних операціях» кредитор оцінює фінансовий стан позичальника по таких пунктах, як: платоспроможність; фінансова стійкість; обсяг реалізації продукції; обороти по рахунках; склад і динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості; прибуток, збитки; рентабельність виробництва; кредитна історія.

Платоспроможність оцінюється за такими показниками: коефіцієнт миттєвої ліквідності, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт маневреності, коефіцієнт незалежності, рентабельність активів, рентабельність продажів.

Поручительство — договір з однією стороною зобов'язаннями, по коштах якого поручитель бере зобов'язання перед кредитором оплатити заборгованість позичальника.

Гарантія — документоване поручительство за виконання певною особою грошових чи майнових зобов'язань або форма відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань.

Гарантія, на відміну від поручительства, не є документом, який доповнює кредитну угоду.

Забезпечення кредиту у формі поручительства або гарантії передбачає право банку на безумовне списання засобів у необхідних розмірах з рахунків поручителя або гаранта при непогашенні позичальником зобов'язань у визначений термін.

Банківська гарантія – поручительство, видане банком-гарантом, про виконання клієнтом або іншою особою грошових або інших зобов'язань.

Гарантія видається під забезпечення за певну комісійну винагороду.

Види гарантій: гарантія, що забезпечує відшкодування збитків (при транспортуванні товару); поручительство за векселем (аваль); гарантія забезпечення позову (солідарне поручительство); митна гарантія; платіжна; судова; договірна.

Форми гарантій: термінова з безвідкличним характером; забезпечена і незабезпечена; обмежена і необмежена за сумою; умовна і безумовна за вимогою; проста і синдикувана.

2. Лізинг

Підприємство, що прийняло рішення про розширення існуючого або запровадження нового виробництва, вирішує проблему пошуку і використання найбільш прийнятних способів фінансування капітальних вкладень. Якщо в

країні поряд з ринком банківського капіталу існує розвинений ринок лізингових послуг, альтернатива їх використання для фінансування капітальних вкладень завжди розглядається менеджером підприємства. Обраний оптимальний спосіб має забезпечити підприємству мінімізацію витрат із придбання та використання обладнання протягом терміну інвестиційного проекту з урахуванням часового чинника та механізму оподаткування. У разі існування в країні розвинутого конкурентного ринку *лізингових послуг* при виборі підприємством способу фінансування перевага надається лізингу.

Лізингова діяльність регулюється Законом України «Про лізинг», прийнятим у грудні 1997 року, відповідними положеннями Цивільного кодексу України щодо оренди (лізингу), Законом України «Про оренду державного та комунального майна», а також положеннями щодо оподаткування лізингової діяльності в законах України «Про оподаткування прибутку підприємств» та «Про податок на додану вартість». Недоліками законодавства є необґрунтовані обмеження, внутрішні протиріччя та суперечності з іншими законодавчими актами, наприклад існуюча система оподаткування призводить до того, що у лізингодавця оподатковується податком на прибуток не лише винагорода (маржа), а й власний капітал. Фахівці виділяють перелік недоліків у діючому законі, які перешкоджають прискоренню розвитку лізингу. Комітет Верховної Ради України з питань економічної політики спільно зі Всеукраїнською Асоціацією з лізингу „Укрлізинг” та експертами МФК розробили проект закону для позитивних змін на ринку лізингових послуг.

Відповідно до Закону України «Про лізинг» *лізинг* — це підприємницька діяльність, спрямована на інвестування власних та залучених фінансових коштів, що полягає в наданні лізингодавцем у виняткове користування на певний строк лізингоодержувачу майна, яке є власністю лізингодавця або набутого для лізингоодержувача відповідного продавця майна при умові оплати лізингоодержувачем лізингових платежів.

Лізинг є строковим, цільовим та платним користуванням майном, що передається лізингоодержувачу особою — лізингодавцем, власником цього майна. Лізингодавець надає орендатору для використання певні активи, що перебувають у його власності. Лізингоодержувач не отримує власності на передані активи, але використовує їх і здійснює виплати лізингодавцю згідно з укладеним договором протягом визначеного періоду часу. Предметом лізингу може виступати рухоме або нерухоме майно, що може бути віднесене законом до основних засобів лізингодавця. У лізинг може передаватися як майно, спеціально придбане лізингодавцем для певної лізингової угоди, так і майно, придбане ним безвідносно до конкретної угоди лізингу. В першому випадку лізинг називають прямим, у другому — непрямим. Відповідно до Закону України «Про лізинг» у лізинг може передаватися майно, що перебуває у власності держави, але за погодженням з органом, який здійснює управління цим майном.

Суб'єктами лізингу є лізингодавці, лізингоодержувачі і дуже часто продавці предмета лізингу. Останні можуть бути не тільки продавцями, а й

безпосередніми виробниками майна, що передається по лізингу. Суб'єктами лізингу можуть виступати як юридичні, так і фізичні особи.

Договір лізингу може бути двостороннім за участю лізингодавця та лізингоодержувача або багатостороннім, у якому сторонами, крім лізингодавця та лізингоодержувача, виступають також продавець предмета лізингу та інші особи, участь яких є необхідною для виконання такої лізингової угоди.

Фінансовий лізинг — договір лізингу, при укладанні якого лізингоодержувач за своїм замовленням одержує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на термін, не менший від терміну, за який амортизується 60% вартості об'єкта лізингу, визначеного в день укладання договору.

Об'єктом лізингу може бути нерухоме і рухоме майно, віднесене до основних фондів відповідно до законодавства, у тому числі продукція, вироблена державними підприємствами (машини, устаткування, транспортні засоби), не заборонена до вільного обертання на ринку.

Майно в державній власності може бути об'єктом лізингу тільки за згодою Кабінету Міністрів України.

Суб'єкти лізингу: лізингодавець; лізингоодержувач; продавець.

Лізингодавець – суб'єкт підприємницької діяльності, у тому числі банк або небанківська фінансова установа, що передає в користування об'єкти лізингу за договором лізингу.

Лізингоодержувач - суб'єкт підприємницької діяльності, що одержує у користування за договором лізингу об'єкт лізингу.

Продавець лізингового майна — суб'єкт підприємницької діяльності, що виготовляє або продає власне майно.

Оперативний лізинг — договір лізингу, при укладанні якого лізингоодержувач за своїм замовленням надає в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на термін, менший від терміну, за який амортизується 90 % вартості об'єкта лізингу.

Форми лізингу:

> *зворотний лізинг* — договір лізингу, який передбачає придбання лізингодавцем майна у власника і передачу цього майна в лізинг;

> *пайовий лізинг* — здійснення лізингу за участю суб'єктів лізингу на основі укладання багатобічного договору і залучення одного або декількох кредиторів до участі у лізингу шляхом інвестування своїх засобів, сума яких не може складати більше 80% вартості майна;

> *міжнародний лізинг* — договір лізингу, який здійснюється суб'єктами лізингу, що знаходяться під юрисдикцією різних держав або якщо майно чи платежі перетинають державний кордон.

Істотні умови договору лізингу:

> найменування сторін;

> опис об'єкта лізингу, умови його постачання;

> термін лізингу;

> розмір, склад і графік сплати лізингових платежів і умови їх перегляду;

- > умови переоцінки власності об'єкта лізингу у випадку банкрутства лізингоодержувача;
- > умови страхування об'єкта лізингу;
- > умови експлуатації і технічного обслуговування, модернізації об'єкта лізингу і надання інформації про його стан;
- > умови реєстрації об'єкта лізингу (проводить лізингодавець);
- > умови повернення об'єкта лізингу або його викупу при закінченні дії договору;
- > умови дострокового розірвання договору;
- > умови надання звіту про фінансовий стан лізингоодержувача;
- > відповідальність сторін;
- > дата і місце укладання договору.

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про лізинг» лізингові платежі включають:

- суму, яка відшкодовує при кожному платежі частину об'єкта лізингу, що амортизується, за термін, за який вноситься лізинговий платіж;
- суму, що сплачується лізингодавцю як процент за залучений ним кредит;
- платіж як винагороду лізингодавцю за одержане в лізинг майно;
- відшкодування страхових платежів за договором страхування об'єкта лізингу;
- інші витрати лізингодавця, передбачені договором.

Розміри, спосіб, форма, терміни внесення лізингових платежів та умови їх перегляду визначаються в договорі лізингу. Лізингові платежі відносяться на валові витрати виробництва та обігу лізингоодержувача.

Види лізингових платежів:

- а) *за формою:* на компенсаційній основі; грошові; змішані;
- б) *за методом нарахування:* фіксовані; з авансом; «плаваючі»;
- в) *за ступенем обліку рівня використання устаткування:*
 - погодинні;
 - пропорційні;
- г) *за періодичністю:* щомісячні; щоквартальні; піврічні; річні; одноразові;
- д) *за способом внесення:* рівними частками; прискорені; відстрочені.

Лізингові платежі включають плату за користування предметом лізингу, відшкодування процентів, що сплачуються лізингодавцем у разі купівлі обладнання за рахунок кредиту, відшкодування страхових платежів за відповідним договором страхування предмета лізингу, інші платежі, передбачені договором лізингу.

У табл. 8.1. наведено порівняльну характеристику законів України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» і «Про лізинг».

Переваги лізингу порівняно з традиційним банківським фінансуванням найбільше відповідають потребам країни в умовах нестачі капіталу та проблем з ліквідністю.

Порівняння Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» і Закону України „Про лізинг”

Таблиця 7.1.

Критерій	Спільне	Відмінне
Дата прийняття закону	–	Закон «Про лізинг» прийнято у 1997р., «Про фінансові послуги - 2000 р
Внесення змін та доповнень	Вносились зміни та доповнення з часу його прийняття	–
Кількість статей в законах	–	У Законі «Про фінансові послуги» - 47, в Законі «Про лізинг» - 22
Законодавчі акти, що регулюють лізингові відносини та відносини, які виникають на ринку фінансових послуг	Закони України «Про власність», «Про підприємництво», «Про банки та банківську діяльність» та ін.	–
Суб'єкти	Банківські та небанківські фінансові установи	–
Засоби надання фінансових послуг	Для надання фінансових послуг, зокрема фінансового лізингу, використовуються власні та залучені кошти	–
Об'єкт послуги	–	Закон «Про фінансові послуги» - фінансові активи, Закон «Про лізинг» - рухоме та нерухоме майно
Мета надання послуг	Отримання прибутку	Збереження реальної вартості активів
Правила надання послуг	На основі договору. Спільні пункти договорів про лізинг та надання фінансових послуг: назви сторін; термін дії договору; зазначення об'єкта (об'єкт лізингу та розмір фінансового активу), умови розрахунку; порядок зміни та припинення договору; відповідальність сторін; надання інформації про фінансовий стан суб'єкта підприємницької діяльності	–
Сфера діяльності учасників ринку	Ринок фінансових послуг	–
Право на отримання інформації	Споживач фінансових послуг, зокрема фінансового лізингу, має право доступу до інформації про	–

	діяльність фінансової установи	
Здійснення державного контролю	Ліцензування діяльності щодо надання фінансових послуг, зокрема лізингу, та реєстрація в державних органах	
Об'єкт регулювання закону	—	Закон «Про фінансові послуги» - сфера діяльності його учасників, Закон «Про лізинг» - окрема фінансова операція

Факторинг

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про банки та банківську діяльність» *факторинг* — це придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари (послуги) із прийняттям на себе ризику невиконання вимог і прийом платежів.

Відповідно до Закону України «Про податок на додану вартість» *факторинг* – це операція з переуступки першим кредитором (виробником) прав вимоги боргу третьої особи (споживача) іншому кредиторі (факторові) з попередньою або наступною компенсацією вартості такого боргу першому кредиторі.

Особливості виконання цих операцій – це невеликий термін їх здійснення (до двох місяців).

Факторинговому обслуговуванню *не підлягають*:

- підприємства з великою кількістю дебіторів, заборгованість кожного з яких обчислюється невеликою сумою (витрати більше, ніж борг);
- підприємства, що займаються виробництвом нестандартної або вузькоспеціалізованої продукції;
- підприємства, що реалізують свою продукцію на умовах післяпродажного обслуговування;
- підприємства, що практикують бартерні угоди і реалізують продукцію на умовах консигнації;
- підприємства, визнані судом банкрутами;
- підприємства, що укладають довгострокові договори.

Факторингові операції не проводяться за грошовими вимогами фізичних осіб, підприємців без утворення юридичної особи, філій і відділень, суб'єктів господарювання, що не мають статусу юридичної особи.

Відповідно до Конвенції про міжнародний факторинг операція вважається факторингом у тому випадку, якщо вона задовольняє як мінімум двом з чотирьох ознак:

- а) наявність кредитування у формі попередньої оплати боргових вимог;
- б) ведення бухгалтерського обліку постачальника і насамперед обліку продажів;

- в) інкасування заборгованості постачальників;
- г) страхування постачальника від кредитного ризику.

Факторингові операції класифікуються за наступними ознаками:

- *За місцем проведення операції:*
 - внутрішні (усі резиденти);
 - міжнародні (один нерезидент).
- *За формою укладання договорів:*
 - відкриті (якщо про це повідомляє платник);
 - закриті (конфіденційні).
- *За умовами платежу:* без права регресу; з правом регресу.
- *За кількістю факторів*
 - одиничні (один фактор);
 - двофакторні (міжнародний факторинг);
 - дробові (гроші багатьох факторів).
- *За періодичністю обслуговування:*
 - регулярні з тривалим терміном договору;
 - одноразові угоди.

У техніці факторингу можна виділити кілька *основних операцій*, кожна з яких відома банкам: *послуги з ведення дебіторських рахунків; інкасо; фінансування вимог клієнтів; кредитні гарантії.*

До укладання договору на факторингове обслуговування фактор вивчає фінансовий стан постачальника і покупця, можливості реанімації товарів, дотримання термінів оплати і можливість одержання гарантії з фінансування угоди. Перед укладанням договору фактор аналізує фінансові показники діяльності підприємства, платоспроможність його боржників, а також кредитоспроможність постачальника.

У висновках враховується: вид; якість; конкурентноздатність продукції, що поставляється. Для одержання інформації фактор може укласти договір з банками, аудиторськими і консультаційними організаціями.

Методи встановлення лізингу суми факторингової операції:

- визначення загального ліміту;
- визначення щомісячних лімітів;
- страхування по окремих угодах.

Фактор не несе відповідальності за виконання умов договору на постачання товару, що укладаються між постачальником і платником. При невиконанні постачальником своїх зобов'язань, забезпечених будь-яким способом, фактор вправі зажадати виконання узятих зобов'язань третіми особами відповідно до діючого законодавства.

Дисконт факторингового договору — це різниця між сумою грошових вимог (величина поставлених товарів) і сумою фінансування кредитора (постачальника), що визначається в договорі. Розмір дисконту найчастіше становить 20% (межі зміни – від 10 до 30%). За останнє десятиріччя світовий сукупний обіг факторингових компаній збільшився в 3,4 раз. В Україні інститут факторингу введено порівняно недавно, хоч у країнах з ринковою економікою

це вже перевірений інструмент із захисту майнових і фінансових інтересів підприємств і організацій.

Для з'ясування сутності факторингових операцій необхідно розглянути декілька поглядів на визначення факторингу.

Факторингові операції – це операції для придбання та поступки грошових вимог, передачі права на стягування боргів.

Факторинг — це здійснювана на договірній основі купівля вимог за постачання товарів фактор-фірмою. У нефінансовому контексті термін «факторинг» багато років використовувався у Шотландії для опису професії керуючого майном. У ряді країн до факторингу відносять облік рахунків-фактур – операцію, що задовольняє лише одній, першій із зазначених ознак

Фінансові інститути, що надають факторингові послуги, називаються фактор-фірмами. Вони створюються найбільшими банками, які забезпечують високу надійність факторингових угод та мінімальні витрати для клієнтів. Розгалужена мережа спеціалізованих філій для факторингового обслуговування підприємств у різних країнах створена великими транснаціональними корпораціями. На міжнародному рівні діє асоціація «International Factors Group S.C.», членами якої є 95% факторингових компаній із 40 країн світу.

Головні ознаки порівняння факторингу та кредиту наведені у табл. 7.2.

Порівняння факторингу та кредиту

Таблиця 7.2

Факторинг	Кредит
Факторингове фінансування погашається із суми коштів, що виплачуються дебіторами клієнта	Повертається банку позичальником
Факторингове фінансування виплачується на термін фактичної відстрочки платежу	Видається на фіксований термін
Факторингове фінансування виплачується у день поставки товару	Виплачується в обумовлений кредитним договором термін
Для факторингового фінансування забезпечення є непотрібним	Видається під заставу
Розмір фактичного фінансування не обмежений і може збільшуватися із зростанням обсягу продажів клієнта	Видається на обумовлену суму
Факторингове фінансування погашається в день фактичної оплати дебітором поставленого товару	Погашається в обумовлений термін
Факторингове фінансування виплачується автоматично при наданні накладної і рахунка-фактури	Для одержання кредиту необхідно оформляти велику кількість документів
Факторингове фінансування є безстроковим	Погашення кредиту не гарантує одержання нового
Витрати на сплату факторингової комісії відносяться на валові витрати	Витрати на сплату процентів по банківському кредиту відносяться на собівартість у межах дисконтної ставки

Факторингове фінансування супроводжується управлінням дебіторською заборгованістю	При кредитуванні, крім перерахування грошей, банк не надає позичальнику будь-яких послуг
---	--

До сфери діяльності факторингу традиційно не відносяться: борги приватних осіб, заборгованості, що виникають при кредитних операціях, і будь-які борги, обумовлені подальшим виконанням контракту з боку постачальника чи його покупця. Фахівці у сфері фінансів відзначають, що до основної мети факторингу на сьогоднішній день у країні з ринковою економікою, що розвивається, належить стимулювання збільшення обсягу продаж. Компанія може виробляти товар чи послугу, може продавати їх – усе це неважливо. Ціль повинна бути одна: стимулювати збут.

Прийнятними для компанії, яка надає фінансові послуги, є підприємства, що бажають завтра продавати більше, ніж продають сьогодні. Якщо компанія дрібна, то повинна намагатися стати середньою, якщо середня – великою, а якщо велика, то дуже великою. Тому що факторинг – це інструмент розвитку, а розвиватися – значить продавати сьогодні більше, ніж учора. Це особливо важливо для невеликих і середніх підприємств. Зокрема, використання факторингу в багатьох випадках дозволяє таким підприємствам знизити свої витрати на утримання спеціальних фінансових підрозділів. Слід зазначити, що для того, щоб і сьогодні, і завтра підтримувати однаковий обсяг торгівлі, факторинг не потрібен.

З економічної точки зору факторинг дозволяє підвищити ліквідність активів, оборотність капіталу, рентабельність підприємницької діяльності. Банки, кредитні установи і спеціалізовані організації (агенти) прагнуть розширити (за допомогою надання фінансових послуг) коло своїх клієнтів, тим самим забезпечуючи додаткові доходи. Підприємства, що продають свої грошові вимоги, домагаються прискорення обороту засобів.

Вперше факторинг в СРСР було впроваджено у 1988 році як експеримент Промбудбанком і Жилсоцбанком. Факторингове обслуговування цих установ мало характер разових угод без забезпечення комплексу страхових, інформаційних, облікових і консалтингових послуг. Пізніше факторингові операції почали здійснювати і комерційні банки. За даними Міністерства фінансів СРСР, на 1 липня 1989 року обсяг таких операцій за балансами комерційних і кооперативних банків СРСР склав 43,3 млн. крб., а на 1 травня 1990 року він уже досяг 456,4 млн. крб. Враховуючи недосконалість механізму надання факторингових послуг, проведення факторингових операцій було замінено банківським гарантуванням, що регулювалося інструкцією Держбанку СРСР від 12.12.89 р. № 252 «Про порядок здійснення операцій з відступлення постачальниками банку права одержання платежу за платіжними вимогами за поставлені товари, виконані роботи і надані послуги». Порядок, який використовувався банками, передбачав обслуговування тільки платника (в договорі гарантуються його платежі на випадок виникнення тимчасових фінансових труднощів) або постачальника чи платника.

У більшості держав ринок факторингових послуг олігополістичний. Виключень небагато, у Європі – Італія і Туреччина. В інших країнах факторингом, як правило, займаються 4-5 компаній. Це пов'язано з тим, що факторингова компанія — на все життя. Можна змінювати банк, страхову фірму, але не факторингову компанію. Справа у тому, що фактор обслуговує весь оборот, усі поставки, знаходиться в курсі усіх комерційних таємниць клієнта. Тому перехід від однієї факторингової компанії до іншої — процес дуже складний. Він спричиняє втрату інформації, фінансування, виведення коштів із обороту.

Другий момент: на відміну від банківського бізнесу (кредитування) основні витрати на факторинг – не операційні, пов'язані з вартістю грошових ресурсів, а витрати на персонал, техніку, оренду. І окупитися вони можуть тільки при великому обороті. Тому відбувається концентрація бізнесу у невеликого кола компаній.

У США є компанії з факторинговою мережею, хоча і не дуже великою. А у Швейцарії компанія, розташована у Цюріху, має лише офіс, хоча працює з клієнтами з різних регіонів. У велику факторингову компанію щодня надходять десятки, а то і сотні тисяч документів. Перевірити таку кількість фінансових паперів дуже складно. Шахраї прагнуть зіграти саме на цій обставині. Це один з головних ризиків при здійсненні факторингових операцій. Проте у світовій практиці існують ефективні механізми таких перевірок.

Кожний постачальник повинен робити підрахунок своїх власних витрат з адміністративного керування дебіторською заборгованістю для більш ефективного порівняння їх з вартістю відповідних ринкових послуг фактора.

Якщо фактор добре оцінює кредитоспроможність покупця, факторингова комісія буде включати незначну частину для покриття ризику боргів. Якщо ж постачальник оцінює ризик неплатежу даного дебітора як нульовий і відмовляється оплатити складову комісії, що представляє захист від боргів, фактор може привести класичні приклади банкрутства солідних корпорацій, а також приклади постачальників, що через невдалу оцінку ризику неплатежу припинили свою діяльність. Таким чином, до *переліку послуг повного факторингу* входить 100%-вий захист від боргів (тільки для угод без регресу), адміністративне управління дебіторською заборгованістю, фінансування, інформаційні послуги.

Багато підприємств, що використовують факторингові операції, надають перевагу факторингу у можливості додаткового фінансування, відомого як «передоплата». Вигоди угоди з передоплатою можуть бути значними: одержання знижок від своїх постачальників за більш швидку порівняно з комерційним кредитом оплату (за умов негайного платежу); оптові закупівлі за вигідними цінами; підсилення його власного кредитного потенціалу (кредитоспроможність). Такий вид фінансування виражається не фіксованою сумою, як при наданні кредиту, а у формі процента від дебіторської заборгованості. При прогнозуванні зростання продаж постачальнику не потрібно збільшення суми кредиту, тому що фінансування збільшується

автоматично в міру збільшення продажів і часто здійснюється без права регресу на постачальника.

У багатьох країнах на ринку факторингових послуг основну роль сьогодні відіграє невелика кількість факторингових компаній, які охоплюють практично весь ринок і нерідко пов'язані з великими комерційними банками. Вітчизняні комерційні банки також мають право надавати комерційні послуги, однак частка факторингу в їх балансах сьогодні незначна і коливається в межах від 0,5 до 5%.

Факторинг є засобом, що сприяє створенню нових установ з надання фінансових послуг, зміцненню зв'язків між постачальниками і покупцями, насиченню товарних ринків конкурентоспроможною продукцією.

Контрольні питання

1. Особливості кредитних банківських операцій в Україні.
2. Хто може бути суб'єктом кредитної угоди?
3. Як поділяють кредити за ступенем ризику?
4. Особливості сучасної системи кредитування.
5. Що таке поручительство і чим воно відрізняється від гарантії?
6. Хто є суб'єктами лізингу?
7. На які види поділяють лізингові платежі за формою, за методом нарахування?
8. Що є спільним між Законами України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» і «Про страхування»?
9. Які підприємства не підлягають факторинговому обслуговуванню?
10. Порівняти факторинг і кредит.

Тести для самоконтролю

- 1. Умовами надання кредиту є:**
 - а) терміновість;
 - б) платність;
 - в) ліквідність;
 - г) надійність.
- 2. За ступенем ризику кредити поділяються на:**
 - а) стандартні;
 - б) з критичним ризиком;
 - в) з підвищеним ризиком;
 - г) усі відповіді правильні.
- 3. Різновидом контокорентного способу розрахунку є:**
 - а) короткостроковий кредит;
 - б) кредитна лінія;
 - в) овердрафт.
- 4. Показником, що використовується для характеристики ступеня мобільності використання власних коштів у позичальника є:**
 - а) коефіцієнт загальної ліквідності;
 - б) коефіцієнт покриття балансу;

в) коефіцієнт маневреності.

5. Діяльність із надання основних засобів у тимчасове використання належить до фінансових послуг:

- а) кредиту;
- б) депозиту;
- в) трасту;
- г) лізингу.

6. Кредитна лінія – це:

- а) зобов'язання кредитора видати кредит у визначений термін відповідно до встановленого ліміту;
- б) зобов'язання кредитора на пролонгацію кредитної угоди;
- в) зобов'язання кредитора знизити ризик кредитування.

7. Кредит ломбардний – це:

- а) кредит для набуття основних засобів;
- б) кредит на споживчі цілі;
- в) кредит під заклад високоліквідного рухомого майна.

8. Перевагами факторингу для клієнта є:

- а) зменшення кредитного ризику;
- б) можливість використання лізингу;
- в) прискорення оборотності оборотного капіталу;
- г) усі відповіді правильні.

9. Джерелами формування майна кредитної спілки є:

- а) пайові внески;
- б) державні кредити;
- в) страхові внески;
- г) усі відповіді правильні.

10. Операції для придбання та поступки грошових умов, передачі права на стягування боргів відносять до:

- а) факторингових;
- б) лізингових;
- в) форфейтингових.

Література: 2; 9; 19; 22, с. 120 – 159; 26, с. 275 – 316; 40, с. 261 – 290.

Тема 8. ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

1. Основні види послуг на фондовому ринку за видами діяльності.
2. Особливі фінансові послуги з цінними паперами.
3. Послуги фондових бірж на ринку фінансових послуг.

1. Основні види послуг на фондовому ринку за видами діяльності

Однією з характерних особливостей розвитку ринкової економіки є становлення фондового ринку, який передбачає випуск та обіг цінних паперів. За останній час в Україні виникла система нормативних актів, які регулюють порядок випуску, обігу, реєстрації цінних паперів. Появлення такого об'єкта

права власності, як цінні папери, дає можливість залучення значних коштів і майна фізичних та юридичних осіб в економіку України.

Одним з найпомітніших явищ, характерних для економіки України 90-х років ХХ ст., стало проведення масової приватизації підприємств та, відповідно, стрімке формування масштабного ринку акцій.

Успішне функціонування економіки у сучасних умовах неможливе без розвинутого та стійкого фондового ринку.

Стан ринку цінних паперів (РЦП)— це індикатор лібералізації економіки й успішного проведення ринкових реформ. Становлення цього ринку в Україні неможливе без активізації процесу соціально-економічних та політичних реформ. Будь-які масштабні економічні перетворення залишаються незавершеними без створення конкурентоспроможного фінансового сектора, здатного мобілізувати та надавати реформованій економіці інвестиційні ресурси.

Цінні папери — грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що обумовлені в цих документах, іншим особам.

Учасники РЦП — емітенти; інвестори й особи, що здійснюють професійну діяльність на цьому ринку (Закон України «Про державне регулювання цінних паперів в Україні»).

Учасниками ринку цінних паперів є:

- > торговці цінних паперів;
- > фондові біржі;
- > торгово-інформаційні системи;
- > депозитарії, реєстратори, зберігачі (ст. 1 Закону України «Про національну депозитарну систему і особливості електронного обігу цінних паперів в Україні»);
- > інвестиційні фонди;
- > інвестиційні компанії;
- > довірчі товариства;
- > саморегулівні організації ринку цінних паперів (Наказ ДКЦПФР «Положення про саморегулівні організації», Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів»);
- > банки;
- > емітенти (ст. 2 Закону «Про цінні папери та фондову біржу»);
- > інвестори (ст. 1 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів»);
- > аудиторські компанії (ст. 6 Закону України «Про аудиторську діяльність»);
- > інформаційні агентства (Закон України «Про інформаційні агентства»).

Фінансові послуги на фондовому ринку за видами діяльності посередників класифікують наступним чином:

Види послуг на фондовому ринку

Таблиця 8.1

№ з/п	Види діяльності	Послуги щодо організаційно-технічного обслуговування
1	Емісійна	Організація випуску і розміщення цінних паперів
2	Брокерська	Здійснення угод з цінними паперами в ролі посередника
3	Дилерська	Здійснення угод з цінними паперами від власної особи і за свій кошт
4	Представницька	Представництво інтересів однієї зі сторін в угоді по цінних паперах
5	Консалтингова	Надання юридичних, економічних, технічних, навчальних та інших видів консультацій щодо цінних паперів
6	Аудиторська	Перевірка правильності ведення бухгалтерського обліку і реального фінансового стану емітента
7	Депозитарна	Надання послуг щодо збереження, передачі, обліку цінних паперів
8	Клірингова	Здійснення операцій зі збирання, перевірки й підготовки документів щодо виконання угод по цінних паперах
9	Реєстраторська	Ведення реєстрів власників цінних паперів
10	Регулююча	Правове регулювання діяльності учасників ринку

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» Указ Президента від 25.09.02 р. розширив функції Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі — Комісія) і затвердив нове положення про неї. Уведено посаду виконавчого секретаря, який здійснює: організаційне; експертно-аналітичне; правове; інформаційне; матеріально-технічне; інше забезпечення діяльності Комісії.

Виконавчий секретар призначається за наказом Прем'єр-міністра звільняється з посади Президентом України.

Комісія є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, підпорядкована Президентові України і підзвітна КМУ. Комісія щорічно доповідає Президентові України про стан фондового ринку.

Задачі Комісії:

1) формування і забезпечення реалізації єдиної державної політики з розвитку фондового ринку і сприяння адаптації національного ринку до міжнародних стандартів;

2) координація діяльності державних органів з регулювання ринку цінних паперів;

3) державне регулювання і контроль за випуском і обертанням цінних паперів;

4) захист прав інвесторів;

5) сприяння у розвитку фондового ринку;

6) узагальнення практики використання законодавства України з цінних паперів;

7) здійснення державного регулювання і контролю у системі спільного інвестування.

Функції Комісії (загальна кількість функцій — 81):

- встановлення вимог до емісії і обігу цінних паперів (ЦП) і їх похідних, до випуску цінних паперів, у тому числі іноземних інвесторів;
- спільно з НБУ — встановлення додаткових вимог цінних паперів банків;
- встановлення стандартів випуску цінних паперів;
- видача дозволу на обіг ЦП українських емітентів за кордоном;
- здійснення реєстрації випуску ЦП;
- встановлення вимог до відкритого продажу ЦП;
- видача дозволу на здійснення будь-якої діяльності на РЦП;
- реєстрація фондових бірж і позабіржових торговців;
- координація роботи з підготовки фахівців;
- сертифікація фахівців;
- організація проведення наукових досліджень;
- встановлення порядку здійснення розрахунків національного депозитарія, який діє відповідно до Закону України «Про Національну депозитарну систему».

У 2001 році прийнятий Закон України «Про інститути спільного інвестування», що зіграв провідну роль у захисті інтересів інвесторів, завдяки чому український фондовий ринок був значно удосконалений.

Указ Президента України від 26.03.01 р. «Про додаткові заходи розвитку фондового ринку України» затвердив основні напрями змін на фондовому ринку на 2002 — 2005 рр.:

- > централізація ринку;
- > концентрація договорів з акціями стратегічних підприємств;
- > збільшення прозорості в діяльності емітентів.

Структура торгів на первинному ринку:

- облігації — 77 %;
- деривативи — 18 %;
- акції — 5 %.

На вторинному ринку — 60% облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП).

Деривативи — стандартні документи, що засвідчують право і/або зобов'язання придбати або продати базовий актив на визначених умовах у майбутньому. *Базовий актив* — предмет деривативу: цінні папери; товар; грошові кошти, зокрема валюта.

Форвардний контракт — двостороння угода за стандартною формою, що засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) базовий актив у визначений час і на визначених умовах у майбутньому з фіксацією цін під час укладання контракту.

Ф'ючерсний контракт — стандартний документ, що засвідчує зобов'язання придбати (продати) базовий актив у визначений час і на визначених умовах у майбутньому.

Базовий актив ф'ючерсів — це тільки товарні ресурси (за узгодженням з Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України) або грошові кошти (за узгодженням із НБУ).

Опціон – стандартний документ, що засвідчує право придбати (продати) базовий актив на визначених умовах у майбутньому з фіксацією ціни на час укладення такого контракту або під час такого придбання за рішенням сторін.

Випуск опціонів — сукупність опціонів одного класу з однаковим терміном дії і датою виконання.

Емітенти опціонів — тільки юридичні особи – торговці цінними паперами, що є членами фондової біржі або учасниками торгово-інформаційних систем (ТІС); їх власні засоби повинні відповідати нормативам встановленим ДКЦПФР.

Комісія може віднести будь-які види стандартних контрактів до опціонів або ф'ючерсів. Випуск опціонів і ф'ючерсів здійснюється як у паперовій, так і в безпаперовій формах. Під час укладання угоди-деривативу сторони повинні вказати хто є покупцем і хто — продавцем. Розмір плати за реєстрацію випуску опціонів встановлюється ДКЦПФР за узгодженням з КМУ.

Варанти — різновид опціону на покупку, який випускається емітентом разом із власними привілейованими акціями або облігаціями дає його власникові право на придбання простих акцій цього емітента протягом визначеного періоду за встановленою ціною. Варанти випускаються тільки ВАТ і тільки в документарній формі. Термін дії варанта не більше одного року. Обсяг базового активу емітента не повинен перевищувати 50% обсягу зареєстрованих акцій даного емітента. Не допускається випуск варантів для покриття збитків від господарської діяльності.

Цінні папери можуть бути іменними або на пред'явника. Вони використовуються як для здійснення розрахунків, так і для застави для забезпечення платежів і кредитів. Емітентами цінних паперів виступають держава в особі уповноваженого органу, юридична особа і у випадках, передбачених законодавством, – фізична особа. Емітент від свого імені випускає цінні папери і зобов'язується виконувати обов'язки, затверджені в умовах їх випуску.

В Україні можуть випускатися такі види цінних паперів: акцій, облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик, облігації місцевих позик, облігації підприємств, казначейські зобов'язання держави, ощадні сертифікати, інвестиційні сертифікати, векселі, приватизаційні папери.

Акція – цінний папір без встановленого строку обігу, що засвідчує дольову участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним. Вона дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь у розподіленні майна при ліквідації акціонерного товариства. Рішення про випуск акцій приймається засновниками акціонерного товариства або загальними зборами акціонерів та оформляється протоколом.

Випуск акцій акціонерним товариством здійснюється у розмірі його статутного фонду або на всю вартість майна державного підприємства (у разі

перетворення його в акціонерне товариство). Випуск акцій можна почати тільки після реєстрації інформації про їх емісію в Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку. Крім цього, необхідно опублікувати інформацію про випуск акцій в урядовій пресі або іншому офіційному виданні не менше як за 10 днів до початку передплати на ці цінні папери. Розміщення акцій відкритого акціонерного товариства здійснюється тільки проведенням передплати на акції. Головний принцип передплати полягає в тому, що коло осіб, які стануть власниками акцій, невідоме. Держателем акцій стане той, хто раніше сплатив вартість цих акцій. Акціонерні товариства закритого типу та акціонерні товариства, які створювалися в процесі приватизації, не реєстрували таку інформацію та не публікували її, тому що при створенні таких акціонерних товариств відкритий продаж акцій не відбувався. Але подальший розвиток фондового ринку і акціонерній формі власності буде вносити корективи в цей процес, прирівнюючи регулювання діяльності будь-яких акціонерних товариств.

Облігація (лат.— зобов'язання) – це цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера в передбачений строк з виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску).

На внутрішньому ринку України випускаються облігації таких видів:

- облігації внутрішніх і місцевих позик;
- облігації підприємств.

Рішення про випуск *облігацій внутрішніх і місцевих позик* приймається відповідно Кабінетом Міністрів України і місцевими радами. Найвідомішим проектом з організації місцевої позики був облігаційний займ Харківської міської ради в середині 90-х років ХХ., який успішно завершився. *Облігації підприємств* можуть випускатися суб'єктами господарювання усіх передбачених законом форм власності, об'єднанням підприємств, акціонерними та іншими товариствами і не дають власникам права на участь в управлінні. Рішення про випуск таких облігацій приймається емітентом і оформлюється протоколом. Акціонерні товариства можуть випускати облігації на суму не більше 25% від розміру їх статутного фонду і лише після повної оплати усіх випущених акцій.

Інвестиційний сертифікат – цінний папір, який надає право його власникові на отримання доходу у вигляді дивідендів. Цей цінний папір випускається для відкритого розповсюдження і є інструментом сучасних фінансово-кредитних механізмів на ринку інвестицій.

Отже, до цінних паперів, які пропонуються для відкритого продажу суб'єктами підприємницької діяльності, можна віднести акції відкритого акціонерного товариства, облігації, а також інвестиційні сертифікати, які випускають інвестиційні фонди та інвестиційні компанії.

Найновішим видом інвестиційного сертифіката є сертифікат Фонду операцій з нерухомістю, який засвідчує право його власника на отримання доходу від інвестування в операції з нерухомістю відповідно до Закону України

«Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»

Ощадний сертифікат – цінний папір у вигляді письмового свідоцтва банку про депонування грошових коштів, яке засвідчує право вкладника на одержання після закінчення встановленого строку повної суми депозиту і зазначених в ньому процентів.

Ощадні сертифікати видаються строкові (під певний договірний процент на визначений строк) або до запитання, іменні та на пред'явника. Дохід за ощадними сертифікатами виплачується при пред'явленні їх для оплати в банк, що їх випустив.

Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселевласнику).

Ринок цінних паперів – це частина ринку позичкового капіталу, де відбувається купівля-продаж цінних паперів; поділяється на біржовий, позабіржовий, первинний та вторинний.

Первинний ринок — це ринок перших і повторних випусків цінних паперів, де здійснюється їх початкове розміщення серед інвесторів.

Вторинний ринок – це ринок, на якому обертаються раніше емітовані на первинному ринку цінні папери. Вторинний ринок є незначним щодо первинного, але його темпи зростання постійно підвищуються і починають задовольняти інвестиційний попит.

Останнім часом відбувається падіння інтересу до облігацій внутрішньої державної позики після їх реструктуризації, а також за відсутності на ринку суттєвої кількості корпоративних та муніципальних облігацій.

Отже, фондовий ринок формується високими темпами. Менше ніж за 5 років випуск цінних паперів збільшився у 47 разів. Значна частина випусків акцій пов'язана із збільшенням статутного фонду в результаті індексації основних фондів, проведенням реорганізації акціонерних товариств. Але на нинішньому етапі акціонерні товариства є основними суб'єктами фондового ринку України.

У сучасних умовах реформування економіки використання інструментів фондового ринку є найефективнішим шляхом для залучення «дешевих» коштів. Загалом ресурси, що формуються у цій сфері, здатні перевищити за обсягами такі джерела фінансування, як банківські, державні і міждержавні кредити. Фондовий ринок дає можливості для інвестицій і тому постійно перебуває в центрі уваги державних органів влади України.

Важливу роль на фондовому ринку виконує **депозитарна діяльність**, сутність якої визначається наданням послуг щодо зберігання паперів незалежно від форми їх випуску, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках та обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів.

Згідно із Законом України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» Національна депозитарна система складається з двох рівнів:

- нижній рівень — зберігачі, які ведуть рахунки власників цінних паперів (ЦП) і реєстратори власників іменних ЦП;
- верхній рівень — Національний депозитарій України і депозитарії, що ведуть рахунки для зберігачів та здійснюють кліринг і розрахунки за договорами щодо ЦП.

Зберігачем виступає комерційний банк або торгівець цінними паперами, який має дозвіл на зберігання та обслуговування цінних паперів і операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів.

Реєстраторами є суб'єкти підприємницької діяльності (юридична особа), які одержали у встановленому порядку дозвіл на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Депозитарний облік — облік цінних паперів на рахунках власників цінних паперів у зберігачів або облік у цінних паперах, який здійснює депозитарій для зберігачів та емітентів.

Сфера діяльності Національної депозитарної системи (НДС):

- стандартизація депозитарного обліку цінних паперів відповідно до міжнародних стандартів;
- уніфікація документообігу;
- відповідальність збереження усіх видів цінних паперів;
- акумулювання доходів за цінними паперами, що беруться на обслуговування системою;
- регламентація й обслуговування механізмів позики і застави цінних паперів, які обслуговуються системою;
- створення і впровадження комплексної системи обслуговування.

Національний депозитарій створюється у формі відкритого акціонерного товариства для забезпечення функціонування єдиної системи депозитарного обліку. Уповноваженим органом управління часткою державної власності є Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Види депозитарної діяльності:

- зберігання і обслуговування обертання ЦП на рахунках і операції емітента щодо випущених ним ЦП;
- кліринг та розрахунки за угодами відносно ЦП;
- ведення реєстрів власників іменних ЦП.

Учасники Національної депозитарної системи – це:

- а) прями учасники – депозитарії, зберігачі, реєстратори.
- б) опосередковані учасники — організатори торгівлі цінними паперами, банки, торгівці цінними паперами, емітенти.

Обслуговування договорів щодо ЦП у бездокументарній формі можуть проводитися тільки учасниками НДС. Процедури в НДС стандартизовані й інформація є конфіденційною.

Сертифікат цінних паперів, що містить реквізити відповідного виду цінних паперів певної емісії, подає дані про кількість цінних паперів та засвідчує сукупність прав, наданих цими цінними паперами, що представляє собою *документарну форму цінного папера*.

Порядок, умови здійснення депозитарної діяльності учасниками та контроль за діяльністю Національної депозитарної системи здійснює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

2. Особливі фінансові послуги з цінними паперами

РЕПО — фінансова операція, що складається з двох частин. Одна зі сторін продає цінні папери іншій стороні і водночас бере зобов'язання їх викупити на визначену дату або за вимогою іншої сторони.

Залежно від терміну дії РЕПО поділяються на:

- нічні (на 1 день);
- відкриті (термін не встановлений);
- термінові (більше, ніж на 1 день з фіксованим терміном).

Міжнародна практика розглядає три варіанти переміщення і збереження цінних паперів в структурі РЕПО:

а) цінні папери, куплені в першій частині, переводяться покупцеві (знижується кредитний ризик, але високі витрати з переказу цінних паперів);

б) цінні папери переводяться на користь третьої сторони (третья сторона є гарантом виконання зобов'язань);

в) цінні папери залишаються у продавця з першої частини договору і він залишається їх зберігачем (найвищий кредитний ризик; продавець зобов'язаний вести роздільний облік власних і проданих цінних паперів; мінімальні витрати з переказу цінних паперів).

Види цінних паперів, які можуть використовуватися в цих операціях:

- державні цінні папери;
- цінні папери, гарантовані державою;
- першокласні векселі;
- акції й облігації великих підприємств;
- депозитні сертифікати.

Депозитарні розписки — цінні папери, що засвідчують права їх власників на визначену частку цінних паперів, що зберігаються в депозитарії.

Депозитарні розписки розповсюджені на всіх розвинутих фондових ринках. *Особливість*: зручність виведення на ринок цінних паперів іноземних емітентів. *Програми*: фірма «Еріксон» провела операції з депозитарними розписками на 16 млрд. дол., «Nokia» — на 5 млрд. дол.

Найбільша кількість депозитарних розписок розповсюджена на американському фондовому ринку.

Депозитарні розписки поділяються на два види: внутрішні (АДР); зовнішні, глобальні (ГДР).

Введення євро приводить до створення другого за величиною фондового ринку після американського.

Паризька біржа створила європейські депозитарні розписки (ЄДР) із метою залучення інвесторів на європейський ринок.

Спосіб досягнення мети: повна конверсія між АДР, звичайними цінними паперами та ЄДР.

Висока зацікавленість в ЄДР спостерігається з боку середніх компаній і багатих фізичних осіб, які хотіли б вкласти гроші в країни Латинської Америки. Депозитарні розписки ефективно використовуються при злитті компаній.

Недоліки операцій з депозитарними розписками: складність угод; тривалий період окупності засобів; мала кількість програм при значному обсязі засобів.

В Європі відбувається формування єдиного ринку фінансово-банківських послуг через євро.

На європейському ринку фінансових послуг відбувається створення холдингів з небанківськими структурами. Наприклад, завдяки небанківським фінансовим компаніям у Франції була створена найбільш передова в Європі система електронного переказу грошей.

Упровадження євро і створення ЄДР сприяло розширенню ринків:

- > короткострокових урядових цінних паперів;
- > комерційних рахунків;
- > депозитних сертифікатів;
- > міжбанківських депозитів;
- > РЕПО;
- > ф'ючерсів;
- > деривативів;
- > комерційних паперів.

3. Послуги фондових бірж на ринку фінансових послуг

Основними послугами фондових бірж на ринку фінансових послуг є:

⇒ *допуск цінних паперів до котирування на фондовій біржі*. Котирування – це механізм визначення і фіксації ціни цінних паперів в процесі біржових торгів упродовж кожного дня для роботи біржі та опублікування цін у біржовому бюлетені котирувального листа. Процедура внесення цінних паперів до списку цінних паперів, які котируються на фондовій біржі, називається **лістингом**;

⇒ *реєстрація угод з купівлі-продажу цінних паперів*. Угоди оформлюються у вигляді біржових контрактів, форма яких затверджується правлінням фондової біржі;

⇒ *допуск, реєстрація та акредитація брокерської контори*. Брокер – це посередник між інвестором (клієнтом) і біржею. **Брокерська контора фондової біржі** – зареєстрований на фондовій біржі окремий підрозділ господарського товариства або банківської установи, Фонду державного майна, які мають дозвіл ДКЦПФР на здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів;

⇒ *продаж на фондовій біржі пакетів акцій ВАТ, що належать державі*;

⇒ *оренда брокерського місця*. **Брокерське місце на фондовій біржі** – це сукупність правових умов і технічних послуг, які біржа надає кожному зі своїх членів для здійснення біржових торгів;

⇒ *розміщення векселів, якими оформлено заборгованість зі збору на обов'язкове державне пенсійне страхування*. Відповідно до рішень Уряду щодо порядку погашення заборгованості підприємств, установ зі збору на

обов'язкове державне пенсійне страхування Пенсійного фонду, який оформив із боржником векселі, дозволено розміщувати їх на відкритих торгах фондової біржі. Функції продавця векселів виконує спеціалізоване підприємство Пенсійного фонду в особі його представника. Покупцем є юридичні особи, які мають на це право;

⇒ *торгівля похідними цінними паперами. Похідні цінні папери* – це клас цінних паперів, метою обігу яких є отримання прибутку внаслідок зміни цін відповідного біржового активу. До похідних цінних паперів відносять опціони, ф'ючерси, фондові варанти, депозитні свідоцтва тощо;

⇒ *арбітражні справи та санкції.*

Контрольні питання

1. Яку роль у розвитку ринку фінансових послуг виконує фондовий ринок?
2. Хто є учасником ринку цінних паперів?
3. Задачі Комісії з цінних паперів та фондового ринку.
4. Чим відрізняється форвардний контракт від ф'ючерсного?
5. Що є базовим активом ф'ючерсів?
6. Які документи називають деривативами?
7. Які послуги на ринку фінансових послуг виконує фондова біржа?
8. Яку фінансову операцію називають РЕПО?
9. Основні принципи діяльності банків Європи.
10. Які переваги створення Європейського єдиного ринку фінансових банківських послуг для споживачів?

Тести для самоперевірки

1. Депозитні розписки – це:

- а) цінні папери;
- б) грошові кошти;
- в) права на об'єкти нерухомості;
- г) усі відповіді правильні.

2. До цінних паперів належать:

- а) вексель;
- б) страховий поліс;
- в) депозитний сертифікат;
- г) усі відповіді правильні.

3. Євровекселі – це зобов'язання:

- а) довготермінові;
- б) які обертаються на вторинному ринку;
- в) іменні.

4. Предметом деривативу є:

- а) цінний папір;
- б) поштовий переказ;
- в) право на землю.

5. Облігація – це:

- а) свідоцтво про надання позички;
- б) свідоцтво про надання кредиту;
- в) свідоцтво про право власності на землю.

6. Вартість, зазначена на цінному папері, називається:

- а) номінальною;
- б) курсовою;
- в) реальною.

7. На курс акцій прямо впливає:

- а) банківський процент;
- б) середня заробітна плата в країні;
- в) розмір одержуваного дивіденду;
- г) усі відповіді правильні.

8. Прямий дохід від облігації залежить від:

- а) інфляції;
- б) її ціни;
- в) банківського проценту.

9. Біржовий індекс характеризує:

- а) середню ціну окремого набору акцій;
- б) попит і пропозицію на конкретний пакет акцій;
- в) співвідношення рівня курсу валюти та інфляції.

10 До послуг фондових бірж, що діють на ринку фінансових послуг відносять:

- а) допуск цінних паперів до котирування;
- б) реєстрація угод з купівлі-продажу цінних паперів;
- в) оренда брокерського місця;
- г) усі відповіді правильні.

Література: 2 – 20; 22, с. 160 – 172; 26, с. 340 – 350; 40, с. 307 – 376.

Тема 9. ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ З ПРИЙНЯТТЯ РИЗИКУ

1. Поняття про страхування фінансових ризиків.
2. Сутність ринку страхових послуг.
3. Порівняльна характеристика двох Законів України – «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» і «Про страхування»

1. Поняття про страхування фінансових ризиків

Сутність *страхування* виражається в тому, що інвестор готовий відмовитися від частини прибутків, тільки б уникнути ризику, тобто він готовий заплатити за зниження ступеня ризику до нуля. Якщо вартість страховки дорівнює можливому збитку, інвестор, не схильний до ризику, захоче застрахуватися так, щоб забезпечити повне відшкодування будь-яких фінансових втрат. Страхування фінансових ризиків є одним із найпоширеніших способів його зниження. Страхування – це особливі економічні відносини. Для них обов'язкова наявність двох сторін:

страховика і страхувальника. Страховик створює за рахунок платежів страхувальника грошовий фонд (страховий чи резервний). Для страхування характерні:

- *цільове призначення створеного грошового фонду, витрачання його ресурсів тільки на покриття втрат (надання допомоги) в обумовлених випадках;*

- *повернення коштів, тому що ці кошти призначені для виплати відшкодування втрат від усіх страхувальників, а не від кожного окремо.*

У процесі страхування відбувається перерозподіл коштів учасниками створення страхового фонду: відшкодування збитків одному або декільком страхувальникам здійснюється шляхом розподілу втрат на всіх. Кількість страхувальників, які внесли платежі протягом того чи іншого періоду, більша від кількості тих, хто отримує відшкодування. Широко використовується *метод страхування цінового ризику* шляхом проведення протилежних операцій із різними видами біржових контрактів. Цей метод отримав назву хеджування.

Хеджування – це купівля і/або продаж похідних цінних паперів (опціонів або ф'ючерсів) для того, щоб знизити ризик можливих втрат від майбутніх біржових угод. Термін «хеджування» використовується у банківській, біржовій і комерційній практиці для визначення різних методів страхування, а також валютних ризиків. *Хеджування* можна розглядати як систему укладання термінових контрактів і угод, що враховує ймовірні в майбутньому зміни обмінних валютних курсів і ставить за мету уникнення несприятливих наслідків цих змін. В Україні хеджування розглядається як страхування від ризиків несприятливих змін цін на будь-які товарно-матеріальні цінності за контрактами і комерційними операціями, що передбачають поставку (продаж) товарів у майбутньому.

Контракт, що служить для страхування від ризиків зміни курсів (цін), має назву *хедж*. Суб'єкт господарювання, який здійснює хеджування, називається *хеджер*. Існують дві операції хеджування: хеджування на підвищення, хеджування на зниження.

Хеджування на підвищення, або хеджування купівлею – це біржова операція з купівлі термінових контрактів чи опціонів. Хедж на підвищення застосовується в тих випадках, коли необхідно застрахуватися від можливого підвищення цін (курсів) у майбутньому. Він дає змогу встановити купівельну ціну набагато раніше, ніж був придбаний реальний товар. Припустимо, що ціна товару (курс валюти чи цінних паперів) через три місяці зросте, а необхідний товар надійде через три місяці. Для компенсації втрат від очікуваного підвищення цін слід купити зараз за сьогоднішньою ціною терміновий контракт, пов'язаний із цим товаром, і продати у момент, коли буде купуватися товар. Оскільки ціна на товар і пов'язаний із ним терміновий контракт зміняться пропорційно в одному напрямку, то куплений раніше контракт можна продати дорожче на стільки, на скільки зросте до цього часу ціна на товар. Таким чином, здійснюючи хеджування на підвищення, страхує себе від можливого підвищення цін у майбутньому.

Хеджування на зниження, або хеджування продажем – це біржова операція з продажу термінового контракту. Хеджер, який здійснює хеджування на зниження, передбачає здійснити в майбутньому продаж товару, і тому, продаючи на біржі терміновий контракт або опціон, страхує себе від можливого зниження цін у майбутньому. Припустимо, що ціна товару (курс валюти, цінного папера) через три місяці знизиться, а товар необхідно буде продати через три місяці. Для компенсації передбачених втрат від зниження цін хеджер продає терміновий контракт сьогодні за високою ціною, а під час продажу свого товару через три місяці, коли ціна на нього впала, купує такий же терміновий контракт за заниженою (майже на стільки ж) ціною. Таким чином, *хедж на зниження* застосовується в тих випадках, коли товар необхідно продати пізніше. Хеджер намагається знизити ризик, який викликаний невизначеністю цін на ринку, за допомогою купівлі чи продажу термінових контрактів. Це дає можливість зафіксувати ціну, отримати прибутки і передбачити витрати. При цьому ризик, пов'язаний із хеджуванням, не зникає. Його беруть на себе спекулянти, тобто підприємці, які йдуть на певний, заздалегідь розрахований, ризик. Хеджування може здійснюватися за допомогою валютного опціону і через форвардну угоду.

2. Сутність ринку страхових послуг

Діяльність страхових компаній регулюється Законом України «Про страхування», ухваленим 2001 року, та низкою нормативних актів, прийнятих центральними органами виконавчої влади, зокрема Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг. Основним доповненням прийнятого Закону є мінімальний розмір статутного фонду страхової компанії, який необхідно збільшити з 100 000 до 1 000 000 євро. Ухвалення такої вимоги призведе до зменшення кількості страховиків і зростання концентрації капіталів та операцій у великих компаній, підвищення стабільності та ефективності страхового ринку України.

Важливим питанням розвитку страхування є присутність іноземних страхових компаній на українському ринку. Згідно з діючим законодавством частка іноземного інвестора у статутному фонді зареєстрованої в Україні страхової компанії не обмежена, що може сприяти заохоченню іноземних інвестиційних *капіталів* до страхового сектора України, впливаючи на формування конкурентоспроможного українського страхового ринку.

Згідно з Законом України «Про страхування» функції державного контролю та ліцензування діяльності страхових компаній покладено на спеціалізований орган — Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг, який є незалежним інтегрованим органом нагляду за діяльністю всіх сегментів фінансового ринку в тому числі і ринку страхування..

У ринковій економіці важливу роль відіграє сфера страхових послуг. Страхова діяльність супроводжується великою кількістю бізнес-ринків, тому підвищення ефективності страхової діяльності можливе за умов проведення ефективної державної політики регулювання страхового ринку України.

Здорова макроекономічна і структурна державна політика є суттєвою передумовою економічної стабільності системи страхування.

Ринок страхових послуг є невід'ємною частиною ринкової економіки. Ефективне функціонування системи страхування можливе за умов впровадження методів державного регулювання, що сприяє розвитку ринкових механізмів. У сучасних умовах господарювання перед державою і органами державного нагляду постало завдання вирішити проблеми, які заважають розвитку та функціонуванню страхового ринку і не сприяють формуванню дієвого вітчизняного страхового ринку, підвищенню його ефективності та розвитку економіки країни взагалі.

Важливим елементом державної політики регулювання страхової діяльності є інвестиційна діяльність страховиків. З прийняттям Закону України «Про страхування» у 2001 році було прийнято рішення щодо надання страховикам можливості здійснювати інвестиції не тільки в галузь житлового будівництва, а й у пріоритетні за постановою КМУ сфери економіки України. Присутність іноземних компаній принесе додаткові ресурси, розширить можливості та асортимент послуг страхового ринку, завдяки чому зросте попит на страхові продукти.

Не менш важливим питанням на страховому ринку України є низький рівень діяльності зі страхування життя, яке виступає важливим інструментом заохочення інвестицій громадян в економіку України. Причинами, що стримують розвиток особистого страхування, є:

- не вирішення проблеми компенсації громадянам державних виплат за договорами змішаного страхування життя;
- недовіра населення до цього виду страхування через зазначену вище причину, а також у зв'язку з банкрутствами страхових компаній;
- положення ст. 38 Закону України «Про страхування», в якій передбачено, що страховики, які отримали ліцензію на страхування життя, не мають права займатися іншими видами страхування.

Закон України «Про страхування» регулює відносини у сфері страхування та спрямований на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ.

3. Порівняльна характеристика двох законів

України – «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» і «Про страхування»

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» у статтях:

6. Договір про надання фінансових послуг.
11. Достовірність реклами та інформації.
14. Облік та звітність.
16. Об'єднання фінансових установ.
29. Напрями нагляду.
33. Звітність.

35. Документи, які надаються органу ліцензування для одержання ліцензії.

36. Рішення про видачу або відмову у ліцензії.

31. Обов'язкове збереження професійної таємниці – підкреслює взаємозв'язок із Законом України «Про страхування» у таких статтях:

13. Об'єднання страховиків.

16. Договір страхування.

33. Особливості ведення бухгалтерського обліку та звітності страховиків.

35. Державний нагляд за страховою діяльністю.

36. Функції соціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю.

38. Ліцензування страхової діяльності.

39. Відмова у видачі ліцензії на проведення страхової діяльності та розгляд спорів щодо її відкликання.

40. Таємниці страхування.

У ст. 13 Закону України «Про страхування» передбачено, що страховики можуть утворювати об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству України.

Подібні умови можна спостерігати в Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (у ст. 16 «Об'єднання фінансових установ»), де наголошено про те, що установи мають право на добровільних засадах об'єднувати свою діяльність, якщо це не суперечить законодавству України. Існує взаємозв'язок між ст. 16 Закону України «Про страхування» і ст. 6 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», де зазначено, що має містити договір страхування і договір про надання фінансових послуг. Це:

- назва документу;

- назва та адреса страховика (суб'єкти підприємницької діяльності);

- прізвище, ім'я, по батькові страхувальника (фізичної особи) та її адреса;

- інші умови за згодою сторін.

Ст. 33 Закону України «Про страхування» і ст. 14 «Облік і звітність» Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» передбачають, що фінансова установа (страховики) зобов'язані вести облік своїх операцій та надавати звітність за вимогами законодавчих органів. Відповідно до ст. 35 державний нагляд за страховою діяльністю на території України здійснюється уповноваженим органом та органами на місцях.

Відомості, які містить ліцензія, та види ліцензії відображено у статтях 37-38 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», а також статтях 38-39 Закону України «Про страхування»

Таким чином, Закон України «Про страхування» регулює відносини у сфері страхування і спрямований на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та громадян, а Закон України «Про фінансові послуги та державне

регулювання ринків фінансових послуг» встановлює загальноправові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг.

Контрольні питання

1. Основні особливості фінансових відносин у сфері страхування.
2. Що таке страхування, його сутність.
3. Що таке хеджування і в якій практиці його використовують?
4. Сутність операцій хеджування на підвищення і на зниження.
5. Які проблеми існують у розвитку страхового ринку України?
6. Основні страхові послуги ринку фінансових послуг.
7. В якій сумі визначений сучасний мінімальний розмір статутного фонду страхової компанії?
8. Який державний орган контролює та здійснює ліцензування страхових компаній?
9. Які є форми страхування?

Тести для самоперевірки

1. Функціями страхування є:

- а) ризикова;
- б) попереджувальна;
- в) регулювання ринку фінансових послуг;
- г) контролююча.

2. Самострахування – це:

- а) створення власних страхових фондів;
- б) окремий вид страхової діяльності;
- в) передача ризику страхових компаній;
- г) усі відповіді правильні.

3. Ознаками страхового ризику є:

- а) випадковий характер настання страхової події;
- б) настання страхової події за свідомих дій людини;
- в) обов'язкове відшкодування збитків;
- г) усі відповіді правильні.

4. Розмір страхових тарифів за добровільними видами страхування визначає:

- а) Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) страхувальник;
- г) страховик.

5. Кількість засновників (учасників) страховика відповідно до Закону України «Про страхування»:

- а) не менше п'яти;
- б) не менше двох;
- в) не обмежена;
- г) не менше трьох.

6. Договір страхування набирає чинності:

- а) з наступного дня після укладання;
- б) з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачено в договорі страхування;
- в) коли його укладено після страхового випадку.

7. Страховий пул – це:

- а) добровільне об'єднання страхових компаній з метою співстрахування великих ризиків;
- б) добровільне об'єднання страхових компаній з метою захисту інтересів страхувальників;
- в) обидві відповіді правильні.

8. Страховий тариф розраховується:

- а) статистично;
- б) на основі імітаційного моделювання;
- в) актуарно.

9. Фактичний запас платоспроможності страховика розраховується на підставі:

- а) валюти балансу;
- б) страхових резервів;
- в) обсягу кредитів;
- г) кількості страхувальників.

10 Нормативний запас платоспроможності страховика визначається на основі:

- а) розміру вільних резервів;
- б) розміру статутного фонду;
- в) надходження страхових платежів та страхових виплат.

Література: 19; 22, с. 173 – 177; 26, с. 200 – 242; 40, с. 389 – 414.

Тема 10. ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1. Сутність ринкової інфраструктури.
2. Основні елементи інфраструктури ринку фінансових послуг.
3. Фактори, що впливають на розвиток інфраструктури ринку фінансових послуг.
4. Стан розвитку інфраструктури ринку фінансових послуг України.

1. Сутність ринкової інфраструктури

Поняття «інфраструктура» перейшло в економічну термінологію з військової. Військове трактування в свій час поширилось і на народне господарство.

В економічній літературі поняття “інфраструктура” розглядається багатьма вченими, кожний із яких дає своє визначення даному поняттю. Окремо трактується і поняття “ринкова інфраструктура”.

Голіков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. розглядають інфраструктуру як *сукупність галузей господарства, що обслуговують виробництво і населення.*

Під ринковою інфраструктурою автори пропонують розуміти *весь комплекс елементів і видів діяльності, які створюють організаційно-економічні умови для функціонування ринкового механізму.*

Мороз А.М. визначає ринкову інфраструктуру як сукупність (в ідеальному випадку – комплекс) установ, організацій та інших суб'єктів сфери обігу, що забезпечують необхідні умови функціонування ринкової економіки у даній країні чи регіоні.

Залежно від видів ринку автор поділяє інфраструктуру на:

- інфраструктуру ринку капіталу;
- інфраструктуру ринку засобів виробництва;
- інфраструктуру ринку праці.

За Комаринським Я. **ринкова інфраструктура** – це система установ і організацій (банків, бірж, страхових компаній, консультаційних та інформаційно-маркетингових фірм тощо), які забезпечують вільний рух товарів і послуг на ринку.

Бланк І.А. використовує поняття *інвестиційної інфраструктури*, що включає найбільш важливі галузі економіки, установи і засоби, що безпосередньо забезпечують процес безперервного здійснення інвестицій.

У макроекономічному розумінні ринкова інфраструктура носить не обслуговуючий, а забезпечуючий характер щодо всієї економіки країни. Тому в макроекономічному розумінні, **ринкова інфраструктура** – це підсистема ринкової економічної системи, сукупність елементів якої забезпечує функціонування взаємозв'язків між господарчими суб'єктами; оптимізує рух товарно-грошових потоків і носить не обслуговуючий, а забезпечуючий характер щодо всієї економіки країни.

Вказані трактування “інфраструктури” та “ринкової інфраструктури” не можуть бути використані без попередніх серйозних обумовлень, що визначають **значення** даних категорій в сучасних умовах.

По-перше, невиробничі галузі перетворюються у провідну сферу зайнятості, в сучасних умовах їх вже не можна зводити до виконання ними деяких допоміжних функцій, як наприклад, «обслуговування». (У розвинених країнах «третинний сектор» – це сфера послуг, яка перетворюється у провідну сферу зайнятості).

По-друге, інфраструктура в ринковій економічній системі не обслуговує, а забезпечує нормальне функціонування всієї економіки. (Раніше існував так званий галузевий підхід згідно з яким виділялись “головні” і “другорядні” галузі).

По-третє, в сучасних умовах зростає роль суб'єктивних факторів, які впливають і на роль економіки і на роль ринкової інфраструктури (роль людини)

До основних об'єктів ринкової інфраструктури, які надають послуги відносять: фонди розвитку й підтримки, комерційні банки, аудиторські фірми,

лізингові компанії, асоціації підприємств, товарні, валютні та фондові біржі, центри інформаційного обслуговування, біржі праці, бізнес-центри, страхові компанії, консультаційні та інформаційно-маркетингові фірми тощо.

Функції об'єктів ринкової інфраструктури:

- правове та економічне консультування підприємців;
- захист інтересів підприємців у різних структурах;
- фінансова підтримка, надання кредитів;
- кредитування разом з лізингом і аудитом;
- страхування нових господарських формувань;
- регулювання руху робочої сили тощо.

2. Основні елементи інфраструктури ринку фінансових послуг

Інфраструктура – це сукупність елементів, що забезпечують безперебійне функціонування взаємозв'язків об'єктів і суб'єктів певної відносно самостійної системи й оптимізують їх взаємодію.

Елементи інфраструктури ринку фінансових послуг:

Інституційний – це відповідні інститути загального та спеціального призначення, які здійснюють забезпечення просування товарно-грошових потоків (фірми, банки, фонди, біржі, система підготовки кадрів та інші об'єкти ринкової інфраструктури).

Інформаційний – це інформаційні мережі та потоки:

- асоціації чи добровільні об'єднання, що представляють інтереси інших інститутів (напр. Асоціація українських банків);
- інститути, що забезпечують зворотній зв'язок між суб'єктами ринкових відносин (напр. засоби масової інформації).

Інформаційна складова характеризується низьким рівнем професійного аналізу, відсутністю сучасних інформаційних систем, особливо в галузі українізації діловодства та технічного аналізу діяльності сегментів як фінансового ринку в цілому так і окремо ринку фінансових послуг.

Законодавчий (юридичний) – це суб'єктивний елемент, що представлений відповідною частиною господарського законодавства, який регламентує як діяльність інститутів ринкової інфраструктури, так і поведінку суб'єктів ринкових відносин. Законодавче забезпечення діяльності суб'єктів фінансового ринку і РФП характеризується низькою ефективністю. Причиною цього є недостатньо розвинена законодавча база та її нестійкість, а також часті перегляди “правил гри” на фінансовому ринку.

Соціальний – відображає рівень ринкового мислення (менталітет) населення і його готовність діяти за правилами і закономірностями функціонування ринку (мова, етика ділового спілкування, професійна етика, рівень життя, наявність інформації про послуги РФП тощо).

Соціальний моніторинг фінансових можливостей та інвестиційних уподобань населення регіонів показує, що рівень економічного, а особливо “біржового” мислення і сприйняття ринкового фінансового механізму громадянина України далеко від того, який характеризує соціальну активність.

Населення майже не володіє комерційно-фінансовою інформацією щодо діяльності фінансових посередників на регіональних фінансових ринках. Інформаційний вакуум, що спостерігається в регіонах України, є причиною того, що потенційний інвестор економіки – населення тільки частково присутній на фінансовому ринку.

Саме ці елементи визначають цілісність і завершеність як ринкової інфраструктури в цілому, так і окремих її елементів.

3. Фактори, що впливають на розвиток інфраструктури ринку фінансових послуг

Інфраструктуру РФП можна розглядати в декількох контекстах (з декількох сторін): *по-перше*, будь-який ринок, в т.ч. і РФП не існує ізольовано від усієї економіки і по-друге, будь-який ринок, в т.ч. і РФП розглядається як *глобальна* інфраструктура (на рівні національного ринку) і як *локальна* інфраструктура (на рівні окремих регіонів та територіально-адміністративних утворень). Тому на рівень розвитку інфраструктури РФП впливає багато факторів. Одні із них діють прямо, інші побічно.

Фактори, що діють прямо на інфраструктуру РФП – це фактори внутрішнього середовища:

- фінансовий і кадровий потенціал;
- довіра клієнтів і її наявність, уміння співпрацювати з фінансовими інститутами;
- якість маркетингової діяльності;
- ефективність стратегічних рішень тощо.

До факторів, на які може впливати фінансовий інститут належать: ринковий попит, конкуренція, рівень розвитку інфраструктури фінансового ринку або окремого сегменту фінансового ринку – це контрольовані фактори.

До *неконтрольованих факторів*, що впливають на формування інфраструктури фінансового ринку і в т.ч. РФП належать:

- загально-економічна ситуація в регіоні, країні та за її межами;
- рівень життя;
- заощадження населення;
- кон'юнктура фінансового ринку;
- демографічна і політична ситуація тощо.

Дія цих факторів визначає поведінку фінансових інститутів у ринковому середовищі, формує стратегію і тактику, окреслює можливості просування фінансових послуг на ринку.

4. Стан розвитку інфраструктури ринку фінансових послуг в Україні

Аналізуючи стан розвитку інфраструктури ринку фінансових послуг України, слід визначити, що ринковою її ще важко назвати. Існуюча інфраструктура є перехідною, незрілою, несформованою, причому в кожному з

означених складових елементів: інституційному, інформаційному, юридичному та соціальному.

Розвиток інфраструктури і фінансового ринку і РФП повинен бути побудований за міжнародними стандартами, але із врахуванням специфіки нашої країни.

Пропозиції щодо розбудови інфраструктури РФП в Україні:

- на грошовому і кредитному ринку необхідно посилити ринкові процеси в регіонах та роль у них місцевих органів самоврядування;
- активізувати створення стабільного і сприятливого для розвитку населення законодавства;
- формування здорового конкурентного середовища;
- повернення довіри до фінансових інститутів з боку населення і суб'єктів підприємницької діяльності;
- при підтримці з боку держави розвивати мережу філій і активізувати інвестиційну діяльність банків та інших фінансово-кредитних установ, що найбільш пристосовані до інвестиційної діяльності;
- створити спеціальну банківську установу, яка б займалася довгостроковим кредитуванням під низькі відсотки та ін.

Контрольні питання

1. Які чинники зумовлюють зростання ролі інфраструктури в сучасних умовах розвитку економіки?
2. Основні об'єкти ринкової інфраструктури, що надають послуги на РФП та їх функції.
3. Основні елементи інфраструктури РФП.
4. Які фінансові інститути представляють інституційний елемент РФП?
5. Який елемент інфраструктури РФП відображає рівень ринкового мислення населення?
6. Які фактори впливають на інфраструктуру РФП?
7. Які фактори впливу на інфраструктуру РФП відносять до контрольованих і які до не контрольованих?
8. Які показники характеризують стан сучасного розвитку інфраструктури РФП?
9. Пропозиції щодо розбудови інфраструктури РФП в Україні.

Тести для самоперевірки

1. Об'єктами ринкової інфраструктури є:

- а) комерційні банки;
- б) аудиторські фірми;
- в) бізнес-центри;
- г) страхові компанії;

д) усі відповіді правильні.

2. Виділити функції об'єктів ринкової інфраструктури:

- а) правове та економічне консультування підприємців;
- б) захист інтересів підприємців;
- в) кредитування разом з лізингом та аудитом;
- г) регулювання руху робочої сили.

3. Елементами інфраструктури ринку фінансових послуг є:

- а) інституційний;
- б) інформаційний;
- в) законодавчий;
- г) усі відповіді правильні.

4. Об'єктами інституційного елемента РФП є:

- а) фірми, банки;
- б) фонди, біржі;
- в) страхові компанії;
- г) етика ділового спілкування.

5. Виділити фактори, що впливають на розвиток інфраструктури вітчизняного РФП:

- а) якість маркетингової діяльності;
- б) фінансовий та кадровий потенціал;
- в) ефективність управлінських рішень;
- г) ринковий попит.

6. Виділити неконтрольовані фактори, що впливають на формування інфраструктури фінансового ринку:

- а) рівень життя;
- б) заощадження населення;
- в) загальноекономічна ситуація в країні;
- г) ринковий попит і конкуренція.

7. Елементом інфраструктури, що відображає рівень ринкового мислення населення є:

- а) законодавчий;
- б) соціальний;
- в) інституційний;
- г) інформаційний.

8. Елементами що визначають цілісність і завершеність ринкової інфраструктури є:

- а) збільшення частки населення, як потенційного інвестора економіки;
- б) наявність інформації про фінансові послуги та суб'єктів, що їх надають;
- в) рівень життя.

Література: 40, с. 43 – 46, 474 – 478, 493 – 500.

Тема 11. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА САМОРЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1. Мета і форми державного регулювання ринків фінансових послуг.
2. Органи державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні та координація їх діяльності.
3. Правова база діяльності фінансових установ в Україні.

1. Мета і форми державного регулювання ринків фінансових послуг

Ринкові процеси в Україні відбуваються в умовах інвестиційних ресурсів, необхідних для розвитку економіки. Однією з пріоритетних функцій держави і суспільства є гарантування прав та визначення нормативно-законодавчих основ інвестиційної діяльності. При формуванні інвестиційного потенціалу та засобів його використання завданням державного регулювання ринку фінансових послуг є забезпечення діяльності позичальників капіталу і фінансових посередників з метою стабільного розвитку і функціонування цього ринку.

Метою державного регулювання ринків фінансових послуг в Україні є:

- 1) проведення єдиної ефективної державної політики фінансових послуг;
- 2) захист інтересів споживачів фінансових послуг;
- 3) створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг;
- 4) контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг;
- 5) сприяння інтеграції в європейський та світовий ринок фінансових послуг.

Регулювання ринку фінансових послуг здійснюється із встановленням вимог до суб'єктів фінансових відносин та інвестиційного процесу, обов'язкових для всіх інвесторів. Це сприяє позитивним змінам, які впливають на розвиток ринкової економіки. Стосовно великих інвесторів і емітентів цінних паперів державний контроль є платою за стабільність та надійність їх діяльності.

Закордонний досвід економічного розвитку показав, що висока якість фінансових активів підвищує якість ринку фінансових послуг і стимулює економічне зростання країни. Високоякісний та врегульований ринок знижує загальний ризик, який міжнародні інвестори пов'язують з конкретною країною. Появлення відповідного регулятивного органу в Україні – *Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг* — має сприяти формуванню необхідних принципів регулювання діяльності фінансових установ. Всі види фінансових установ повинні мати фідучіарні (довірчі) відносини зі своїми клієнтами.

Сучасне законодавство відзначає термін «фінансова установа» більше, ніж у 90 законах, указах та інших нормативних актах. Але в Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначення сутності фінансової установи повинно усунути законодавчі розбіжності та сприяти створенню ефективних структур для всебічного реформування сектора на рівні окремих видів фінансових установ. До важливих

питань можна також віднести проблеми оподаткування, обліку, звітності, розмежування активів клієнтів та фінансових посередників та їх відповідальність, санкції за порушення ними договірних зобов'язань.

Закон України «Про попередження і протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом» (прийнятий у 2002 р.) характеризує систему фінансового моніторингу.

Обов'язковий фінансовий моніторинг — сукупність заходів спеціального уповноваженого органу з питань, що стосуються аналізу інформації щодо фінансових операцій. Система фінансового моніторингу складається з первинного і державного рівнів.

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу — це: банки; страхові компанії; фінансові установи; платіжні організації; еквайрингові установи; клірингові установи; товарні, фондові й інші біржі; професійні учасники ринку цінних паперів; інститути спільного інвестування; гральні установи і ломбарди; інвестиційні і недержавні пенсійні фонди; некредитні організації, що здійснюють переказ грошей.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу — це: центральні органи виконавчої влади; НБУ; спеціальні уповноважені органи.

Основними *формами* державного регулювання РФП є:

- прийняття актів законодавства з питань діяльності учасників ринку;
- регулювання випуску та обігу фінансових активів, прав і обов'язків учасників ринку;
- видача спеціальних дозволів (ліцензій) на здійснення професійної діяльності на ринку та забезпечення контролю за такою діяльністю;
- створення системи захисту прав інвесторів і контролю за дотриманням цих прав емітентами фінансових активів і особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку фінансових послуг;
- контроль за достовірністю інформації, що надається контролюючим органам емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку;
- контроль за дотриманням антимонопольного законодавства на ринку фінансових послуг тощо.

2. Органи державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні та координація їх діяльності

Прийняття Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» включає велику кількість основних принципів з регулювання діяльності фінансових установ. Створено єдиний наглядовий орган, що регулює та контролює їх діяльність — *Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг*.

Передумовами її створення були:

- необхідність у регулюванні діяльності окремих фінансових установ, які перебували поза виваженим контролем;

- неефективність запровадження окремого нагляду за окремим видом послуг (єдина організація з відповідною структурою зможе одночасно контролювати всі установи);

- потреба у необхідності розвитку ринку фінансових послуг та набуття досвіду.

Це зробити набагато легше за умови існування однієї великої структури замість кількох дрібних. Місце такого нового органу в системі виконавчої влади та ступінь його незалежності потребують додаткового визначення. Але при цьому слід розглянути перспективи взаємодії єдиного органу нагляду за небанківськими установами паралельно з існуючими ДКЦПФР та НБУ, який контролює діяльність банків.

У табл. 11.1 наведено переваги та недоліки комплексної системи нагляду за ринком фінансових послуг.

SWOT-аналіз консолідації державного нагляду за ринком фінансових послуг

Таблиця 11.1

Переваги	Недоліки
Для української системи уніфікований підхід дозволяє досягти економії ресурсів за рахунок збільшення масштабів діяльності та забезпечення можливості інтегрування із досвіду регулювання	Інтегрований підхід обмежує можливості економії за рахунок обсягу діяльності на противагу економії за рахунок її масштабу
Для невеликих фінансових ринків з високим рівнем інтеграції, особливо в поєднанні з високим ступенем концентрації галузі, об'єднане фінансове регулювання дозволяє поліпшити ефективність регулювання та зменшити обсяги регуляторного арбітражу	В об'єднаному органі можуть постати проблеми різниці у регулюванні різних видів фінансових послуг, наприклад, цінних паперів та валюти, кредитних спілок і довірчих товариств тощо
Надання фінансових послуг на основі єдиного дозволу	Можливе зростання витрат за рахунок великого розміру органу
Зменшення витрат на сучасному етапі внаслідок їх подальшого зростання	Фактична монополія може зменшити чутливість органу до потреб сектора і буде надмірним регулятивним тягарем
Уніфікація та гнучкість процесу добору та розстановки кадрів, забезпечення можливостей для професійного зростання	Невизначеність або неточність мети інтегрованого регуляторного органу, що зменшує реальну підзвітність його керівництва

Значний потенційний попит на продукти та послуги різних категорій фінансових установ залишається незадоволеним. Тому втрачаються ті переваги, які економіка могла б отримати від великих обсягів фінансування з боку цих установ. Також втрачається можливість використання переваг підвищення ефективності за допомогою цих установ: поліпшення якості управління підприємствами за рахунок фінансування їх пенсійними та інвестиційними фондами; поліпшення страхування від ризиків; розширення кредитування

малого бізнесу з боку кредитних спілок; збільшення кількості інвестицій за рахунок поліпшення системи лізингу.

Український небанківський фінансовий сектор перебуває на початковій стадії становлення, поступаючись за своїм розміром та асортиментом послуг відповідним секторам багатьох країн з перехідною економікою. Також він істотно поступається банківському сектору за важливістю, прозорістю, системною організацією та законодавчим забезпеченням.

Аналіз окремих секторів показує, що кількість недержавних пенсійних фондів та інвестиційних компаній, які є активно діючими установами, зменшується. В інших галузях (зокрема страхування, кредитні спілки та лізинг) показники та позиція існуючих установ є кращою для здійснення вагомого внеску у мобілізацію та інвестування заощаджень населення.

Лізинг може заповнити дефіцит фінансування малого бізнесу і швидко зрости за рахунок запровадження програми регулювання, запропонованої Світовим банком.

Кредитні спілки відіграють важливу роль на ринковому сегменті дрібних вкладників та інвесторів, можуть потенційно заповнити існуючий в Україні дефіцит відповідних послуг для населення. Необхідно приділити більше уваги зміцненню і перебудові основ цього сектора. Такий перегляд позицій має поставити в центр уваги інтереси тих, хто надає кошти (в основному, дрібних вкладників), та зробити особливий наголос на необхідності системи регулювання, яка захистить інтереси цих інвесторів. Уряд мусить оцінити ситуацію та взяти курс на довгострокову перспективу.

3. Правова база діяльності фінансових установ в Україні

В сучасних умовах ринок фінансових послуг України включає велику кількість фінансових установ, які надають більше 500 видів різних послуг. Для регулювання діяльності фінансових установ на ринку потрібна досконала правова база.

В усіх країнах, в т.ч. і в Україні, регулювання діяльності фінансового ринку і ринку фінансових послуг, як його сегмента, здійснюється трьома гілками влади: законодавчою, виконавчою і судовою. Взагалі *елементами* державного регулювання (про що було уже сказано) є: законодавчі та підзаконні акти; органи державного управління, що забезпечують пряме втручання у діяльність ринку; непряме втручання держави.

Законодавчою базою регулювання фінансового ринку в Україні є:

1. *Конституція України* – вища юридична сила, яка визначає права законодавчої, виконавчої і судової влади у сфері функціонування фінансового ринку та його сегментів.

2. *Укази президента* щодо регулювання фінансового ринку.

3. *Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів*, міністерств та інших органів виконавчої влади, що стосуються окремих напрямів регулювання.

4. *Конституційний Суд України* – вирішує всі питання про відповідність законів та інших актів щодо Конституції України.

5. *Договори та угоди*, що укладаються між учасниками ринку у зв'язку з наданням фінансових послуг, пов'язаних з емісією, обігом цінних паперів та іншими послугами.

6. *Закони України*, що регулюють ринок фінансових послуг, прийняті Верховною Радою України:

- Закон України *«Про цінні папери та фондовий ринок»* (2006) – визначає поняття цінних паперів, їх види; регулює діяльність щодо емісії та обігу цінних паперів, визначає правовий статус і організаційні засади фондових бірж.

- Закон України *«Про господарські товариства»* (1991) – визначає поняття і види акціонерних товариств, правила їх створення та діяльності; права і обов'язки учасників і засновників.

- Декрет КМУ *«Про довірчі товариства»* (1993) – визначає поняття довірчого товариства як інституційного інвестора, особливості створення і діяльності.

- Постанова Верховної Ради України *«Про Концепцію функціонування і розвитку фондового ринку України»* (1995) – визначає головну мету та основні принципи функціонування і розвитку фондового ринку України.

- Закон України *«Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»* (1996) – визначає напрямки державного регулювання ринку цінних паперів в Україні.

- Закон України *«Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні»* (1997) – визначає правові основи обігу цінних паперів у депозитарній системі та правила електронного обігу.

- Закон України *«Про лізинг»* (1997) – визначає сутність лізингу, його види та послуги.

- Закон України *«Про банки і банківську діяльність»* (2000) – визначає види банківської діяльності, встановлює порядок випуску, продажу, зберігання цінних паперів та управління ними банком.

- Закон України *«Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)»* (2001) – визначає види інвестиційних компаній, порядок їх реорганізації, створення та види діяльності.

- Закон України *«Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»* (2001) – визначає мету, шляхи та органи регулювання ринку фінансових послуг.

- Закон України *«Про обіг векселів в Україні»* (2001) – визначає особливості обігу векселів в Україні, який полягає у видачі переказних та простих векселів, здійснення операцій з векселями відповідно до Женевської конвенції 1930 року.

- Закон України *«Про попередження і протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом»* (2002) характеризує систему фінансового моніторингу та інші закони, що регулюють діяльність всіх сегментів фінансового ринку.

Контрольні питання

1. Мета і форми державного регулювання РФП.
2. Шляхи державного регулювання діяльності фінансових установ.
3. Міжнародні стандарти регулювання ринку фінансових послуг.
4. Що є правовою базою діяльності фінансових установ в Україні?
5. Назвати суб'єкти державного фінансового моніторингу.
6. Із яких рівнів складається система фінансового моніторингу?
7. Переваги та недоліки державного нагляду за ринком фінансових послуг.
8. Який державний орган здійснює регулювання РФП в Україні?
9. Пропозиції щодо розбудови РФП в Україні.

Тести для самоконтролю

1. Метою державного регулювання ринку фінансових послуг є:

- а) захист інтересів споживачів фінансових послуг;
- б) сприяння капіталізації фінансових установ;
- в) розвиток банківської системи;
- г) усі відповіді правильні.

2. Формами державного регулювання РФП є:

- а) ліцензування фінансових установ;
- б) нагляд за діяльністю фінансових установ;
- в) впровадження заходів впливу на розвиток фінансових установ;
- г) усі відповіді правильні.

3. До органів здійснення державного регулювання РФП відносять:

- а) Адміністрацію Президента України;
- б) Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг;
- в) органи місцевого самоврядування;
- г) усі відповіді правильні.

4. Голову Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг призначає:

- а) Президент України;
- б) Прем'єр-Міністр України;
- в) Голова НБУ;
- г) Антимонопольний комітет.

5. До основних напрямів нагляду Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг належить встановлення критеріїв і нормативів щодо:

- а) ліквідності;
- б) капіталу та платоспроможності;
- в) прибутковості;
- г) якості активів та ризиковості операцій;
- д) усі відповіді правильні.

6. Виділити напрями регулювання РФП:

- а) регулювання складу фінансових інструментів та учасників ;
- б) регулювання інформаційних потоків на ринку;
- в) регулювання операцій та форм торгівлі;
- г) усі відповіді правильні.

7. Недержавними інститутами-регуляторами здійснюється регулювання:

- а) міжнародне;
- б) державне;
- в) внутрішнє;
- г) усі відповіді правильні.

8. Виділити важелі непрямого втручання держави у регулювання РФП:

- а) податкова політика;
- б) регулювання грошової маси й обсягів кредитів через вплив на ставку позикового відсотка;
- в) гарантії держави щодо позик приватного сектора;
- г) усі відповіді правильні.

9. Регулювання банківської діяльності – це:

- а) використання монетарних інструментів з метою впливу на обсяг і структуру банківських резервів;
- б) застосування превентивних і протекційних заходів, що спрямовані на забезпечення стабільності функціонування банківської системи;
- в) розробка та ухвалення законів, що регламентують діяльність банків;
- г) усі відповіді правильні.

10. Цілі регулювання РФП – це:

- а) створення нормальних умов для роботи всіх учасників РФП;
- б) захист учасників ринку від злочинних посягань;
- в) створення ринкових нововведень;
- г) усі відповіді правильні.

Література: 1; 2; 8 – 20; 22, с. 178 – 182; 26, с. 78 – 137; 40, с. 531 – 579.

Висновки

Рівень розвитку та процес становлення ринку фінансових послуг відбувається зростаючими темпами.

Проблемами розвитку фінансових установ (ФУ) в Україні є:

- несприятливий макроекономічний клімат: економічні та валютні коливання, цінова нестабільність тощо;
- повільна реалізація довгострокової урядової політики щодо створення ефективного фінансового сектора, до якого входять платоспроможні та надійні фінансові установи;
- неефективний захист учасників ринку фінансових послуг (початок діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг має сприяти поліпшенню цієї ситуації);
- високий ступінь недовіри населення до будь-яких фінансових інститутів;

- недостатньо якісний рівень професійного середовища, пов'язаний з незадовільною кваліфікацією персоналу фінансових установ.

Наведені чинники стримують зростання всіх видів ФУ, незважаючи на зростаючий попит на фінансові послуги. Визначено, що кожна з категорій ФУ має низку власних проблем. Їх вирішення є державним завданням, яке має бути сформульовано у загальних стратегічних завданнях реформування фінансового сектора.

Пропозиції щодо розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг:

1. Розроблення й впровадження системної стратегії розвитку ринку фінансових послуг України, спрямованої на створення сприятливих умов для розвитку небанківського фінансового сектора в цілому та окремих видів ФУ.

2. Створення цілісної законодавчої бази для всіх видів діяльності ФУ:

- дати чітке визначення терміна «небанківська фінансова установа» та чіткий перелік таких установ;

- визначити загальні принципи надання фінансових послуг для всіх ФУ;

- визначити механізм і мінімальні стандарти ефективності для державного регулювання та нагляду за діяльністю всіх видів ФУ;

- розробити рамкові положення щодо інших законів, зокрема про платіжні системи, про «відмивання» грошей, про факторинг, про кредитні спілки, про деривативи цінних паперів тощо.

3. Узгодження всіх спеціальних законодавчих актів з окремих категорій ФУ з пріоритетами загальної стратегії їх розвитку.

4. Інтегрування діяльності різних державних органів з нагляду за ФУ різних категорій для забезпечення впровадження цілісної державної політики регулювання та нагляду за діяльністю ФУ.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Акція – цінний папір без встановленого строку обігу, що засвідчує дольову участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним.

Андеррайтинг — це комплекс послуг з організації та проведення емісії цінних паперів, що надаються фінансовими посередниками емітенту; система послуг, яка включає етапи роботи із підготовки та проведення емісії, визначення ризику цього процесу та можливості його хеджування.

Андеррайтинговий дисконт – різниця між ціною викупу та ціною розміщення цінного папера.

Базовий актив ф'ючерсів — це тільки товарні ресурси (за узгодженням з Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України) або грошові кошти (за узгодженням із НБУ).

Банківська гарантія – поручительство, видане банком-гарантом, про виконання клієнтом або іншою особою грошових або інших зобов'язань.

Банкомат – програмно-технічний комплекс, що в порядку самообслуговування дозволяє за допомогою спеціальних платіжних засобів одержати гроші в готівковій формі, внести кошти для зарахування на рахунки, одержати інформацію про стан рахунків, виконати інші операції відповідно до технічно-функціональних можливостей.

Банк-кореспондент – банк, що відкриває в іншому банку кореспондентський рахунок.

Брокерська діяльність – діяльність з укладення угод з продажу цінних паперів, страхових полісів та інших фінансових послуг на основі угод комісії або доручення.

Брокерська контора фондової біржі – зареєстрований на фондовій біржі окремий підрозділ господарського товариства або банківської установи, Фонду державного майна, які мають дозвіл ДКЦПФР на здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів;

Брокерське місце на фондовій біржі – це сукупність правових умов і технічних послуг, які біржа надає кожному зі своїх членів для здійснення біржових торгів.

Гарантія — документоване поручительство за виконання певною особою грошових чи майнових зобов'язань або форма відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань.

Варант — різновид опціону на покупку, який випускається емітентом разом із власними привілейованими акціями або облігаціями дає його власникові право на придбання простих акцій цього емітента протягом визначеного періоду за встановленою ціною.

Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселевласнику).

Вторинний ринок – ринок, на якому обертаються раніше емітовані на первинному ринку цінні папери.

Депозитарні розписки — цінні папери, що поширені на розвинених фондових ринках світу і засвідчують права їх власників на визначену частку цінних паперів, що зберігаються в депозитарії.

Депозити — кошти у національній та іноземній валюті, що передані їх власником або іншою особою за його дорученням у готівковій або безготівковій формі на рахунок власника у фінансовій установі для зберігання на певних умовах.

Депозитна політика — це система заходів банку чи фінансової установи із формування портфеля депозитних послуг, різноманітних форм і методів здійснення цих заходів, визначення його конкурентних позицій на даному сегменті ринку та забезпечення стійкості й надійності ресурсної бази.

Деривативи — стандартні документи, що засвідчують право і/або зобов'язання придбати або продати базовий актив на визначених умовах у майбутньому.

Дилерська діяльність — це діяльність з укладання угод від свого імені і за свій рахунок через оголошення цін купівлі та продажу фінансових послуг за об'явленими цінами.

Допоміжні фінансові операції — це здійснення обов'язкових дій (операцій) під час виконання фінансових послуг з нефінансовими активами.

Еквайр — юридична особа, власник спеціальних платіжних засобів.

Еквайринг — діяльність з обслуговування торгівців і виконання розрахунків з ними по операціях, що здійснюються із застосуванням СПЗ.

Емітенти опціонів — тільки юридичні особи — торгівці цінними паперами, що є членами фондової біржі або учасниками торгово-інформаційних систем, власні засоби яких відповідають нормативам, встановленим ДКЦПФР.

Інвестиційний сертифікат — цінний папір, який надає право його власникові на отримання доходу у вигляді дивідендів, випускається для відкритого розповсюдження і є інструментом сучасних фінансово-кредитних механізмів на ринку інвестицій.

Інфраструктура — це сукупність елементів, що забезпечують безперебійне функціонування взаємозв'язків об'єктів і суб'єктів певної відносно самостійної системи й оптимізують їх взаємодію.

Казначейські зобов'язання — боргові цінні папери, що емітуються державою в особі уповноважених органів та розміщуються виключно на добровільних засадах серед фізичних та юридичних осіб.

Котирування — це механізм визначення і фіксації ціни цінних паперів в процесі біржових торгів упродовж кожного дня для роботи біржі та опублікування цін у біржовому бюлетені котирувального листа.

Кредит — позичковий капітал кредитної установи в грошовій формі, що передається в тимчасове користування на умовах забезпеченості, зворотності, терміновості, платності, цільового характеру використання.

Кредитна спілка — це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Кредитна установа – фінансова установа, що за законом має право надавати фінансові кредити за рахунок залучених засобів на власний ризик.

Лізинг — підприємницька діяльність, спрямована на інвестування власних та залучених фінансових коштів, що полягає в наданні лізингодавцем у виняткове користування на певний строк лізингоодержувачу майна, яке є власністю лізингодавця або набутого для лізингоодержувача відповідного продавця майна при умові оплати лізингоодержувачем лізингових платежів.

Лістинг – процедура внесення цінних паперів до списку цінних паперів, які котируються на фондовій біржі.

Маркет-мейкери (ті, що формують ринок) – торгівці, які займаються дилерською діяльністю на ринку.

Моніторинг фінансовий — сукупність заходів спеціального уповноваженого органу з питань, що стосуються аналізу інформації щодо фінансових операцій.

Облігація (лат — зобов'язання) – цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера в передбачений строк з виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску).

Опціон – стандартний документ, що засвідчує право придбати (продати) базовий актив на визначених умовах у майбутньому з фіксацією ціни на час укладення такого контракту або під час такого придбання за рішенням сторін.

Ощадний сертифікат – цінний папір у вигляді письмового свідоцтва банку про депонування грошових коштів, яке засвідчує право вкладника на одержання після закінчення встановленого строку повної суми депозиту і зазначених в ньому процентів.

Первинний ринок — ринок перших і повторних випусків цінних паперів, де здійснюється їх початкове розміщення серед інвесторів.

Переказ грошей – рух визначеної суми коштів з метою її зарахування на рахунок одержувача.

Платіжна система – платіжна організація, члени платіжної системи і сукупність відносин, що виникають між ними при переказі грошей.

Поручительство — договір з однією стороною зобов'язаннями, по коштах якого поручитель бере зобов'язання перед кредитором оплатити заборгованість позичальника.

Послуга — це вид діяльності, спрямований на задоволення потреб споживачів з метою одержання корисного ефекту.

Похідні цінні папери – це клас цінних паперів (опціони, ф'ючерси, варанти, форварди, депозитні сертифікати тощо), метою обігу яких є отримання прибутку внаслідок зміни цін відповідного біржового активу.

Реконсиляція – процедура контролю, що складається з ідентифікації і перевірки виконання кожного переказу за допомогою принаймні трьох показників, що визначають платіжні системи.

РЕПО — фінансова операція, що складається з двох частин: одна зі сторін продає цінні папери іншій стороні і водночас бере зобов'язання їх викупити на визначену дату або за вимогою іншої сторони.

Ринок фінансових послуг – особлива сфера взаємовідносин державних і фінансових інститутів щодо задовольняння фінансових потреб і формування пропозицій фінансово-економічних послуг на державному рівні або у світовій інтеграції країн.

Ринок цінних паперів – це частина ринку позичкового капіталу, де відбувається купівля-продаж цінних паперів.

Саморегульвна організація – неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринку фінансових послуг.

Скальпер (scalper) — професійний торговець, який «грає» на мінімальних коливаннях цін і отримує дохід за рахунок великих обсягів угод.

Спеціальні платіжні засоби(СПЗ) — платіжний інструмент, що здійснює функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого ініціюється переказ грошей і інші операції, передбачені договором.

СПОТ (англ. Spot – наявний, є у наявності) — це готівкові валютні операції, при яких обмін однієї валюти на іншу відбувається в момент укладання угоди або не пізніше, ніж на другий робочий день.

Супутні послуги – надання послуг для поліпшення ліквідності та якості фінансових послуг.

Трейдери – торговці цінними паперами, які проводять операції з великими пакетами цінних паперів як від свого імені, так і в інтересах клієнтів.

Факторинг — придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари (послуги) із прийняттям на себе ризику невиконання вимог і прийом платежів.

Фінансові активи – грошові кошти, цінні папери, довгострокові зобов'язання, права вимоги боргу, не віднесені до цінних паперів тощо.

Фінансовий кредит — кошти, що надаються юридичній або фізичній особі на встановлений термін і під проценти.

Фінансова послуга — операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за їх власний рахунок, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів з метою одержання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Фінансова установа — юридична особа, що надає одну або кілька фінансових послуг, внесених до відповідного реєстру (банк, кредитні союзи, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, пенсійні фонди тощо).

Фінансові посередники — фінансові установи, до яких належать суб'єкти банківської системи, небанківські фінансові та кредитні інститути.

Форвардний контракт — двостороння угода за стандартною формою, що засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) базовий актив у визначений час і на визначених умовах у майбутньому з фіксацією цін під час укладання контракту.

Ф'ючерний контракт — стандартний документ, що засвідчує зобов'язання придбати (продати) базовий актив у визначений час і на визначених умовах у майбутньому.

Хедж – контракт, що служить для страхування від ризиків зміни курсів валют або цін.

Хеджер – суб'єкт господарювання, який здійснює хеджування.

Хеджування – це купівля і/або продаж похідних цінних паперів (опціонів або ф'ючерсів) для того, щоб знизити ризик можливих втрат від майбутніх біржових угод; система укладання термінових контрактів і угод, що враховує ймовірні в майбутньому зміни обмінних валютних курсів і ставить за мету уникнення несприятливих наслідків цих змін.

Цінні папери — грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що обумовлені в цих документах, іншим особам.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

Законодавчі та нормативні документи.

1. *Конституція України* // Закони України: В 12 т. - Т. 10. – С. 5 – 40.
2. *Інструкція* про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків: Затв. постановою правління НБУ від 28 серпня 2001р. № 368
3. *Правила* здійснення торгівцями цінними паперами комерційної діяльності з цінними паперами: Затв. Наказом Держ. комісії з цінних паперів та фондового ринку від 23 груд. 1996 р., № 331 // www.ssmc.kiev.ua.
4. *Положення* про депозитарну діяльність: Затв. рішенням Держ. комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26 трав. 1998 р., № 61 // www.ndu.gov.ua.
5. *Положення* про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів: Затв. рішенням Держ. комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26 трав. 1998 р., № 60 // www.ndu.gov.ua.
6. *Положення* про придбання, реалізацію та анулювання акціонерними товариствами власних акцій: Затв. рішенням Держ. комісії з цінних паперів та фондового ринку від 19 квіт. 2000 р., № 42 // www.ndu.gov.ua.
7. *Положення* про розрахунково-клірингову діяльність: Затв. рішенням Держ. комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27 січ. 1998 р., № 11-а // www.ssmc.kiev.ua.
8. *Положення* про саморегульовану організацію ринку цінних паперів: Затв. наказом Держ. комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11 листоп. 1997 р. № 45 // www.ssmc.kiev.ua.
9. *Про банки і банківську діяльність*: Закон України від 7 грудня 2000 р., № 872-ХП, //Уряд. кур'єр від 17 січня 2001 року.
10. *Про господарські товариства*: Закон України від 19 верес. 1991 р., № 1576-ХП // Закони України: В 12 т. – Т. 2. – С. 189 – 212.
11. *Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні*: Закон України від 30 жовт. 1996 р. № 448/96-ВР //Закони України: В 12 т. - Т. 11. – С. 177 – 188.
12. *Про державну комісію з цінних паперів та фондового ринку*: Указ Президента України // Уряд. кур'єр. – 1995. – 20 черв.
13. *Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)*: Закон України від 15 берез. 2001 р. № 2299-ІІІ. // Цінні папери України. – 2001. – № 18. – С. 11 – 22.
14. *Про концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України*: Постанова Верховної Ради України від 22 верес. 1995 р. № 342/95-ВР // Голос України. – 1995. – 31 жовт.
15. *Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні*: Закон України від 10 груд. 1997 р. № 710/97-ВР // Відомості ВРУ № 15. – 1997 р. – С. 67.
16. *Про обіг векселів в Україні*: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2374-ІІІ // Цінні папери України. – 2001. – № 21. – С. 9 – 28.
17. *Про підприємництво*: Закон України від 7 лют. 1991 р., № 698- ХП// Закони України: В 12 т. – Т.1. – С. 91 – 201.

18. *Про приватизаційні папери*: Закон України від 6 берез. 1992 р., № 2173-ХІІ // *Закони України*: В 12 т. – Т.2. – С. 98 – 223.

19. *Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг*: Закон України від 12 серп. 2001, № 9742 // *Офіц. вісник України*. – 2001. – № 10

20. *Про цінні папери і фондовий ринок*: Закон України від 23 лют. 2006 р. – № 7818

Підручники (посібники)

21. *Вексельний обіг в Україні*: Законодавство, коментарі, роз'яснення, практика судів, зразки документів / Упоряд., коментарі О.М. Єфімова. – 2003. – (Сер. «Юридична бібліотека»).

22. *Внукова Н.М., Грачов В.І., Кузьминчук Н.В.* Ринок фінансових послуг: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2004.

23. *Гаршина О.К.* Цінні папери: Навч. посіб. – К: Видавн. дім «Слово», 2004.

24. *Говорушко Т.А.* Страхові послуги. Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005.

25. *Говорушко Т.А., Тимченко О.І.* Малий бізнес. Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006.

26. *Горбач Л.М., Каун О.Б.* Ринок фінансових послуг. Навч. посібник. – К.: Кондор, 2006. – 436 с.

27. *Дудяк Р.П., Бугіль С.Я.* Організація біржової: основи теорії і практикум: Навч. посібник. – 2-ге вид., доп. – Л.: Новий світ-2000: Магнолія плюс, 2003.

28. *Калина А.В., Кощев О.О.* Фондовий ринок: Навч. посіб. Для дистанційного навчання / К.: Вид-во «Університет «Україна», 2006..

29. *Колісник М.К., Маслак О.О., Романів Є.М.* Фінансовий ринок: Навч. посібник. – Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2004.

30. *Крамаренко В.І.* Біржова діяльність: Навч. посібник. – К: ЦУЛ, 2003.

31. *Маслова С.О., Опалов О.А.* Ринок фінансових послуг: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2006.

32. *Мозговий О.М.* Фондовий ринок: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2001.

33. *Павлов В.І., Пилипенко І.І., Кривов'язюк І.В.* Цінні папери в Україні: Навч. посібник. – 2-е вид., доп. – К.: Кондор, 2004.

34. *Пасічник В.Г., Акіліна О.В.* Ринок цінних паперів: Навч. посібник. – К.: Центр навч. літ., 2005.

35. *Ринок фінансових послуг*: Навч. посібник /М.А. Коваленко, Л.М. Радванська, Н.В.Лобанова, Г.М. Швороб. – Херсон: Олді-плюс, 2004.

36. *Смолянська О.Ю.* Фінансовий ринок: Навч. посібник. – К.: Центр навч. літ., 2005.

37. *Солодкий М.О.* Біржовий ринок: Навч. посібник. – 2-е вид., випр. – К.: Джерела М, 2002.

38. *Сохацька О.М.* Біржова справа: Підручник. – Т.: Карт-бланш, 2003.

39. *Фінансові послуги України*: Енциклопедичний довідник: У 6 т. Мітюков І.О., Александров В.Т., Ворона О.І., Недбаєва С.М. – К.: Укрбланквидав, 2001. – Т. 1 – 5.

40. *Ходаківська В.П., Беляєв В.В.* Ринок фінансових послуг: теорія і практика: Навч. посібник. – К.: ЦУЛ, 2002.
41. *Шелудько В.М.* Фінансовий ринок: Навч. посібник. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Знання-Прес, 2003.

Додаткова

42. *Ромашко О.Ю.* Регулювання міжнародних фондових ринків: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2000.
43. *Сохацька О.М.* Ф'ючерсні ринки: історія, сучасність, перспективи становлення в Україні. – Т.: Карт-бланш, 1999.
44. *Тьюлз Дж. Т., Бредли Э.С., Тьюлз Т.М.* Фондовый рынок: Универсал. учебник: Пер. с англ. – М: ИНФРА-М, 2000

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АДР – Американська депозитарна розписка
ДКЦПФР – Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку
ЄДР – Європейська депозитарна розписка
ІСІ – інститут спільного інвестування
НБУ – Національний банк України
МПС – Міжнародна платіжна система
ПФТС – Перша фондова торгова система
РФП – ринок фінансових послуг
СЕП – система електронних платежів
СПЗ – спеціальні платіжні засоби
СРО – саморегулювальна організація
ТІС – торгово-інформаційна система
ФУ – фінансові установи

ЗМІСТ

Тема 1. Ринок фінансових послуг і його роль в економіці	3
Тема 2. Суб'єкти ринку фінансових послуг	19
Тема 3. Поняття та класифікація фінансових посередників	28
Тема 4. Інституційна та сегментарна структура ринку фінансових послуг...	40
Тема 5. Фінансові послуги на грошовому ринку	52
Тема 6. Фінансові послуги на валютному ринку	69
Тема 7. Фінансові послуги на ринку позик	75
Тема 8. Фінансові послуги на фондовому ринку	88
Тема 9. Фінансові послуги з прийняття ризику	99
Тема 10. Інфраструктура ринку фінансових послуг	105
Тема 11. Державне регулювання та саморегулювання ринку фінансових послуг.....	110
Термінологічний словник	119
Список рекомендованої літератури	124
Перелік скорочень	126

Навчальне видання

С.М. ЕШ

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для студентів спеціальності
«Фінанси» денної та заочної форм навчання

Видання подається в авторській редакції

Підп. до друку 17.07.08. Ум. друк. арк. 7,94. Наклад 150 пр.
Зам. № 006-08А

РВЦ НУХТ. 01033 Київ-33, вул. Володимирська, 68
www.book.nuht.edu.ua

Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 1786 від 18.05.04 р.